नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना

च्वमि

डा. चुन्दा बज्राचार्य

पिकाक:

नेपालमण्डल घःचाःधुकू

यलध्वखा, यल

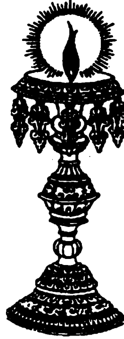
रवि शाक्य
इखाछेँ, यल

नेपालमण्डल पिथना -९

नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना

च्वमि

डा. चुन्दा वज्राचार्य

पिकाकः
नेपालमण्डल घःचाःधुकू
यलध्वखा, यल
ने.सं. ११२१

सफूया नं		**नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना**
च्वमि		**डा. चुन्दा वज्राचार्य**
पिकाक		नेपालमण्डल घ:चा:धुकू
पिदंगु दँ		ने. सं. ११२१ दिल्ला
मू		७०/-
पिथंगु	:	५०० प्रति
कम्प्युटर		**स्टार कम्प्युटर सर्भिस, लगं, यँ । फोन : २६०२१७**
थाकू		**बी. एस्. प्रिन्टिङ्ग प्रेस, लगं दलाछि, यँ । फोन : २६९०८४**
ISBN	:	99933. 567-1-9

थःगु खँ

नेवाः तजिलजिया अपार भण्डार दुनेमा छुं छुं च्वसु मध्ययन् थःम्हं इलय् ब्यलय् च्वसा न्ह्याका तयागु छुं छुं च्वसु मुनाः पिथनागु सफू खः **"नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना"** । थ्व सफूया रुपय् पिथनेगु प्रेरणाया स्रोत धयागु हे नेपालमण्डल घःचाःधुकू पिथना खः । संघ संस्थायात जीवन्त बीपिं धयागु हे संस्थाय् ज्या सनाच्वंनादीपिं व्यक्तिपिं खः । अथेतुं नेपालमण्डल घःचाःधुकूगुया छम्ह सक्रिय दुजः मय्जु इश्वरी मैयाँ श्रेष्ठ नं खः । वय्कलं जितः मिसया छुं सफू च्वयातयादीयागु मदुला पिथनेत धका न्यना दिल । नेपालमण्डल घःचाःधुकू पाखें इलय् ब्यलय् सफू पिदनीबलय् थःगु सफू नं पिथने मास्ति मवःगु मखु । व खँ थ्व सफुतिं पूवंकूगु दु ।

"नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना" सफुतिइ जिगु नेपालभाषा क्षेत्रय् दक्कले न्हापां च्वयागु नेवाः तजिलजिया च्वसु "नसा त्वँसा रितिथितिइ जातिय विभाजन" निर्से ने.सं. ११२० दँया सिनाज्या ज्वछि सोमवार पतिं मेट्रो एफ.एमय् भाजु धर्ममुनिकारं थीथी च्वमिपिन्त सिनाज्याया बारे थःगु च्वसु वा विचार प्रस्तुत यायेगु ज्वलय् प्रसारित जूगु जिगु 'सिनाज्याय् मिसा' तक्क दुथ्याकागु दु । नेपाःया न्हापांगु नेवाः शासक गोपाली जातिया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि निर्से यें, ख्वप व मकवानपुरया नेवाःतय्गु तजिलजि तक्क दुथ्यानाच्वंगु दु । नेवाः तजिलजिया जात, जात्रा, प्याखं, गुथिया विषयवस्तुया च्वसु जकं मखु नेवाः तजिलजि दुने मिसातय्गु थाय् तक्क दुथ्यानाच्वंगु च्वसु तक्क दुथ्याकागु दु । फुक्क धयाथें लेख थःहे वनाः स्वयाः थःगु हे चिन्तनं अभिव्यक्त यानागु खः । थःम्हं स्वयाःगु जात्रा रितिथिति, परंपरायात गुगुं साधारण लेख कथं प्रस्तुत जूगु दुसा गुगुं लेख विशेष कथं अध्ययन अनुसन्धानया ज्वलय् च्वयागु च्वसु खः । अथे जूगुलिं दक्व च्वसु छगू हे इलय् च्वयागु मखु ।

"नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना" सफुतिइ दुथ्याःगु च्वसुलय् नेवाः तजिलजि दुने मिसातय्गु छु थाय् ? मिसा समानता, मिसा स्वतन्त्रताया नापनापं मिसा सशक्तिकरण नेवाः समाजय् गुकथं जुयाच्वन धयागु वाः

चायेकेगु च्वसु नं दुथ्यानाच्वंगु दु । नेवा: तजिलजिइ मिसा धाल धायवं जित: न्ह्याब्लें नेपा:या सुप्रसिद्ध नाटककार स्व. भाजु विजयबहादुर मल्लया नेपालभाषाया नारक "कुलां चकनी तिनि" व "किपालुं लिना: च्वंम्ह मनू" लुमना वइगु ख: । वयक:या थ्व निगुलिं नाटकया मू सि धयागु नेवा: मिसातय्गु मिसा स्वतन्त्रता, मिसा समानता व मिसा सशक्तिकरण धका: हाला च्वंपिनिगु बारे ख: । तर अमिसं थ:हे पुर्खापिसं न्ह्याका थकूगु तजिलजि दुने थ:त दुवाला मस्वस्य पिनें आयातित समानता स्वतन्त्रता सशक्तिकरणया प्राप्तिया लागि हालाच्वंगु दु । थ्व फुक्कं भीगु हे तजिलजि दुने न्ह्यानाच्वंगु दु । थौंया मिसातय्सं उगु तनावंगु मूल्ययात हानं पुनरस्थापना याना: समाज न्ह्याके मा: धयागु विचा: ख: । नेवा: तजिलजिइ दुने धाथें दुवाले सल धा:सा भीपिं धाथें समाज दुपिं, स्वतन्त्र दुपिं [illegible]लि सशक्तिकरण दुपिं मिसात ख: ।

नेवा: तजिलजिया च्वखँमुना सफुतिइ दुथ्यागु च्वखँ मध्यय न्हापा पिदनाबलय् स्वयां छुं खँ तनागुनं दु । अज्यागु च्वखँय् धा:सा न्हापा पिदंनगु पत्रिकाया नां बीगु यानागु मदु । गुगुं च्वखँय् न्हापा पिंदनागु इलय् स्वयां क्वपाला: मा:थें च्वंगु जक दुथ्याकागु दु । थ्व सफुतिइ दुथ्यागु च्वखँ नेवा: तजिलजिपाखे मन क्वसा:पिं सकसितं उपयोगी जुइ धयागु भलसा कया ।

"नेवा: तजिलजिया च्वखँमुना" पिदनेगुया लागी ग्वहालि यानादीपिं प्रुफ स्वयादीम्ह कुमार रञ्जित, कम्प्युरटया ज्या यानाबियादीम्ह कृष्णमान डंगोल व सफू ध्वानाब्यूम्ह अष्टमुनि गुभाजुयात सुभाय् ।

चुन्दा वज्राचार्य

मरु, ख्य:क्यब, यें ।

ने.सं. ११२१ दिल्लाथ्व गुरुपुन्हि

धलः

नेवा: संस्कृति दुने मिसा

विश्व न्ह्य:नें नेपा: म्हसिक्यगु धयागु विश्वया दक्कले त:जा:गु हिमाल सगरमाथा, लुम्बिनीइ जन्म जुया: विश्वप्रख्यात जुयाव:म्ह एशियाया दीप गौतम बुद्ध व थी थी आदिवासी जनजातिया संस्कृति व कलाकौशलता ख: । नेपा: छगू बहुभाषा, बहुसंस्कृति, बहुधर्म व बहुजातया एकता दुगु देश ख: । नेपा:गा: दुने न्हापांनिसें बसोबास यानाव:पिं नेवा:तयगु संस्कृति, कलाकौशलं राजधानीयात हे भ:भ: धायेकाच्वंगु दु । नेपा:या परिचय दुने लां:गु संस्कृति व कलाकौशलता ख: । देशया केन्द्रविन्दु धयागु राजधानी ख: । उकिं राजधानी दुने च्वंगु कलाकौशल व संस्कृति च्वन्हयाइगु स्वाभाविक ख: । नेवा:तयगु कलाकौशलता व संस्कृति अति वैज्ञानिक कथं सुसंस्कृति व सभ्यताया चिं ख: । विश्वया न्हयागु समुदायया नं थ:थ:गु संस्कृति दु, संस्कार दु, गुकिं समाजयात न्हयाका च्वंगु दु । समाजय् म्वानाच्वंपिनिगु विकासया चिं धयागु समाजं हनावयाच्वंगु नख: चख: रीतिथिति कलाकौशलया मू व मान्यता ख: । समाजय् व:गु ह्यूपालं अमिसं हना वयाच्वंगु संस्कृतिइ नं ज्यू कथं परिस्थिति कथं ह्यूपा: वइगु स्वभाविक ख: । समाजयात न्ह्याकीपिं धयागु मचा, ल्याय्म्ह, ल्यासे, बुरा बुरी सकलें ख: । समाज न्हयाकीपिं मूल रुपं मिसा-मिजं जक जूसानं बुरा-बुरी, ल्यासे-ल्याय्म्ह, मिसा मचा मिजं जक जूसांन बुद्धा बुद्धी ल्यासे-ल्याय्म्ह, मिसा-मचा मिजं मचाया थाय् उलि हे महत्त्वपूर्ण जू । जीवनया ध्व ह्यूपा: नापंनापं मनूया उमेरय् वइगु ह्यूपा:यात कथं हंक महत्त्व बिया: संस्कारगत ज्या यायेगु भी नेवा:तयगु संस्कृति दुने लां:गु ज्याखँ ख: । संस्कारगत कार्य व धर्म धा:सा छगू हे धाये मज्यू । धर्मया मू आसय समाजं दयेकात:गु मूल्य व मान्यताया पालना यायेगु ख: । करपिन्त मज्यूगु मभिंगु मयायेगु न धर्म दुने लां:गु खँ हे ख: । तर संस्कार धयागु मनूया जीवनय् व:गु प्राकृतिक ह्यूपा:यात सामाजिक मान्यता बीगु छगू पद्धति ख: ।

नेवा:तयगु संस्कृति गुलि पुलां धका: प्रमाणिक कथं आ: तक्क बांलाक सी मदु । नेवा:तयसं न्हयाका वयाच्वंगु जल प्याखंयात हे कायेगु ख:सा विक्रम सम्बत् सुरु जुइ ९४ दँ स्वयां न्ह्यो निसें ख: । (प्रेमबहादुर कसा:, रत्नेश्वर

प्रादुर्भाव पृ. ६-७) अथें तुं नेवा:तय्‌गु इतिहास मामां वनेबलय नेपा:या न्हापां राज्य या:पिं गोपाली जाति नेवा: हे ख: । उकिं गोपालीतय्‌गु संस्कृति हे नेपा:या दक्कले पुलांगु संस्कृति धायेमा: । गोपाली जाति थौं तक्कनं नेवा: हे जुया च्वनाच्वंगु दु । नेपा: देया नां हे थ्व हे न्हापां राज्य या:पिं गोपालीतय्‌गु नामं नामाकरण जूगु ख: । अथे जूगुलिं नेपा:या न्हापांगु वंशावली गोपालराज वंशावली धका: गोपालीतय्‌गु नामं नामाकरण यानात:गु ख: । गोपालराज वंशावली कथं गोपालीतय्‌गु प्रादुर्भाव पशुपतिया नापनापं जूगु उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

(धनवज्र बज्राचार्य व कमल प्रकाश मल्ल, ।द। गोपालराज वंशावली, पृ. ७३) वंशावलीइ साजवा:यात 'नेप' धका नामाकरण यानात:गु खनेदु । वास्तवय् उम्ह साजवा:या नां 'नेप' पाखें नेपा: देया नां जूगु ख: । इतिहासकार भाजु धनवज्र बज्राचार्यया धापू कथं गोपालराज वंशावलिइ उल्लेख जूगु 'नेप' आखलय् "आल" प्रत्यय छ्यूयला: नेपाल शब्द जू वंगु ख: । संस्कृत भाषां सुयात गोपाल वा आभीर धायेगु यानात:गु ख: अमित उत्तर वा पूर्वपाखें व:पिं किरातीतय्‌सं "ङहेपा" धायेगु याइगु ख: । "ङहेपा" धयागु 'ङ' या अर्थ सा, 'हे' या अर्थ म्ये व 'पा' या अर्थ जवा: अथे धयागु साम्येजवा: ख: । उकिं नेपा:या इतिहासय् न्हापां राज्य या:पिं सापुम्येपू ख: ।

लिच्छविकालय् पलिस्था यानात:गु थीथी अभिलेख संस्कृत भाषां तयेगु जुल । उगु ईया स्थानीय भाषां तयात:गु नां समेत संस्कृत भाषां अनुवाद याना: तयेगु परम्परा न्ह्यात व हे इबलय् 'ङहेपा' यात संस्कृत भाषां "नेपाल" खँग्व: छ्यूयलेगु जुल । (चुन्दा बज्राचार्य, मकवानपुरया गोपाली जाति चन्द्रागिरि पृ.१५) गोपाली जातिया मू बस्ति धयागु थौंकन्हय् चन्द्रागिरि पहाडया ज:ख: थानकोट, त:ख्य:, कुन्छाल, कुगां, शिखरगोठ, पालुङ्ग आदि ख: ।

गोपाली मिसा

बौद्ध धर्म व शैव धर्म निगुलिं धर्मया छगू धर्म कथं हनेगु याइपिं गोपाली जातिया समाजय् मिसातय्‌गु थाय् विस्कंगु कथं दु । मिसापिन्सं मू रुपं समाज न्ह्याका वयाच्वंगु गोपाली समाजय् संस्कृति, धर्म, विधि व्यवहारया संरक्षण विशेष याना: मिसापिन्सं याना वयाच्वंगु दु । छेँज्याया सुसा: कुसा: निसें द्य:पूजा यायेगु, बुँज्या यायेगु साम्येयात सरसफाई यायेगु नख:, चख: हनेगुली विशेष महत्त्वपूर्ण ज्या यायेगु ख: ।

गोपाली मिसातय्‌त मेमेपिं नेवाः मिसातय्‌त थें 'इही' यायेगु बाह्राः तयेगु परम्परा मदुसां मिसामचातय्‌त ७ दँ निसें ११ दँया दुने 'पर्सि बीगु' धका इही याइबलय् थें दकल न्हापां छलंचां लुसि ध्यंकेगु ज्या यायेगु क्रियाय् निनिम्ह भुइ (देमाय्) लुसि फयाः खुसि वाये यंकेगु ज्या याइगु अनं लिपा निसें तःधिक जूम्ह सरह विधि व्यवहार क्रिया यायेगु परम्परा दु । थ्व 'पर्सि बीगु' क्रिया मिसामचायात पिखालखुइ तयाः पर्सि बीगु व थ्व इलय् निसें मिसातय्‌सं पर्सि सिनेगु याइगु खः । मिसातय्‌सं पर्सि सिनेगु धयागु तःधिक जूगुया चिं खः । गोली मिसातय् मेमेपिं नेवाः मिसातय् मेमेपिं नेवाः मिसातय्‌त थें बाह्रा तयेगु परम्परा मदु । नेवाः मिसातय्‌त बाह्राः तयेगु धयागु मिसामचातय्‌त यौन शिक्षा बीगु तात्पर्य खः । अथें जूगुलिं याना: हे नेवाः मिसातय् बाह्रा तयेगु स्वयां न्ह्यो इहिपाः याना ब्यूसां इहिपा जूपिं कलाः भातःयात क्वथा बीगु धाःसा चलन मदु । अथे धयागु यौन कार्य सक्रिय जुइ मज्यूगु खँ खः । अथेंतुं गोपाली मिसातय् बाह्राः तयेगु परम्परा मदुसां न्हापागु मिसा धर्मया इलय् १५ न्हु तक बारे याका तयेगु चलन दु । थ्व इलय् दुने हे यौन शिक्षाया ज्ञान बीगु जुइमाः । तर नेवाःतय्‌गु मेमेगु जातिया प्रभावं थौंकन्हय् गोपाली गुम्हं गुम्हं मिसामचातय्‌त इही यायेगु यानाहःगु दु ।

गोपाली मिसातय्‌गु छगू विशेषता धयागु इहिपा न्ह्यो थःगु छेँयात दयेकेगुलिइ तच्वकं मिहिनेत याना ज्या सनेगु जुसा इहिपा लिपा थःगु छेँया ज्यायात उलि महत्त्व बीगु याइमखु । थः इहिपा यानाःवःगु छेँया ज्यायात उलि महत्त्व बीगु याइमखु थःइहिपा यानाःवःगु छेँ दयेकेगुया लागिं छेँज्या बुँज्या दक्व हे ज्या यायेगु याइ । बहु विवाहया प्रचलन उलि मदुसां छम्ह निम्ह दुसां नं बहुविवाह जुल धाःसा मिजंया नामय् बुँ सम्पत्ति समाजं निम्ह कलाःपिनिगु नामय् याना बिया वयाच्वंगु दु । अमिगु बिचाः कथं छेँज्या बुँज्या याइपिं धयापिं मिसात खः, उकिं मिजंया नामय् मतसें मिसातंय्‌गु नामय् याइगु खः । मिजंम्हसिया सुयाथाय् न्ह्याः वयाथाय् वनाः च्वने दु, नये दु । मिजंत धयापिं छेँज्या व बुँज्याया लागिं गुहाली जक याइपिं खः । थ्वयात मेमेगु समाज नं अनुकरण यायेमाःथें च्वं । अले जक बहुविवाह याइपिं मिजंत चेतय् जुइ ।

लिच्छविकालय् मिसातय्‌गु थाय्

लिच्छविकालय् मिसातय्‌त शोषण याःगु खँ लिच्छवि अभिलेख अध्ययन यायेबलय् खने मदु । मानदेवं थः रानी भोगिनीया नां हे तयाः ध्यबा प्रचलनय् हःगु खनेदु अथेंतुं मिसापिन्त शिक्षा बीगु प्याखं स्यनेगु, वाद्यवादन स्यनेगु, विभिन्न कलाकौशलता स्यनेगु परम्परा दुगु खँ मानदेवया म्हचाय् विजयवतीया

चरित्र वर्णन यानात:गुली विविध कला, स:गु नृत्य, वादय् निपुणम्ह जक मखु छम्ह विदुषी धका: हे उल्लेख यानात:गु दु । (धनवज्र बज्राचार्य, लिच्छवीकालीन अभिलेख पृ. ८७) लिच्छविकालय् मिसा स्वतन्त्रता दुगु हे खनेदु । थ्व इलय् मिसातय्सं थ: भा:त अबुया नामय् शिवलिङ्ग स्थापना यानावंगु उगु ईया अभिलेखय् खनेदु । उगु सम्वत आभीरी गोमिनीं पशुपतिइ स्थापना या:गु दुसा मानदेवया कान्छीम्ह कला: गुणवतीं नं थ: अबुया नामय् लाजिम्पातय् शिवलिङ्ग स्थापना या:गु दु । थ्व इलय् सतिप्रथा दुसा सति वनेगु मिसा स्वयमं निर्णय यायेगु यानात:गु दु । लिच्छवीतयृत लिपा वैश्यत वया: अमिगु राज्य त्याका कया: अमित राजकाजया छुं ज्या मबिसे ज्यापु याना बिल । (बाबुराम आचार्य, स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ अनु. "नेवा, नेवा: भाय् व संस्कृति" पृ. १२) उकिं गोपाली जक नेवा:त मखु नेपा:या इतिहासय् अभिलेख तया: इतिहासया सामग्री स्थापना या:पिं लिच्छविपिं नं नेवा: हे जुया वन ।

अशोकया म्ह्याय् चारुमति वया: 'चारुमति विहार' धका: स्थापना यानावन । अथेतुं अंशुवर्माया पालय् भृकुटीं ल्हासाया जुजु स्याङ्गचाङ्ग गम्पोनापं इहिपा याना: ल्हासा वना: बुद्धया मूर्ति पलिस्था याना: अन बुद्धधर्मया प्रचार-प्रसार यायेगु ज्या जक मखु नेपा: वं ल्हासाया सम्बन्ध क्वातुका वन ।

मल्लकाल

मल्लकालय् हे मिसापिनिगु योगदानयात दुवाला वन धा:सा थ:गु वंशजया राज्य सुरक्षा यायेगुया लागिं सती वनेमा:गु परम्परायात हाकुत्यना राज्य स्थिरता बीगु खँय् पदुमल देवी व देवलदेवीया हिम्मत योगदानयात चाछाय्वह:जू । देवलदेवीं थ: छय् राजल्लदेवीयात जयस्थिति मल्ल नामं इहिपा याना: छय्या पाखें तक्क नं मल्ल वंश परम्परा न्ह्याकल (Kamal P.mall: contribution to Nepalese studies vol. 12 No. 2 April 1985 p. 78) अथेतुं मिजंत जक मखु ऋद्धिलक्ष्मी, जयलक्ष्मी, भवनलक्ष्मी, कुमुदिनी देवी, वृद्धिलक्ष्मी, दयालक्ष्मी आदि मिसा कवयित्रीपिं नं जन्म जुया: साहित्यिक योगदान बियावन । अथे धयागु मिसातयृत शिक्षा ब्यूगु कारणं हे कवयित्री जुया: थ:गु नां अमर याना वने फुगु ख: । (प्रेमशान्ति तुलाधर, नेपालभाषा साहित्यया इतिहास, पृ. ५३-५४)

मल्लकालय् मिसास्वतन्त्रता दुगु खँ इहिपा धुंकूम्ह नायक देवीं थ:य:म्ह जगत सिंहदेव नाप इहिपा याना क्यन । थज्यागु परम्परा दरवार दुने जुजु खल:यापिं जकमखु सर्वसाधारण मिसापिंस नं याना च्वंगु इतिहासं प्रष्ट या: ।

पृथ्वीनारायण शाहं कीर्तिपूर हमला या:बलय् अनया मिसापिं जाना ल्वाना: बुकाह:गु नं इतिहासं कनाच्वंगु दु ।

धार्मिक परम्पराय् मिसा

नेवा: समाजं माने यानाव:गु धर्म धयागु बौद्ध धर्म, शैव धर्म व हिन्दू धर्म ख: । पुराण, जातक, अवदान आदि धार्मिक ग्रन्थ अध्ययन याये बलय् मिसातयत छगू कथं संरक्षकया रुपय् प्रस्तुत यानात:गु दु । धार्मिक ग्रन्थय् उल्लेख यानात:गु खँया प्रभाव समाजय् लाइगु स्वाभाविक ख: । गथेकि भस्मासुरं थम्हं थिक्व थिक्व भष्म जुइमा धका: महादेवया तपस्या च्वन । महादेवं तपस्या च्वंम्ह भस्मासुरयात वरदाननं बिल तर वरदान प्राप्त जूम्ह भस्मासुरं दक्कले न्हापां महाद्य:यात हे थीत स्व:बलय् महाद्य:बिस्यूं बिस्यूं वने माल । लिपा पार्वती वया: महाद्य:यात बचय् जक या:गु मखु थ:गु छ्यूनय् थ:म्हं थिया ब्यूबलय् भस्मासुर थ:हे भस्म जुया वन । थुकथं मिसायात विनासकार पाखें वचय् याइम्ह रक्षक कथं प्रस्तुत यानात:गु ख: ।

यँया न्यतमरु अजिमाया बाखनय् हे दुवाला स्वयेगु ख:सां न्यतमरु अजिमाया म्ह्याय् कुमारी मयुरासुर दैत्यनाप मतिना जुयाच्वन । अथे जूसां मयुरासुर व वया खल:या दैत्यतय्सं जनतायात दु:ख बिया: कसा: नकाच्वन । थ:गु देशय् च्वंपिं जनतायात दु:ख सास्ना बिया च्वंगु खँ मयुरासुरनाप मतिना जुयाच्वंम्ह कुमारीं मस्यू । लिपा यँदेय् रक्षा यानाच्वंपिं मध्यय् खुम्ह अजिमापिं मुना: सरसल्लाह याना: म्ह्याय्यात जनताया दु:ख क्यना: अजिमापिनिगु शक्ति समेत कुमारीयात ल:ल्हाना: जनतायात दु:ख बियाच्वंपिं राक्षसया जुजु मयुरासुरयात स्याना: जनताया रक्षा या:गु जक मखु उम्ह कुमारी आजीवन कुमारी जुया च्वन धका स्त्रीशक्ति, जनताया लागि मतिनामि तक्क स्याना: छखे इहिपा मयासे आजीवन च्वना: मतिनायात अमर यांना: जनतायात रक्षा या:गु बाखनं समाजय् च्वंपिनिगु मानसिकताय् प्रभाव मलाकी धका धाये मफु । अथे जूगुलिं याना: हे भ्रौ नेवा:तय्गु प्रत्येक बस्ती बस्तीइ कुमारीया स्थापना याना: रक्षा यायेगु परम्परा दयाच्वंगु ख: । लाय्कुलिइ च्वंम्ह कुमारी जुजुपिनि आगंया कुमारी ख: । अथेतुं मूवाहाया कुमारी मूब:हा:या आगंया कुमारी ख: । लाय्कूया कुमारी छुं जूसा पूजा यायेमा:म्ह कुमारी ख: । अथे जूगुलिं याना: थाय् थासय् मिसामचायात कुमारी याना: हे स्वनेगु भ्रौगु परम्परा धयागु मिसापिन्त मू ब्यूगुया परिचय ख: । नेवा: संस्कृतियात धार्मिक दृष्टिं स्वयेगु ख:सा विद्याया द्य: सरस्वती मिसा, धनया द्य: लक्ष्मी मिसा, तान्त्रिक द्य: जोगिनी मिसा,, असत्ययात

संहार याइम्ह महाकाली, भगवती आदि मिसा हे खः । थुकथं भीगु नेवाः संस्कृति न्हयाना वयाच्वंगुली आधारभूत धर्मय् मिसापिनिगु थाय् विस्कं दु ।

धार्मिक ज्याखँ निर्देशित जुयाच्वंगु भीगु समाजय् मचा बुयाः मब्यंकुतले वयात रक्षा याइम्ह द्यः धयागु छ्वास अजिमा धका धायेगु जक मखु मानेयायेगु चलन दु । अथे जूगु कारणं यानाः मचा बूसां मनूत सीसां छ्वासय् वायेगु याना वयाच्वंगु खः । संस्कारगत न्हयाःगु छगू जक ज्या यानाः थाय्भू नकेगु जुल धाःसा थाय्भु वायेगु थाय् नं छ्वास हे खः । गथे इही, बाह्रा,व्रतवन्ध, विवाह, बुरा, बुरी जंकु आदि संस्कारगत ज्या यानाः नये धुंकूगु थाय्भु वायेगु थाय् धयागु छ्वास अजिमाया थाय् खः । अथेतुं इही वा ब्रतवन्ध याये न्ह्यो तक्क्या मचातय्त हारती मां धकाः अजिमा द्यवं रक्षा याइ धायेगु भीगु नेवाःतय्गु चलन दु । हारती मां वा अजिमा द्यःनं मिसाम्ह हे द्यः खः । मिसा-मिजंया दथुइ निम्हत्यपू जुयाः पारिवारिक जीवन हनेगुया लागिं इहिपाः याइगु मिसाम्ह द्यःया न्ह्यःने यायेगु नं चलन दु । गथेकि गुहेश्वरी भगवती अजिमा, सरस्वती, भद्रकाली, बिजयश्वरी, बज्रजोगिनी आदि द्यःपिं साक्षी तयाः स्वयम्वर यायेगु चलन दु । अथे धकाः मिजंपिं द्यःतय्थाय् यायेगु चलन मदु धयागु मखु । मिजंपिं द्यःतय्थाय् नं स्वयम्बर यायेगु चलन दु । गथेकि पचली भैरव, बाहा बहीया क्वापाः द्यःयाथाय् नं यायेगु याः ।

भीगु नेवाः संस्कृति मनूतय्के वइगु ह्यूपाः व प्रकृतिं वइगु ह्यूपाःयात विचाः यानाः न्हयाका तःगु खः । चाहे व संस्कारगत ज्या जुइमा वा चाहे व नखःचखः जुइमा । अथे जूगुलिं यानाः हे धार्मिक रुपं हे मिसा व मिजतंय्त फरक फरक यानातःगु दु । गनं मिसायात च्वछायातःगु दुसा गनं मिजंयात च्वछायातःगु दु । थथे जुइगु नं स्वाभाविक खः । मिसाया थासय् मिसा च्वंथें मिजंया थासय् मिजं वास्तवय् छगू वर्ग (मिसावर्ग) मेगु वर्ग (मिजं वर्ग) यात गुहालीया भावना न्हयाये म्वाःगुं खः ।

जातिय पेशाय् मिसा

नेवातय् अमिसं परम्परा निसें याना वइगु ज्याया आधारय् जातय् विभाजन जुयाच्वंगु खः । विष्णुभगवानया थी थी अङ्गं सृष्टि जूपिं धकाः जातया विभाजन यानातःगु नेवाः समाजया मखु । नेवाः समाजया जात धयागु अमिसं याना वयाच्वंगु ज्याया विशेषतायात ज्याय् विशेषज्ञया रुपय् जातिय विभाजन जुयाच्वंगु खः । नेवाः समाज मिसा व मिजं निगुलिं वर्ग नाप नापं छम्हं मेम्हसिनं गुहालीया आधारय् न्हयाना वःगु समाज खः । प्रत्येक जातितय्सं याइगु ज्याय् मिजंत नापनापं मिसातय्सं गुहाली याना छुं

नं वस्तु उत्पादन याइपिं वा दयेकीपिं जाति खः । नकःमितय्सं याइगु ज्या धयागु नँया माल सामान दयेकीगु जातिय् ज्या खः । ज्यासलय् ह्याउँक मि ख्वानाः भौचा संका बीम्ह मिसा जूसा भौचां क्वाःगु नकःमि मिजंम्ह भौचा संकाःवीम्ह मिसा जूसाः भौचां क्वाःगु नकःमि मिजंम्ह कौ (नकःमिं) क्वाःगु न चिम्तां लिकयाः आकार बीगु ज्या यायेगु याःसा मिसाम्ह कौनीनं क्वाःगु नयात टुक्रा याये माल धाय्वं मुगः ल्ह्वनाः दायेगु ज्या याइ । कौतय्सं याना च्वनीगु ज्या स्वयेबलय् अःपुगु याउँगु ज्या मिसातय्सं याइगु धयागु पाय्छि मजू । तग्वःगु झ्यातुगु मुगः ल्ह्वनीपिं धाःसा मिसात हे खः । अथेतुं बुँज्या याइपिं ज्यापुतय्गु बुँज्या याइगु थासय् स्वःवन धाःसा बुँ पालेगु ज्या मिजंपिसं यायेगु जूसां धिक्कागु चापाँय्यात खतांमुगलं चा छूयायेगु ज्या मिसातय्सं याइगु खः । लुँ वहःया ज्या याइपिं शाक्य जातियात स्वः वन धाःसा नं लुँ वहःया मालसामान दयेकेगु ज्या मिजंपिन्सं यायेगु जूसां मिसापिन्सं लुँ वहःया तिसा मालसामानय् लसाँ बुइगु ज्या मिसापिसं यायेगु याना वयाच्वंगु दु । ल्वंह कःमिया थाय् वन धाःसा मिजंम्हसिनं तग्वःगुल्वहँ पालाः मूर्ति कीगु याःसा मूर्तियात सफा यानाः चिचीधंगु ज्या मिसातय्सं यायेगु याना वयाच्वंगु दु । चित्र च्वइपिन्तय्थाय् हे स्वल धाःसा मूर्ति च्वंयेगु ज्या मिजंपिसं यायेगु जूसां मिसापिसं चित्र च्वयेत माःगु रङ्गया लागि ल्वहँ, चा, मोति भिंपु युं आदि निना बीगु ज्या याना बीगु चलन दु । अथेतुं पूजा आजाय् जुइपिं बज्राचार्य वा गुभाजु जातिइ हे स्वल धाःसां पूजा याइम्ह गुभाजु जूसा पूजाया सरसामान दयेकीपिं गथे द्वह सुइगु, जजंका कायेगु, इताः निलेगु, ग्वजा दयेकेगु, पूजा तयेगु ज्या मिसापिसं याना बीगु याः । ला मीगु थासय् स्वः वन धाःसा नं मे स्याना ला मीगु ज्या मिजं नं यायेगु जूसा मिसाम्ह लंगु ला सुइ प्वःचिना बीगु, हि मीगु आदि ज्या यायेगु याः । थज्याःगुलिं यानाः नेवातय् दुने मिसा मिजंतय् दथुइ क्वातुगु स्वापू दुगु खः । नापनापं छम्ह मेम्हसिनं वालाक जुइगु गुगुलिं यानाः हे थ्व जाति अप्पो धयाथें संयुक्त परिवार दुने च्वंपिं जूगु खः । खय्तला थौंकन्हय् थःगु जात कथंया ज्या सकसिनं न्ह्याका च्वंगु मदु । नापनापं ई कथं विज्ञानं न्हू न्हूगु प्रविधि विकास याना हःगुया प्रभाव जातिकथं ज्या यानाः च्वंगु समाजय् नं प्रभाव लानाः थ्व ज्या मिसां यायेगु व थ्व ज्या मिजंतसें यायेगु धका मदय धुंकल । अथे जूसां जातिय ज्या याना च्वंगु खंपिन्त उकिं वयागु मानसिकताय् प्रभाव मलाकी धकाः धाये मछिं । मिसातय् नं मिजंतय्सं याइगु ज्या याना हये धुंकल थ्व समय व परिस्थितिं माग याःगु

खः ।

सम्पत्तिया अधिकार

नेवातय्‌गु जातिय पेशाया व्यवस्था विशेष यानाः विविधता जुजु जयस्थिति मल्लया पालय् दयेकल । नें.सं. ५०१ य् नेपालभाषां पिदंगु मानव न्याय शास्त्रय् म्ह्याय्‌मचा व काय् चायात सम्पत्तिया अधिकार बराबर रुपं बियातःगु खनेदु । मानवशास्त्रय् उल्लेख यानातःगु कथं अबुया सम्पत्ति काय्‌यात व मां सम्पत्ति म्ह्याय्‌मचातय्‌त वनीगु धकाः स्पष्ट उल्लेख यानातःगु दु । मांया गुलि सम्पत्ति दु अबुया गुलि सम्पत्ति दु धकाः अप्पो व म्होया खँ मखु, मां व अबुया सम्पत्तिया खँ खः । नेवातय्‌गु परम्परा कथं थः म्ह्याय् बिया छ्वइबलय् साधारण छुं मखुसां छ्येँया लागिं माःगु छज्वलं माल-सामानया नापनापं भ्वय् नःवःपिसं बीगु क्वसः दैगु स्वभाविक खः । अथेतुं छज्वलं तिसा दयेका बीगु साधारण चलन खः । फुपिसं छ्येँ-बुँ तक्कं बीपिं मदुगु मखु । मांया सम्पत्ति म्ह्याय्‌यात वनी धकाः धाइबलय् मामं मुंकातःगु सम्पत्ति फुक्कं तिसा-वसः म्ह्याय्‌पिन्त वनीगु खः । समाजया परम्परा कथं म्ह्याय्‌मचा बिया छ्वइबलय् बसुजा बिया छ्वये धुंकीगु जूगुलिं मांया बसुजात मांया चिं कथं काय्‌मचातयतं वनीगु जुसांनं तिसाः वसः बुँ छ्येँ आदि सकतां म्ह्याय्‌पिन्त वनीगु खः । थ्व हे मनस्थितिइ लाःपिं म्ही नेवाः मिसातय्‌सं मिसातय्‌त नं सम्पत्तिया अधिकार सम्बन्धी विधयेक संसदय् वंसां मेमेगु जातिंथें चरमताय् वनाः जिमित नं सम्पत्तिया अधिकार माः धका सःतसः याये मफु । नेवाः मिसातय्‌के जयस्थिति मल्लं प्रचलनय् हःगु मानसिकता दु । थौं मखुसां छुं पुर्खा न्ह्यो तक्कं थ्व पद्धति माने यानाच्वंगु समाजं मखंसां खँ न्यंगु दु । वि.सं २०४७ स पिदंगु सम्बिधानय् मिसा-मिजं समान धयातःसां नं २०४७ स्वयां न्हापांया सम्बिधान अनुरुप दयेकातःगु नेपाःया कानूनय् जयस्थिति मल्लया पालय्‌या मानव न्याय शास्त्र थज्याःगु विधान मंजुसे म्ह्याय्‌मचातय्‌त छुं अधिकार बियातःगु मदु । (३५ वर्ष तक्कं इहिपा मयासे च्वंवन धाःसा दइगु सम्पत्तिया अधिकार वाहेक) अथे जूगुलिं थौं वयाः म्ह्याय्‌यात मांया सम्पत्तिनं मन्त अबुया सम्पत्तिनं मन्त । नेवाः परम्पराव संस्कृतियात मनन यानाः वयाच्वंपिं नेवातय्‌सं थौं तक्क नं थःगु चित्तय् दयेकाः मां मदयेकाः मांया छ्येँ-बुँ मखुसां तिसा वसः बियाछ्वये धुंकूपिं म्ह्याय् मचातय्‌त बीगु याना वयाच्वंगु दनी । तर आपाः धयाथें नेवाःतय्‌सं थ्वयात मनन यायेगु मजुइ धुंकल ।

नेवाःतय्‌सं थौं नं नेवाः परम्परायात हे माने याना वःगु खः । शिक्षित मां अबु निम्हसिनं थःथः कथं कमय् यायेगु याइ । मा नं कमय् याःगु फुक्कं

म्ह्याय्यात जूसा अबुं कमय् या:गु काय्यात जुइगु ख: । खयत ला म्हयाय् व काय्यात गामय् मखुसां शहर क्षेत्रय् काय् व म्ह्याय्यात समान शिक्षा वीगु जुयाच्वंगु दु । थुकथं स्वयेगु ख:सा समान ख: । अथे जूगुलिं याना: छेंय् च्वंपिंनि नुख: न्यायेका: भ्वय् नयेगु याना च्ववंसां म्ह्याय्मचां भा:तृपिंथाय् च्वना: ज्या याना: न्यल जुइ धका आरामं तयेत थ:छेँ नखत्या स:ता: भ्वय् नकेगु चलन ख: । समाजं यानात:गु काय्मचा व म्ह्याय् मचाया समान व्यवहार ख: । थ्व हे कारणं याना: छेँ परिवार दुने म्ह्याय् मचाया महत्त्व विया: छखें म्ह्याय्मचां थ: भा:तयागु छेंय् बांलाक ययेका: जूसां मेखे दाजु-किजा, तता:जु भउपिन्सं हनावना याना: समाजया संरचना जुयाच्वंगु ख: । तर थौं नेवा:तय्गु मनय् नं संस्कृति व समाजयात उलि वास्ता मया:गु कारणं याना: थज्या:गु बांलागु नेवा: समाजया संरचना स्यना वनाच्वंगु दु । थ:म्ह म्ह्याय् मचायात हने वने या:सा हे जक थ: नं म्ह्याय्मचा जुया थ:छेँ वनीबलय् नं हनावना दइ मखुसा थम्हं याये मफत धा:सा थ:त दइमखु । उकिं भीसं नेवा: समाजया संरचनाया मूयात थुइका परम्परायात न्ह्याका यंकेमा:गु दु ।

परम्पराय् मिसा

सुया ल्हा:तय् सम्पत्ति दु व मनू ब: नं लाइ क्वानंतुइ अले शक्तिशाली नं जुइ । आर्थिक पक्ष सुथां लाकेगुया लागिं हे मनूतय्सं लक्ष्मी द्य:या उपासना याना: पूजा याइगु ख: । दच्छिइ छक्व: कार्तिक कृष्ण औंसी कुन्हु लक्ष्मीपूजा धका: विशेष सरसफाइ याना: लक्ष्मी द्य: पूजा याइपिं नेवा:तय् मह्याय्मचायात बाह्रा: तया: फ्या: ज्वलान्हाय्कं, सिन्ह:मू ज्वंका: गणेद्य:याथाय् यंका: लक्ष्मीद्य: रुपी म्ह्याय्मचायात मांगलिक आशिर्वाद बिइकीगु प्रकृया ख: । व हे म्ह्याय्मचायात इहिपा: याना: कत:या छेँय छ्वइबलय् माजु जुइम्हसिनं दक्कले न्हापां थ:गु परिचय वीकथं भम्चायात छेंया पिखालखुइ तया: ह्याउँथ्वं तुति सिइका: छेँया ता:चा ल:ल्हाना:अभ ता:चाहे ज्वंका: छेंय् न्हापां दुत यंकेगु याइगु ख: । माजुम्हं ता:चा ल:ल्हाना: छेंय् दुत यंकीगुया मू हुनि धयागु विवाह न्ह्यो थ:गु छेंय् लक्ष्मी द्य: जुयाच्वंम्ह म्ह्याय्मचा थ:गु छेंय् अले भा:तया छेंय् नं लक्ष्मीया रुप कया: छेँ स्थीर याये फयेमा: धका ख: नेवा: समाजय् छेंय् मू नकिंया जिम्माय् धुकू पिकू जुया च्वनीगु ख: । मिसामचातय्त थ:छेंय् म्ह्याय्मचाबलय् नं लक्ष्मी धका: आदर याना: हुर्के याइगु जूगुलिं व छेँ व श्री सम्पत्तिया अभिवृद्धि यायेगुलिइ मा:गु फुगु कुत: याके बीगु ख: । अथे जूगुलिं

यानाः हे आम्दानी म्ह्यायम्चायात लःल्हानाः धुकुतिइ स्वथंके बीगु चलन नं दु । अथे जुल धायेवं माःमाःथाय् माःमाःथें जक खर्च यानाः म्हं चायेकेगु याइगु खः । अज्याःम्ह म्ह्यायम्चायात भाःतपिन्थाय् नं व हे स्तरय् तयाः श्रद्धा सद्भाव यात्त धायेवं थःछेँय् श्री सम्पत्ति अभिवृद्धि यायेगुलिइ गुकथं न्ह्याःगु खः, भाःतया छेँय् नं उकथं याइ धयाकथं नेवाःतय् म्ह्यायम्चायात लक्ष्मीया रुप बियाः आर्थिक पक्ष क्वातुकेगु नेवाःतय्गु महत्त्वपूर्णगु दर्शन खः । धन हे म्वायेगु आधार खः । समाज न्ह्याकेगु प्रकृया खः । धनया महत्त्व थूगुलिं याना हे नेवाः समाजय् म्ह्यायम्चा तं चाल धायेवं लक्ष्मी द्यः तंचाइ धकाः फछिं फतले म्ह्याय् मचातय्त सुख बियातइगु खः । सुख सम्बृद्धिइ हुर्के जूम्ह म्ह्यायम्चाया व्यवहार नं उतिकं बांलाःगु स्वभाविक जुल । बांलाःगु स्वभावं छेँया वातावरण बांलाइगु नं स्वभाविक खः । गन शान्त वातावरण जुइ अन ज्या यायेगु वातावरण दइगु व छम्हसिनं मेम्हसित माःमाःगु गुहाली जुइगुया नापनापं थःथःगु छेँया भूमिका म्हसी । अज्यागु थासय् लक्ष्मी नं दुस्वःवइगु खः व उकिं हे शहीद शुक्रराज शास्त्री उगु इलय् हे "स्वर्गको दरवार" च्वयाः स्वर्ग धयागु गनं दःसा छेँय् दु । उगु छेँयात दरवार याइम्ह धयागु भिंम्ह मिसां खः । भिंम्ह मिसा धयागु शिक्षां बिइ धकाः मिसातय्त छेँ दयेकेगुली तःधंगु ल्हाःदुगु खँ न्ह्यथना दीगु धयागु नं नेवाः समाजया मिसातय्गु भूमिका थुइकाः छेँ दयेकेगु वा छेँ याइम्ह धयाम्ह मिसा धकाः धयावयाच्वंगु खः । न्हूगु छेँ दयेकाः दकले न्हापां म्ह्यायम्चां मि च्याकाः नसा ज्वरे यानाः द्यः पूजा यानाः छेँ जःयात नकेगु नेवाः परम्परा खः । न्ह्यायम्चायात थःछेँयाः मू बियातःगु खः ।

म्ह्यायम्चां गुवले भौमचा जुइ अले वयागु जिम्माय् छेँया परम्परा न्ह्याकेगु निंतिं समाजया रीतिथिति आदि व्यवहार न्ह्याकेगु व संरक्षणया व सम्वर्धन यायेगु जिम्मा नं वयाके हे वयेगु याइगु खः । अज्याःम्ह व्यक्तियात विवाह यानाः दुकाइबलय् पिखालखुइ सुकुन्दा मत च्याकाः पूर्णकलश तयाः माङ्गलिक रुपं दुकाइगु नं स्वभाविक खः । उलि जक मखु भम्चा दुकाइगु लुखाय् अष्टमंगल च्वयाः वा पञ्चबुद्ध च्वयाः पञ्चबुद्धया आशिर्वाद फयाः छेँ दुतयंकीगु खः । इहिपाबलय् मिजंम्हसिनं न्यागः सपःहिंकीगु दर्शनय् भूत, वर्तमान, व भविष्यया दर्शन दुथ्याःगु वंश कायम यायेगु खः ।

म्ह्यायम्चा भौमचा निम्हेसितं समान रुपं हनेगु भीगु नेवाः समाजया परम्परा खः । म्ह्यायम्चां भौमचा व भौमचां म्ह्यायम्चायात सह-भावनां माया मतिना, हनाबना दयाच्वंगु छेँ धाथेंगु नवाः परम्पराया छेँ खः । भीगु

नेवाः संस्कृतिया परम्पाय् बुसांनिसें सीबलय् तक याइगु कर्म काण्डय् तकनं म्ह्यायृमचां व भौमचाया थःथःगु हे थाय् बियातःगु दु । गनं ज्याय् म्ह्याय्मचांया आवश्यक जुसा गनं भौमचाया जुइ । निम्हं मिसामचा गनं म्ह्याय्मचा जुसा गनं भौमचा खः । यदि निम्हसितं छ्गू हे ज्या बियातःगु खःसा म्ह्याय्मचा व भौमचा दथुइ हनाबना मतिना दइमखु जुइमाः । म्ह्याय्मचां याइगु ज्या भौमचां यायेगु जुल धाःसा म्ह्याय्मचाया महत्त्व हे दइमखु जुइ । मानव स्वभाव प्रवतिं हे व्यक्तिवादी अहम्वादी जूगुलिं अथे मजुइमा धकाः भ्मी पुर्खापिसं थज्यागु फुक ज्ञां दयेकाः सामाजिक मान्यताया प्रतिपादन यानातःगु खः ।

संस्कारगत ज्याय् मिसा

बुसां निसें मृत्यु संस्कार तक्कं याइगु जीवनया संस्कारय् नं थाय् स्वया मिसातयृत थाय् बियातःगु दु । बुम्ह मचायात दक्कले न्हापां संस्कारगत कृया नकीगु धयागु पञ्चामृत खः । थ्व पञ्चामृतयात नकेगु ज्या मचाया निनिम्हं यायेगु नेवाःतयृगु परम्परा खः । निनिम्हं पञ्चामृत नकेगु प्रकृया मचायात मुलय् तयाः नकीगु खः । अथेतुं मचा जंकु यानाः मू दिं कुन्हु मचाया कथुप्वाः चायकेगु धकाः निनिम्हसिनं गणेद्यः पूजा यानाः हानं जा नकेगु याइ । थथे निनिम्हं गणेद्यः पूजा याना जा नकल (वा छुं नकल) धायेवं तिनि मचां साधारण न्हिंन्हिं नयेगु जा नयेगु याइगु खः । थथे निनिम्हं गणेद्यः पूजा यानाः मचायात नकेगु तात्पर्य मचां नये फयाः हृष्टपुस्ट जुइमाः, ल्वये मदयेमाः नःगु तिल्वय् (शरीरय्) लगे जुइमा धकाः खः । मिजंमचा तःधिकः जुइबलय् याइगु संस्कारगत ज्या धयागु व्रतबन्ध चूडाकर्म खः । थथे व्रतवन्ध वा चूडाकर्म याइबलय् मचायात खाकूगु सँ बँय् मलायेमा धकाः थायृभुइ फयाकाइम्ह धयागु व्रतवन्ध याःम्हसिया निनि वा तताम्हसिनं याइगु खः । उगु सँ गनं फोहर जूथाय् मलायेमा धकाः पवित्रगु थाय् खुसिइ यंकाः चुइके यंकेगु ज्या निनिपिं वा ततापिन्सं याइगु खः । मिसामचातयृत बाह्राः तयेगु याइबलय् दुतिनेगु अभ्र बाह्राःया दक्व धयाथें क्रिया मिसापिन्सं जक याइगु खः । थुलि तक कि बाह्राः तःगु क्वथाय् मिजंत दुहाँ तक्क नं वने मज्यूगु व्यवधान तयातःगु खः । थथे बाह्राः तयेगुया तात्पर्य मिसापिन्त यौन शिक्षा बीगु खः । अथे यौन शिक्षा बीगु ज्बलय् यौन शिक्षा काःम्ह मिसां सुं मिजं खन वा नापलात धायेवं सामाजिक मर्यादायात हे उल्लंघन जुइफु, विकृति वयेफु धकाः मिजंपिं जक जुल धाःसा ज्ञान बीगु नं सहज जुइगु खः नापनापं ज्ञान काइम्हसिनं सहज रुपं कायेगु याइगु खः । मंगलया प्रतिक धयागु खँ

नेवा:तय् छुं त:धंगु पूजा वा कर्मकाण्ड याइबलय् गथेकि इहिपा, बुराबुरी जंकु आदि याइबलय् मांगलिक ज्या कथं गणेद्यः पूजा याना: इनाय् कया: हैपिं धयागु म्ह्याय्मचा खः । इही यायेका, बाह्रा: तयेका, विवाह यायेका: वा बुराबुरी जंकु, व्रतबन्ध आदि छुं नं ज्याया लागिं पूजा यायेगु थासय् लः ल्हायेगु सगं बीगु ज्या फुक्क मिसापिन्सं याना वयाच्वंगु ज्या खः । अथेतुं मृत्यु संस्कारय् मृत्यु जूपिं छेँया जहानपिंन्त तरे यायेगु धका: म्ह्याय्मचापिन्सं सीम्हसिगु नामय् नसा तयाबीगु, प्यन्हुया लोचाबलय् लोचांभ्वय् ज्वरे याना: संकसितं नकेगु, न्यान्हु कुन्हु (न्यान्हुमा तयेमा:पिनि) न्यान्हूमा धका: व न्हय्न्हु कुन्हु न्हय्न्हुमा आदि फुक्कं न्हयाय्मचातय्सं तयेगु याना वयाच्वंगु खः । अथेंतुं सीपिनिगु नामय् सराद्ध याइबलय् नं मिसापिंन्सं हे आगं ब्वचा ज्वरे याना बीपिं मिसापिं न्ह्याम्हहे जुसां म्ह्याय्मचां भ्वय् ल: ल्हाना वीमा: धका दु । अथे जूगुलिं जुइमा: समाजय् अवुया संस्कारगत ज्या खँय् त:धिक:म्ह म्ह्याय् मांया संस्कार ज्याय् चिधिकम्ह म्ह्याय् नं यायेगु चलन दु । बुराबुरी जंकु याना: रथ साला यंकीबलय् मिसापिं छय् छुइपिन्सं अजिम्हसिगु खः सालीगु जूसा म्ह्याय्पिन्सं मां-अबु च: जुल धका: हर्ष उत्साह माने याना: ताय्जाकि अवीरं ह्वलेगु याइगु खः । थुकथं स्वयावनेबलय् भीगु समाजय् म्ह्याय्मचा मदयेकं संस्कारगत ज्याखँ हे छुं पूमवनीगुथें जूगु दु ।

संस्करगत ज्याखँय् म्ह्याय्मचा जक मखु भौमचातय् नं उलि हे महत्त्वपूर्णगु थाय् दु । गथेकि इहिपा: याना: भम्चायात दुकाइगु ज्या माजुस्तरया मिसापिन्सं याइगु उकि नं मगातकि भौमचात तया: लसकूस याना: दुकायेगु चलन दु । दाजुकिजा फुकी वा काय्पिनिगु सम्बन्ध क्वातुना च्वनेमा धका: छखें थाकुलिं नकिं निसें हनाबना याना: मचाबू व्यंकूसां वा इही या:सां वा बाह्रा: त:सां व्यंकेगु ज्या, बाह्रा छुइगु ज्या थाकुलि नकिं न्वकू नकिं जाना: यायेगु दु । थुकथं दाजुकिजा तताकेहेंपिनि दथुइ सम्बन्ध क्वातुकेगु ज्या मिसापिन्सं याना वयाच्वंगु भीगु नेवा:तय्गु परम्परा खः ।

नखःचखःलय् मिसा

नख:चख: हना: म्ह्याय्मचातय्त नखत्या स:तेगु परम्परा थौंया परम्परा मखु । थौं स्वयां यक्व न्ह्यो गुणकामदेवं यें दे दयेका: थ्व देया रक्षाया लागिं पलिस्था याना वंपिं अजिमाद्य:पिनिगु पालय् निसें नखत्या ब्वनेगु परम्परा दुगु खनेदु । चैत्र कृष्ण चतुर्दशी कुन्हु हनीगु पाहाँचह्रे नख: धुंका: म्ह्याय् मचातय्त नखत्या ब्वनेकथं येंया थी थी अजिमापिन्त जात्रा याइगु परम्परा

दु । कलिगत सम्बत् ३८२५ लय् गुणकामदेवं यँदेया स्थापना याःबलय् स्थापना याःपिं च्याम्ह अजिमापिं भाला व्यूगु वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । च्याम्ह अजिमापिं धयापिं थथे खः –

१. लुंमधि अजिमा

२. कंग अजिमा

३. म्हेपि अजिमा

४. मैती अजिमा

५. तकति अजिमा

६. न्यतमरु अजिमा

७. वछला अजिमा

८. लुति अजिमा

थ्व अजिमापिं फुक्कं पाहाँचःह्नेबलय् नखत्या सःतेगु धकाः जात्रा याइपिं खः । उकिइ मध्यय् लुति अजिमा छम्ह गरीवम्ह अजिमा जूगुलिं नखत्या सःतूम्हसिनं हेपय् यात धकाः व छम्हसिगु जात्रा पाहाँचःह्नेबलय् मयाःसे बालाचःह्नेबलय् जात्रा यायेगु जुल । लिपा वनाः थःने च्वंपिं फुक द्यःपिं हे बालाचह्नेबलय् जात्रा यायेगु जूगु खः । (चुन्दा वज्राचार्य, नेवाः तजिलजिइ नखः चखः पृ. १९४-१९५) पाहाँचह्नेबलय अजिमापिन्त नखत्या सःतेगु धकाः अजिमापिं तिनिख्यः व असनय् मुनेगु याइगु खः । थ्वयात द्यः ल्वाकेगु नं धाः । थ्व चैत्र कृष्ण प्रतिपदा कुन्हु हनेगु परम्परा दु । थुबलय् न्हापां न्हय्म्ह अजिमापिनिगु हे द्यः ल्वाकेगु धकाः जूसां थौंकन्हय् लुंमधि अजिमा, कंग अजिमा व तेबाहाया अजिमा छम्ह यानाः स्वम्ह जक ल्वाकेगु याना वयाच्वंगु दु । उकिं म्ह्याय् मचातय्त नखत्या ब्वनेगु परम्परा द्यःपिनिगु पालंनिसें थौंतकं नेवाःतय्सं नखःचखबलय् म्ह्याय्मचातय्त नखत्या ब्वनाः परम्परा न्ह्याका तुं वयाच्वंगु दनी । यःमरी पुन्हीबलय् वा भकारी पूजा यानाः यःमरी स्वनाः प्यन्हु दयेकाः म्ह्याय्मचातय्त सःता यःमरी स्वनातःगु क्वकयाः प्रसाद नयेगु व न्हूगु यःमरी छुना नयेगु चलन नं दु ।

स्वन्तिबलय् लक्ष्मीपूजा यायेगु ज्याय् म्ह्याय्मचापिन्सं लक्ष्मी द्यः दुतकायेगु, दछियंकया ज्या सुथां लानाः न्ह्याये फय्माः धका म्हपूजा याःपिं दाजुकिजाया तःआयु जुइमा व मंगलमय कामना यानाः किजापूजा याइपिं मिसात हे खः । धाथें धायेगु खःसा छुं नं नखः चखःया भव्यता हे म्ह्याय्मचातय्त नखत्या ब्वनेगु खः । म्ह्याय्मचा मदुपिनि नखत्या ब्वने म्वाःल धाःसा नखः हे भः भः मधाः । थ्व हे

मिसातयगु मू खः ।

परम्परागत प्याखनय् मिसा

नेवाःतय्गु संस्कृति भ्रःभ्रः धाःगु मध्यय् छगू परम्परागत प्याखं छगू नं खः । परम्परागत प्याखं चाहे व दँय्दसं पिदनीगु प्याखं जुइमा, भिंनिदँय् पिकाइगु प्याखं जुइमा । अज्याःगु प्याखनय् मू द्यःयारुपय् मिसापिं अजिमा कुमारी, महाकाली आदिपिं खः । यैंयाःबलय् दँय्दसं पिदनीगु देवी प्याखं वा दी प्याखं (दिग दिगय् ल्हुइकीगु प्याखं) सवःभक्कु प्याखं, महाकाली प्याखं आदि प्याखनय् मिसापिं द्यःपिन्त शक्तिशाली यानाः क्यनातःगु दु । दी प्याखंनय् दैत्ययात वध याइम्ह धयागु हे कुमारी खः । अथे तुं भिंनिदँय् छक्वः पिदनीगु प्याखं सिकाली प्याखं (ख्वनामिपिसं पिथनिगु) जल प्याखं हरिसिद्धि प्याखं (जलमिपिसं पिथनीगु), गथुपिसं पिथनीगु पचली भैरवया प्याखं व भद्रकाली प्याखंनय्नं मिसापिं द्यःपिनिगु विस्कंगु थाय् दु । गुणकामदेवया पालं निसें पिदंगु धयातःगु मजिपाः लाखेया प्याखं स्वयेबलय् लाखेयागु प्याखं खः अथे जूसां बुँइ च्वंम्ह लाखे मनूतय्गु वस्ति दुगु मजिपाः त्वालय् लाःवःगु जक मखु उगु इलाकाया रक्षकया रुपय् प्रतिस्थापित जूगु धयागु हे लाखेया मजिपातय् च्वंम्ह ज्यापुनी मिसानापं मतिना जुयाः जूगु खः । (चुन्दा बज्राचार्य, इन्द्रजात्रामा नचाइने मजिपात लाखे गरिमा पृ. ६४) यैंयाः बलय् पिदनीगु पुलुकिसियात हे इन्द्रया भामं पालिजाः स्वां काःवःम्ह इन्द्र इलय् लिमथ्यंगुलिं यानाः स्वर्गया ऐरावत किसियात मत्स्यमण्डलय् छ्वयाः मायेके हःगु धकाः धायेगु चलन दु ।

यैंयाः त्वा इन्द्रजात्रा धयागु थी थी प्याखं पिदनाः मनोरञ्जन याइगु नखः खः । थुवलय् स्वर्गया इन्द्रयात् मरुया दुवातय् चिनाः जात्रा याइगु खः । इन्द्रया जात्राया कारण अपसं च्वनीम्ह मांया निंतिं स्वां काःवःम्ह इन्द्रयात जात्रा याइगु खः । जात्रा यानाः चिनातःम्ह इन्द्रयात मुक्त यायेत इन्द्रया मां दागिंया रुपय् वयाः ज्वनाः चिनातःपिन्त खसु बियाः वादुने जाकि जुइगु प्रकृया बियाः दच्छिय्यंक सीपिं मनूतय्त द्यः नापनापं स्वर्गय् यंकीगु धकाः दागिं पिहाँ वइबलय् सीपिं छें च्वंपिनि मनूत दागिंया कारण हे जूगु खः । यैंया धुंकाः जक वाय् जाकि जाया वइगु खसु वइगु नं इन्द्रया मामं इन्द्रयात मुक्त यायेत यँमितय्त ब्यूगु खँ खः ।

यैंयाःबलय् इन्द्रयात चिनाः जात्रा याइगुया नापनापं यैंय् गणेश भैरव (भेलु) व लाय्कू कुमारी सालाः नं जात्रा यानाः न्ह्याइपुकेगु परम्परा दु ।

जुजु प्रताप मल्लं येँया लायूकुलिइ कुमारी स्थापना यायेगु जुसा वहे कुमारीयात स्थायी रुपं च्वनेगु छेँ व दँयूदसं कुमारी, गणेश व भैरवयात रथयू तयाः जात्रा यायेगु परम्परा जुजु जयप्रकाश मल्ल यानावंगु खः । लायूकू कुमारीयात प्रताप मल्लं तलेजु भवानीं धाःथें स्थापना यानाः तलेजु भवानी कुमारीद्यःयाके दुबिनाः प्रताप मल्लयात राज्यया सरसल्लाह वयाच्वंगु खः । जुजु जयप्रकाश मल्लया पालयू कुमारीयात रथयू तयाः थःने क्वःने जात्रा यानाः कुमारीयात येँदेया स्थिति जानकारी बियाः उकथं राज्य यायेत कुमारीं जुजुयात सरसल्लाह वीगु खः । उकिं थौं तक्कनं कुमारीया रथ थःने जात्रा याइबलयू जुजु उपस्थित जुयाः रथ जात्रा याइथायू जुजुया प्रतिकया रुपयू खड्‌ग तया यंके माःगु परम्परा दु । अथेतुं येँया दक्कले लिपागु दिं कुन्हु रथ जात्रा सिधयेकाः कुमारी गणेश व भैरवया ल्हातं जुजु सिन्हः फयेमाःगु परम्परा दु ।

रथ जात्रायू भैरव व गणेशया नं जात्रा जूसां नं कुमारीया रथ सालीगु धायेगु परम्परा धयागु कुमारीया महत्त्वया कारण खः । कुमारी सालीगु मूलतः कुमारीनाप सम्बन्धित जूगुलिं खः । कुमारी जात्रायात मेकथं धायेगु खःसा मिसा शक्तिया प्रदर्शनी खः । नापं राज्य याइम्ह जुजुयात तक नं थुकथं या, उकथं या धकाः सरसल्लाह सुफाव बीम्ह कुमारी द्यः खः । अथे धायेबलयू राज्य संचालन हे नं दक्कले महत्त्व बियातःम्ह व्यक्तित्त्व धयागु मिसा खः । छेँयू छेँयू हे नं मिसापिन्त मू बियातःगुलिं यानाः हे मिजंतयूगु शक्तिया रुपयू मिसायात कयातःगु खः । निम्हत्यपूया सम्बन्धयात भाःतम्हसिया शक्तिया रुपयू कलाःयात कायेगु चलन दु । बज्रयानया ततःधंगु पूजायू कलाःपिं मदयेक मिजंपिसं पूजा याये मखनीगु दु । अथेतुं दिक्षा हे नं निम्हत्यपूया नापं काल धायेवं दुग्यंक शक्तिया महत्त्व थुइगु खँ चित्तधर हृदयनं थःगु जीवनीइ उल्लेख यानातःगु दु ।

लिखँ

नेवाः संस्कृतिया परम्परा धयागु मिसापिन्त विशेष महत्त्व बिया संरचना जुयाच्वंगु समाज खः । तर नेवाः समाजयात इलयू ब्यलयू थी थी समाजया प्रभावं याना मिसाया मूयात थुइका कायेगुली क्षीण जुया वन । पुरुष प्रधानगु संसारया प्रभावं दयेकातःगु विधान, नियम कानून मिसायात अवमूल्यन याना यंका च्वंगु दु । नेवाः समाजया मौलिक संस्कृति धयागु हे छगू कथं मिसापिन्त नं मिजंपिन्त थें समान अधिकार बियातःगु अफ गनं गनं मिजंतयूत स्वया मू च्वछाया संरचना जूगु समाज खः । नेवाः मिसातयूसं थःगु परम्पराया मू मान्यतायात थुइकाः उकियात प्राप्त यायेगु लागि नेवाः परम्परा दुने च्वंगु

मिसाया बारे थुइकेगु कोशिस जुल धाःसा नं मिसातय्‌सं असमान व्यवहार जुल धाये माली मखु । उकिं हे विजय बहादुर मल्लं नेवाः संस्कृतिया मिसाया हक अधिकार थुइकेगुया लागिं "कुलां चकनी तिनि" नाटकय् इहिपा याइवलय् वीगु १० ग्वः ग्वय् मिसातय्‌गुया लागिं मिजंया छेँया व भाःतयात माःगु थासय् तयेगु अधिकार खः धकाः क्यनेगु याःगु दु । इहिपाः याना ग्वय् लित तयाः भाःतयात पार बीगु अधिकार मिसायात जक दुगु खः । मिसाया मयल धाःसा ग्वय् लित तयाः भाःतयात सम्बन्ध त्वाःथलेगु अधिकार मिसातय्‌के जक दुगु खः । गुगु अधिकार मिजंयाके मदु । अथेतुं विजयबहादुर मल्लंया "किपालुं लिना च्वंम्ह मनू" नाटकय् थौंया मिसातय्‌सं मिसा व मिजंया समान अधिकार धकाः सः थ्वय्‌का च्वन । तर समाजं ब्यूगु समान अधिकारयात वास्ता यायेगु यानामच्वं । दसुया लागिं मिजंतय्‌सं थें मिसातय्‌सं मिजंत इहिपाः याना हयाः मिसाया थःगु वंश परम्परा न्ह्याकेगु समेत वियातःगु नेवाः समाजयात वास्ता मतसे यक्व धनीम्ह याकः म्ह्यायम्चां समेत ध्यबाया लोभय् इहिपाः याइपिं नापं इहिपाः याना थः निसें थःगु धन सम्पत्ति समेत उखेलाः थुखेलाः याका च्वन । "दोलाजि प्रथा" यात महत्त्व मव्यूसे हाला च्वन धयागु सन्देश प्रस्तुत यानातःगु खः "किपालुं लिनां च्वंम्ह मनू" नाटकय् । धाथें विजय वहादुर मल्लंया बिचाः कथं थौं मिसा समानता व मिसाशक्तिया लागिं नेवाः मिसातय्‌सं मेथाय् मखु थःगु संस्कृतिं ब्यूगु परम्परायात दुवालाः उकियात हे प्राप्तया लागिं न्ह्यात धाःसा नं आपालं समानता भ्कीसं लुइके फइ । तर अथे जुसां देशया नियम कानूनं आपालं प्रभाव यायेगु याः । देशया नियम कानूनयात ह्यूपाः थौंया परिस्थितिया नापनापं भ्कीगु नेवाः संस्कृतिइ मिसातय्‌त वियातःगु मूल्य व मान्यतां मिसा व मिजंया समानताय् पुनर्जागरण हयेमाःगु थौंया आवश्यकता खः । ●

माःगु जक धलः

- आचार्य बाबुराम, श्रेष्ठ स्वयम्भूलाल (अनु) "नेवाः नेवाःभाय् व संस्कृति" यें, साहित्यया मूलुखा
- कसाः प्रेमबहादुर "जुजु जयप्रकाशया रत्नेश्वर प्रादुर्भाव" यें च्वसापासा नें.सं. १०८४
- ज्यापु, पञ्च "नेपाःया दकले पुलांम्ह कुमारी" सन्ध्याटाइम्स शुक्रवारया तँसा पौ ने.सं. ११२० ञँलाथ्व २
- तुलाधर, प्रेमशान्ति, "नेपालभाषा साहित्यया इतिहास" 'यें, नेपालभाषा एकेदमि ने.सं. ११२०

- नेपाली गोपालसिं "द नेवार्स" बम्बे, युनाइटेड एशिया प्रकाश, १९६५
- बज्राचार्य, चुन्दा "नेवाः तजिलजिइ नखः चखः," यें नेपालभाषा एकदमि ने.सं. ११२०
- बज्राचार्य, चुन्दा "मकवानुपरया गोपाली जाति" चन्द्रागिरी १, ने.सं. १११६ वछुलाथ्व १ पृ. १४-२३
- बज्राचार्य, चुन्दा "बौद्धमार्गीय नेवाःतय् इहिपा प्रथाय् सँ प्याकेगु रीति" कुलाँल्याः ७ ने.सं. ११०३ पृ. ५५-६२
- बज्राचार्य, चुन्दा "इन्द्रजात्रामा नचाइने मजिपात लाखे" गरिमा, वर्ष १४ अङ्क १० वि.सं.- २०५६ पृ. ४५-५०
- बज्राचार्य, धनवज्र "लिच्छविकालीन अभिलेख" कीर्तिपुर नेपाल र एशियाली केन्द्र (दोश्रो सं) वि.सं.२०५३
- बज्राचार्य, शान्तहर्ष (अनु) "न्यायविकासिनी" मानव न्याय शास्त्र यें, नेपालभाषा परिषद ने.सं. ११०७
- बुढाथोकी, डा. चन्द्रविक्रम (सं) "जयस्थिति मल्लको सुधार" पुलचोक, साझा प्रकाशन, वि.सं. २०३९
- Mall, Kamal P. Nepal Vansavali: A Complete verson of the Kaisher Vansavali "Contribution to Nepalese Studies" vol. 12 No. 3. CNAS, TU 1985.

गोपाली जातिया
ऐतिहासिक पृष्ठभूमिइ :- छपुलु

गोपाली जातिया पृष्ठभूमि

गोपाली जाति नेपा:या आदिवासी जाति ख: । थ्व जाति नेपा: दुने गुबलेंनिसें बस्ति यात धयागु तिथि मिति छुं तिफ्याये मफुसां नेपा:या इतिहासय् दुवाला वनेबलय् दक्कले न्हापां राज्य या:गु जाति थ्वहे धका: खनेदु । आ:तक दुगु वा लुयाव:गु वंशावली मध्यय् दक्कले सकले पुलांगु इतिहासकार भाजु धनवज्र वज्राचार्य व डा. कमलप्रकाश मल्लजुपिंसं सम्पादन यानादीगु 'गोपालराज वंशावली' ख: । गुगु वंशावलीया नां हे नेपा:या दक्कले न्हापां जुजु जूपिं गोपाली पिनिगु नामं नामाकरण जूगु ख: । उगु वंशावलीइ उल्लेख जूकथं नेपालय् दक्कले न्हापा राज्य या:पिं जाति गोपालीपिं ख: । थुपिं च्याम्ह तक कथं हंक जुजु जुल । अनं लिपा स्वम्ह महषिपालपिं जुजु जुया: राज्य याये धुंका: किरातकालया श्रीगणेश जुल । गोपाल वंशावली कथं गोपालीतय्‌गु प्रादुर्भाव पशुपति नापनापं जूगु उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थ्व खँयात कया: गोपालराज वंशावलीइ थथे उल्लेख यानात:गु खनेदु -

'हिमाल पहाडको काखमा रहेको घना जंगल भएको भूमण्डलमा (नेपाल उपत्यकामा) प्रधान श्री भृङ्गारेश्वर भट्टारकको प्रादुर्भाव भयो । त्यसपछि गौतम आदि कृषिगण आई रहन लागे । अनि गौतमेश्वर आदि देवताको प्रतिष्ठा भयो । त्यस बीच श्री भृङ्गारेश्वर भट्टारक श्लेष्मान्तक वनमा विहार गरिरहेको बेलामा गोपाल भए । त्यसपछि मालाखाबाट गोग्रामको आगमन भयो । 'नेप' कहलाइएका गोपालकी 'बहुह्नी' नाम भएकी कैली गाई दिनकादिन वागमतीको तीरमा गई प्वालमा पूजाको लागि दूधको धारा बगाउने गर्न लागी, ती गाईले सेवन गर्न लागेको त्यो ठाउँ गोपालले देखे, खनेर हेर्दा श्री पशुपति भट्टारकको प्रादुर्भाव भयो ।

त्यसं गोपालवंशमा पहिला राजा श्री भूमिगुप्त भए, त्यसपछि गोपाल राजालाई जिती महिषपालहरूके क्रमैले राज्य गरे । त्यसपछि गोपाल र महिषपालहरूलाई जिती किरात राजा भए ।[1]

धनवज्र वज्राचार्य व हेमन्तराणापिनिगु 'टिष्टुङ्ग, चितलाङ्ग भेगका अभिलेख' कथं नेपाःया प्राचीन इतिहास गोपालीपिं नाप स्वापू दु । झीगु वंशावलीकारपिंसं नेपाल उपत्यकायात आवाद यानाः सभ्यताया शुरु याःपिं गोपाली वंशी दक्कले न्हापायापिं खः ।

वंशावली साजवाः 'नेप' धकाः नामकरण याःगु खनेदु । वास्तवय् उम्ह साजवाःया नां 'नेप' पाखें नेपाः देया नां जूगु खः । इतिहासकार स्व. धनवज्र वज्राचार्यया धापूकथं गोपालराज वंशावलीइ उल्लेख जूगु 'नेप' आखःग्वलय् 'आल' प्रत्यय छ्यलाः 'नेपाल' शब्द जूगु खः ।[२] संस्कृत भाषाय् सुयात 'गोपाल' वा 'आभीर' धाइगु खः वहे जातियात उत्तर वा पूर्वपाखें वःपिं किरातीतय्सं 'ङहपा' धाःगु खनेदु । 'ङ-हे-पा' या कथंहंक अर्थ 'ङ' या अर्थ 'सा', 'हे' या अर्थ 'म्ये' व 'पा' या अर्थ 'जवाः' अथे धयागु 'सा-म्ये जवाः' खः । किरातकाल लिपाया लिच्छवीपिंसं स्थानीय भाय्यात फछिंफक्व संस्कृत भाषाय् अनुवाद यानाः अभिलेख पलिस्था यानातःगुलि 'ङ-हे-पा' या अर्थ 'नेपाल' खँग्वः छ्यलेगु जुल । संस्कृत भाषाय् गोपालीयात आभीर धकाः नं धायेगु याः । महाभारतय् आभीरयात महाशुद्र वर्गय् तयातःगु दु । मकवानपुर जिल्लापाखेयापिं गोपालीपिंसं हालीगु छपु लोक म्ये 'वृज' धकाः धायेगु यानातःगु खनेदु ।

'आसे रे आसे हे वृज ग्वालिनी अतिभनं तं चाया छाये वना'[३]

भाजु डोरबहादुर विष्टया फाटालिज्म एण्ड डेभलोपमेण्ट सफुती गोपालीतय्गु बारे थुकथं न्ह्यःब्वयादीगु दु । गोपाल शब्द संस्कृत पाखें वःगु खः । संस्कृत कथं 'गो' या अर्थ 'सा' व 'पाल' या अर्थ 'जवाः' । उकिं गोपालया अर्थ साजवाः खः । येँय् दक्कले न्हापां बसोवास याःपिं थुपिं हे खः व थुमिगु मुख्य पेशा धंयागु बुँज्या खः ।[४]

गोपालसिं नेपाली गोपालीतय्त ज्यापु जाति दुने लाकातःगु खनेदु । वय्कःया धापूकथं थुमित येँय् च्वंपिंसं 'जवाः' धायेगु यानातःगु दु ।[५] पशुपालनया दृष्टिकोणं स्वयेगु खःसा सा लहीपिं सापू वा म्येय् लहीपिं म्येय्पू खः ।

गोपालीतय्सं नं थःपिन्त निगू थर ब्वथलातःगु दु । 'किष्णौजी' व 'कन्नोजी' । तर थुमि दुनेया व्यवहारय् धाःसा छुं मपाः । थुमिसं थःपिन्त ग्वाः, ग्वाला, गोपाली नन्द गोपाली, गोप, गोषली आदि धकाः धायेगु याः ।[६]

येँ दुने मुख्य यानाः किलागः दुने बसोवास यानाच्वंपिं सा लहीनाच्वंपिं सापू धकाः थौंतक ल्यनाच्वंगु दु । सापू, म्येय्पू, हँयेपू, फैपू धकाः ज्यापु

जाति दुने च्वंगु उपजाति खः । थुपिं मेमेगु ज्यापु जातिनाप दक्व व्यवहार जू । तर थानकोट, मकवानपुर जिल्लाया कुन्छाल, श्रीखरकोट, तःख्यः आदि थाय्थासय् च्वंपिन्सं थःपिन्त ज्यापु जातिया उपजाति कथं कायेगु मयाः । नेवाःतय्गु अलगगु जातिकथं कायेगु याः । विशेष यानाः थानकोट व मकवानपुर जिल्लाय् च्वंपिं गोपालीतय्सं थःपिं तराईलय् च्वंपिं यादव जातिनाप पुर्ख्यौली सम्बन्ध दुगु तायेका च्वंगु दु । जुइफु छम्ह निम्ह च्वमिपिंसं ज्या समानताया आधारय् यादव व गोपाली जातिया सम्बन्धयात सत्तुमत्तु स्वायेगु यात । कृष्ण नाप वःपिं धकाः कृष्णया अनुयायी कथं नं स्वयेगु जुल । गनं वानसुर नाप नं स्वयेगु जुल । तर छगू खँ विचाः यायेमाःगु व गोपाली थःपिंसं हे वाःचायेकेमाःगु थः सु धकाः खः । वानासुरनाप स्वापू पौराणिक बाखंयात आधार तयेगु स्वयाः ऐतिहासिक तथ्यनाप थःपिन्त वा गोपालीपिन्त स्वयेगु जुइमाः । थुमि थःगु हे अलग विशेषता दु । थुमिगु थःगु हे पहः दु । व पहः छुं छुं आःतकनं न्ह्याना वयाच्वंगु दु । न्हापां थुपिं सा-म्ये जवाः जुयाः म्वायेगु याःसा लिपा बुँज्या यानाः थःगु जीविका यानाच्वंपिं ख । थौंतक्क नं थ्वहे पेशा ज्वनाः जीवन निर्वाह यानाच्वंपिं नेपाःया मध्यमवर्ग दुने लाःपिं नेवाः जाति खः ।

गोपाली नेवाः जाति छगू जात खः । न्हापां सा, म्येय् लहीगु व्यवसाय जूसा लिपा वनाः थःगु आवश्यकता पूरा यायेगुया लागिं सा-म्येय्या नापनापं बुँज्या यायेगु जुल । थौंतक्क नं थ्व जातिया मू लजगाः वा जीवन निर्वाह यायेगु आर्थिक उपार्जनया ज्या धयागु बुँज्या यायेगु व सा-म्येय् लहीगु खः । आधुनिक समाजय् वःगु ह्यूपाः थुमिके उलि वः धायेमज्यू । गोपाली जातिया अप्पो यानाः वस्ती भचा च्वय् लाःथाय् पाहाड पाखे खनेदु । थुमिगु समूह दुने मेपिं जातिया वस्ती उलि खनेमदु । थुमिगु थःगु हे मौलिक परम्पराया रीतिथिति मेहनती जूगु कारणं नं थुमिगु समूह दुने मेमेपिं जाति च्वनेगु मजूगु खः । थुमिगु वस्तीइ छखे बुँज्या व पशुपालन निगुलिं याः । छगूकथं वन जंगलया नापनापं बुँज्या याये छिंगु जग्गा दुगु थासय् वस्ती खनेदु । पहाडी क्षेत्रय् बसोवास यानाच्वंपिं जूगुलिं थुमिगु बुँज्या व पशुपालनया ज्याय् न्हूगु प्रवृत्तियात दुथ्याके फुगु खनेमदु ।

गोपालीतय्गु वस्ती अप्पो यानाः काठमाडौं, ललितपुर व मकवानपुर जिल्लाय् खनेदु । दक्कले म्हो ललितपुर जिल्लाया थेचोय् जम्मा स्वखाति छें गोपाली दुसा काठमाडौं जिल्लाय् कीर्तिपुर, किलागल, फंपि, मच्छेगां, थानकोट,

मातातीर्थ आदि खः । काठमाडौं जिल्लाया थानकोटय् दक्कले अप्पो ११२ खा छेँय् १०५० म्ह गोपाली दु । साधारणतया चीधंगु परिवारय् च्वनीपिं गोपालीत दक्कले अप्पो दुगु जिल्ला खः- मकवानपुर ।

मकवानपुर जिल्लाय् गोपाली

काठमाडौं जिल्लानाप स्वाःगु वा सत्तीगु जिल्ला मध्यय् मकवानपुर ज़िल्ला नं खः । स्वनिगःया छ्चाःखेरंया पहाड मध्येया थानकोट नापसं च्वंगु चन्द्रागिरी पहाड मकवानपुरया उत्तरपाखे फाखेल त चन्द्रागिरी पहाडया दक्षिण धाल लानाच्वंगु दु । काठमाडौं जिल्लाया दक्कले अप्पो गोपाली दुगु थाय् थानकोट वहे थानकोट चन्द्रागिरी पारी च्वंगु मकवानपुर जिल्ला नं दक्कले अप्पो गोपाली दुगु थाय् चन्द्रागिरी पहाडया नापनापं टिष्टुङ्गपाखे खः । टिष्टुङ्गयात थौंकन्हय् मकवानपुर जिल्लाया वज्रवाराहीया नामं टिष्टुङ्गयात वज्रवाराही गाविस धकाः नामाकरण जूगु दु ।

गोपालीत नेपाःया दक्कले न्हापांया शासक धकाः सी दत । तर थुपिं गुबलेनिसें मकवानुर जिल्ला अवस्थित गांगामय् गुबलेनिसें दत धयागु सी मदुनि । धाथें धाय्गु खःसा नेपाःया इतिहासयात न्ह्यःने हइगु अभिलेखय् गोपालीपिन्त उलि न्ह्यःज्याके फैगु अभिलेख खनेमदु । तर मकवानपुर जिल्लाया न्हापा तितुङ्गा व चितलाङ्ग धकाः धयावयाच्वंगु भेगया अभिलेखय् धाःसा नेपाली मेषपालपिनिगुबारे उल्लेख जुयाच्वंगु दु । उकिं डा. प्रयागराज शर्माया धापूयात थनथाय् लुमंके बहःजू 'तौखेलबाट प्राप्त अंशुवर्माको लिच्छवी शिलालेख तिस्तुङ ग्रामका महिषीपालकहरूलाई त्यस गाउँमा भैंसी पाल्दा कष्ट भएकाले स्थानान्तरमा वस्ती सार्ने अनुमति राजाले दिएको तथ्यबाट यी दुई कालका शिलालेख र आजको ग्वालाको वस्तीमा एउटा अविच्छिन्न ऐतिहासिक प्रवाह देखिन्छ ।'[६]

थौंकन्हय् मकवानपुर जिल्ला वस्ती यानाच्वंपिं गोपालीपिं च्वनीगु थासय्या दक्कले पुलांगु अभिलेख धयागु टिष्टुङ्गय् च्वंगु वसन्तदेवया संवत् ४३४ या अभिलेख खः । गुगुलिइ स्वशासनयाबारे छुं अधिकार बियातःगु अनुमान जू । गोपाली वा मेषपालपिनिगु बारे दक्कले न्हापां खनेदुगु अभिलेख तौखेलया संवत् ३७ या अभिलेख खः । तौखेलाया पुलांगु नां चुष्टुङ्ग खः । उगु अभिलेखय् चुस्तुङवासीत म्येय् लहीगु व्यवसाय यानाच्वंपिं खः । म्येय् लहीगु व्यवसायलय् कष्ट-बाधा जुयाः वहे खँ अंशुवर्मायात जाहेर याःबलय् जुजु अंशुवर्मा उगु कष्ट व बाधा तंकेगुया लागि न्हूगु

वस्ती यायेत जग्गा ब्यूगु अभिलेखय् उल्लेख यानात:गु दु ।[७] अभिलख कथं उगु थाय् त्व:ता: गन च्वंवन धयागु सीमदु अथे जूसानं तौखेलय् च्वंपिं मनूतय्सं थ:पिनिगु पुलांगु वस्ती धयागु जंगलया नापं धका: जंगल क्यनेगु या: । उगु थासय् खुँ व धुं दु:ख ब्यूगुलिं उगु थाय् त्व:ता तौखेलय् च्वंव:गु धायेगु यानाच्वंगु दु । अंशुवर्माया उगु अभिलेखय् 'महिषीपीडे' धका: उल्लेख यानात:गु दु ।

उगु अभिलेखकथं अंशुवर्माया पालय् मेषपाल अर्थात् मेपूतय्गु वस्ती तौखेलय् जुइधुंकूगु खनेदु ।

अंशुवर्माया पालय्या अभिलेख धुंका: गोपालीपिनिगुबारे उल्लेख जुयाच्वंगु अभिलेख मल्लकालया अभिलेखय् नेपालभाषां च्वयात:गु दु । ने.सं. ८२७ तौखेलया मोतिराज ग्वार व वया कला: पूर्णवती मै निम्ह त्यपुलिं थ: काय् सीगुलिं उमामहेश्वरया थाय् फल्चा दयेकूगु, द्य: पूजा यायेगु व मत च्याकेत बुँ त:गु विवरण दु । अंशुवर्माया अभिलेख धुंका: तौखेलय् खनेदुगु अभिलेख गोपालीपिनिगु निगूगु अभिलेख ख: ।

गोपालीत वस्ती जुयाच्वंगुथाय् मेगु अभिलेख धयागु कुन्छालया ने.सं. ८३३ य् ल्वहँया हितिइ अक्षोभ्य व चैत्यय् गजू तयात:गु अभिलेख ख: । उगु ल्वहँहिति गुबले दयेकूगु धका: धायेबलय् अनच्वंपिं गोपालीपिंसं सृष्टिकालंनिसें दयेकात:गु हिति धायेगु यानाच्वंगु दु । अभिलेखय् हिति दयेकूगु खँ खनेमदु । ल्वहँ हितिया ल्वहँया ख्वा: स्वयेबलय् लिच्छवीकालय् हे दयेकूगु धयागु खनेदु । गुगु अभिलेखय् स्यन धा:सा दयेकेमा:पिं गोपालीपिनिगु नां उल्लेख यानात:गु दु । कुन्छालया मेगु अभिलेख धयागु ने.सं. ८५८ कुन्छाल गणेशया लुखाय् तयात:गु सनांगुथिया गोपालीपिनिगु नां दुगु अभिलेख ख: । अनं लिपांया अभिलेख धयागु शाह जुजुपिनि पालय्या ने.सं. ९२० यां कुन्छालया अभिलेख ख:, गुगु अभिलेखय् स्यंगु फल्चाया थासय् सत: दयेका: पूजा यायेगु येँया: (इन्द्रजात्रा) बलय् मत च्याकेगु खँ च्वयात:गु अभिलेख ख: । अंशुवर्माया संस्कृत भाषां पलिस्था यानात:गु अभिलेखय् जक जुजुया नां च्वयात:गु दुसा मेगु मल्लकाल व शाहकालय् गोपालीपिंसं पलिस्था यानात:गु अभिलेखय् गन नं जुजुया नां च्वयेगु यानात:गु मदु । मल्लकालया अभिलेखय् अप्पो याना सर्वसाधारण जनतां अभिलेख पलिस्था यायेगु जुया: नं थुम्ह जुजुया पालय् धका: उल्लेख यायेगु चलन मदुगु मखु ।

अभिलेखकथ खनेदुगु गोपालीपिनिगु थाय् थौंतक गोपालीपिं च्वनाच्वंगु

वस्ती ख: । अभिलेखय् उल्लेख जूगु थासय् जक गोपालीपिं दुगु मखु मकवानपुर जिल्लाया मेमेगु गथे कि दामन गाविस, वज्रवाराही गाविस व चितलाङ्ग गाविसय् खनेदु । थ्व स्वंगू गाविस मध्यय् वज्रवाराही दक्कले अप्पो खनेदु । वज्रवाराही गाविस दुने ला:गु कुन्छाल, कूल गां, पालुङ्ग व गहत जूसा चितलाङ्ग गाविसया न्हूगां व तौलेखय् ख: । न्हापा उपत्यका भारत वनेगु लँपु मध्यय् थानकोट चितलाङ्ग-टिष्टुङ्ग (थौंकन्हय् वज्रवाराही) जुया वनीगु ख: । गोपालीपिनिगु वस्ती नं थुकथं हे न्ह्याना वयाच्वंगु दु । वज्रवाराही गाविस धुंका: दामन गाविसया शिखरकोट गामय् नं गोपालीपिनिगु वस्ती दु । थौंकन्हय् शिखरकोट जूसा उगु थाय्या नां शिखर गोठ ख: । सा-म्येय् लहीपिनिगु लागि गोठ दइगु स्वाभाविक ख: । उकी थाय्या नां गोठनाप स्वापू दुगु स्वाभाविक ख: ।

मकवानपुर जिल्लाया नेवा:त व गोपालीया ल्या:

गाविसया नां	*नेवा: ल्या:*	*गोपाली ल्या:*	*गोपाली प्रतिशत*
दामन	५३४	४००	७४.९
चितलाङ्ग	३९२०	७०९	१८.१
वज्रवाराही	३२००	१५७७	४९.३
कूल	७६५४	२६८६	

गांकथं गोपाली संख्या

गाविस	*गांया नां*	*गोपाली*	*छेँखा*
दामन	शिखरगोठ	६५	४००
चितलाङ्ग	न्हूगां	१७	१७२
	त:ख्य:	५१	५३७
वज्रवाराही	कुन्छाल	१६५	९२५
	कुल गां	४९	३२५
	पालुङ्ग	२२	१५२
	गहत	२५	१७५
	मुकं	३९४	२६८६

च्वय् न्ह्यथनागु गां मध्यय् कुन्छाल छगू गामय् फुक्क हे गोपालीपिनिगु वस्ती ख: । मेमेगु गामय् छगू निगू परिवार जक मेमेगु जाति जूसा फुक्क धयाथें गोपालीपिं ख: ।

गोपालीपिनिगु वस्तीयात चिन्तन याना स्वयेबलय् थुमिगु वस्तीवारे

न्हापां थुपिं उपत्यका दुनेया किपुलिइ जुइमा: धयागु खनेदु । गोपालीपिनि फुक्कसिया घ:सू याइबलय् स:तीपिं गुभाजु किपुलिइ च्वंपिं ख: । ध्वकथं धायेगु ख:सा गोपालीपिनि मू पुरोहित धयाम्ह गुभाजु तर थुमिगु वस्ती छथासं मेथाय् जुजुं वंबलय् थ:पिं च्वनागु थासय् नापनापं च्वंपिं ब्रम्हूपिं तया: थ:थ:पिनि संस्कार व रितिथिति कथं पूजा यायेगु जुयावन । थानकोटयापिं गोपालीपिंसं यलया ब्रम्हू पुरोहित याना: थ:पिनिगु ज्याय् छ्यूलेगु जुल । अथेतुं मकवानपुर जिल्लाय् च्वंपिं गोपालीपिंसं नं थ:पिं च्वनागु थाय्या सत्तीपिं ब्रम्हूपिं तया: धर्म, संस्कार व रितिथितिया पूजा यायेगु जुयावन । उपत्यकां पिने वनाच्वंपिं अप्पो नेवा:तय् गुगु थ:गु धर्म कथं गुरुजु तया: पूजा यायेमा:गु ख:, अथेतुं गोपालीपिनि नं जुल । तर थुमिसं मेमेगु पूजाय् ब्रम्हू तयेगु या:सा मृतात्माया ज्या घ:सूया ज्या छगूलिइ ह्यूपा: महसें गुभाजुपिं हे तयाच्वन ।

ब्राम्हणपिं पुरोहित जुसेंलि नेपा:या इतिहासय् त:धंगु देन दुपिं गोपालीपिंसं थ:पिं कृष्णनाप नेपा: वयापिं धका: हिन्दू धर्मावलम्बी नं जुया वन । वास्तवय् गोपाली हिन्दु मार्गीयापिं मखु । गोपालीपनि थ:गु हे धर्म दु, थ:गु हे संस्कार दु । नेवा: जातिया मेमेगु जात स्वया: नं बिस्कंयापिं गोपालपिं बुद्ध धर्म नं माने याइपिं शैव नं माने याइपिं ख: । गोपाल बंशावली कथं पशुपति नापनापं खनेदुपिं गोपाली मल्लकालया तोखेलया ने.सं. ८२७ या अभिलेखय् उमामहेश्वरयात माने या:गु खनेदुसा कुन्छालया ल्वहँहितिइ च्वंगु ने.सं. ८३३ या अभिलेखय् बौद्ध धर्म माने याइपिं खनेदु । तौखेलयापिं गोपालीपिनि मुख्यम्ह महाद्य:याथाय् मेला जुइबलय् चम्पकेश्वर महाद्य:या छचा:खेरं ब्रम्हूतय्गु वस्ती दुसां चम्पकेश्वर महाद्य:या गुथि धा:सा तौखेलय् च्वंपिं गोपालीपिंसं याइगुलिं आ:तक्क नं गोपालीपिनिगु धार्मिक सम्बन्ध पशुपतिनाप दुगु खनेदु ।[८] अथेतुं मकवानपुरया हे वज्रवाराही गाविसय् च्वंम्ह स्वदँय् छक: जुइगु वज्रवाराहीया जात्राबलय् जनतापिनिगु दक्कले न्हापांगु पूजा गोपालीपिनिगु 'स्थानपुजा' धका: बीगु चलन दु । अथेतुं शिखरगोठया गोपालीपिनि भजन याइबलय् भगवान बुद्ध, करूणामय, गुहेश्वरी आदि आदि द्य:देवीपिनिगु भजन यायेगु चलन दु । अथेतुं बुंगद्य:यात न्हवं याकीबलय् प्यंग: घ: ल: हइगुलिइ छघ: थेचोया गोपालीपिंसं हयेगु यानाच्वंगु दुसा च्व:भालय् च्वंगु च्वभा:द्य: (करूणामय) या द्य:पिवा:पिं मध्यय् छ्खल: गोपालीपिं ख: । किपूया बाघभैरवया जात्राबलय् रथ न्ह्याकेत मच्छेगांया गोपालीपिं उपस्थित जुइमा: । थुकथं

धार्मिक ज्यायात स्वयेबलय् गोपाली हिन्दू धर्मावलम्वी धकाः धायेछिं मजू ।

उपत्यका दुने च्वंपिं गोपालीपनिगु वस्तीपाखे ध्यान तयेबलय् किपुलिं थानकोटपाखे वस्ती न्ह्याना वन । अनं चन्द्रागिरी पहाड गयाः न्हापा चितलाङ्ग वन गुगु नेपालं भारतपाखे वनेगु मूलँपु लिच्छविकालय् नं खः । गोपाली वा मेषपालपिनि अंशुवर्मा पालय्या न्हापांगु अभिलेख नं चितलाङ्गया तौखेलय् हे खनेदु । अनं थ्व जाति टिष्टुङ्ग वा वज्रवाराहीपाखे कुलगामय् वल । दक्कले अप्पो वस्ती दुगु कुन्छालया गोपालीपिंसं थःपिं कुगां अर्थात् कुल गामं वयागु धकाः धायेगु याः । कुन्छालया ल्वहँ हितिया आकारयात स्वयेगु खःसा कुन्छालया गोपालीपिं नं लिच्छविकालय् हे थ्यंपिं जुइमाः । कुन्छाल पालुङ्ग अनं गहत जुयाः ववं आः दामनया शिखरगोठय् थ्यंगु दु । शिखरगोठं च्वय् थुपिं थ्यंगु मदुनि । व्यापारिक दृष्टिं छम्ह निम्ह ज्याया लागिं हेटौंडा नं थ्यंगु दु, तर परम्परागत वस्तीकथं परिवार हे वनाच्वंगु खनेमदु ।

लिखँ

नेपाःया राज्य श्रीगणेश याःपिं गोपाली जातितय्गु संरक्षण व सम्बर्द्धन जुइमाः ।

ज्यापु जातिनाप अप्पो मिलेजूपिं किलागःया सापुत थानकोट, चितलाङ्ग, वज्रवाराही व दामनया नापनापं मेमेगु थाय्या गोपालीपिं नाप धार्मिक व सांस्कृतिक ज्याखँय् आपालं पाः । किलागःया सापूपिंसं पिथनीगु दीप्याखं (देवी प्याखं) यातनं लिच्छवीकालं निसेंया प्याखं धायेगु याः । मिसामचातयूत बाह्राः व इह्री याये म्वाःपिं गोपाली जातिं थःपिंसं ज्यापु जाति तयेगु मयाः । यैँया किलागःया सापूत ज्यापु जाति दुने थःपिन्त दुथ्याके धुंकूगु दु । तर थानकोट, चितलाङ्ग, वज्रवाराही, दामन आदि थासय् च्वंपिंसं थःपिन्त ज्यापु जाति मजुसे गोपाली जातिं अलगु जाति कथं कयाच्वंगु दु । गुँला, त्रला लच्छियंक धर्म यायेमाःपिं गोपालीतय् बाजं थानाः थःथःगु गामय् चाःहिलीपिं खः । यैँथे गुँलां भगवान् बुद्धया लय्सेवा व त्रलां पीठया लय्सेवा वनीपिं मखु ।

अंशुवर्माया पालय् मकवानपुर जिल्लाय् नं जुजु जुयाः अनतक्क स्वयाच्वंगु दुसा लिपा वनाः मल्लकालय् उपत्यकापाखें स्वयेगु मजुसे गोपालीपिंसं स्वतन्त्र जुयाच्वंगु खनेदु । राज्यनाप तापापां अप्वः धयाथें गोपालीपिंसं थःपिनिगु वंश नेपाःया इतिहासय् न्हापां राज्य याःपिं महत्वपूर्ण यक्व पुलांपिं आदिवासी धकाः मस्यू । थःथःगु थासय् च्वंपिं ब्राम्हण पुरोहित यायेगु यानाः ब्राम्हणी

बाठया स्वभावं याना: थुमित इतिहास नाप म्वयध्याना: जातिया इतिहास चीहाक: यानाब्यूगु दु । थुकिं हे पुरोहित धा:गुयात शिरोपण याना: हिन्दू जुइगु लँपु लानाच्वंगु दु देया फुक्क पक्षय् इतिहासनाप स्वापू दु । अल्पसंख्यक नेवा: जाति दुनेया अल्पसंख्यक गोपाली जाति चीधंगु परिवार दुने आदर्श जीवन हनाच्वंपिं थुमिसं थ:गु धर्म संस्कृतिया रितिथिति परम्परा न्ह्याका वयाच्वंगु दु । सांस्कृतिक विकृति थ्व जातिइ खनेमदुनि ।

काठमाडौं दुने आपा: खनेमदुपिं गोपाली जक मखु मकवानपुर जिल्लाय् नेवा: जातिया गमालं, वलामि नं खनेदु । थुमिसं नं थ:पिं तच्वतं पुलांपिं जाति धायेगु यानाच्वंगु दु । नेवा: सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान याइपिनिगु मिखा तक्क नं थ्व गुगुं जाति उलि ला:गु खनेमदु ।

आदिवासी मिसापिनि अध्ययनया ज्वलय् मकवानपुर जिल्ला दुने ला:गु गोपाल गामय् नं गोपाली मिसापिनि अध्ययनया लागिं थ्यन । गोपाल गां पालुङ्ग च्वय् दामन दुने ला:गु गां ख: । गोपाल गां भचा च्वकाय् ला:गुलिं शिखर गोठ नं धा: । 'शिखर गोठे' नां च्वनालि आ: थौंकन्हय् शिखरकोट धायेगु या: । वास्तवय् शिखरगोठ हे ख: । छायधा:सा शिखर गोठय् मूलगां गोपाल गामय् च्वंपिं गोपालीतय् मूल पेशा सा, म्येय्, फै (पशुपालन) लहीगु जूगुलिं जन्तुतय्गु थाय् गोठ ख: । वहे कथं शिखर गोठ जूगु ख: । थन च्वंपिनि सा, म्येय् व फै लहीगुया नापनापं खेतीपाती मू लजगाया रुपय् न्ह्याकातयात:पिं गोपालीत नेपा:या इतिहासया सुरु या:गु जात जूसां नं थुपिं शिक्षापाखें लिपा ला:गुलिं शिक्षा नाप सम्बन्धित मेगु छुं नं ज्याय् थुपिं न्ह्य:ने ला:गु खनेमदु ।

गोपाली जातिया भजन

खयतला गोपाली जाति शिखरपुर अर्थात् गोपाल गामय् जक दुपिं मखु अनया नापनापं मकवानपुरया मेमेगु गां कुन्छाल, वज्रबाराही, त:ख्य:, ग्वा:ख्य:, पालुङ्ग, चुनिख्य:, मच्छेगां, टेकुन, थेचो, चोभार, थानकोटय् आदि थासय् दुपिं नेवा: जातिया छगू अलग जात ख: । नेवा: जाति छगू हे जूसां नं जात कथं थाय् कथं रीतिथिति चालचलन पा:थें गोपालीतय् छुं छुं पा: । थ्व जाति आधुनिक युगलिसे व:गु ह्यूपा: नाप हिलावने मफुसां नं थुपिं तच्वतं सुसंस्कृत कथं थ:गु जीवन न्ह्याका वयाच्वंपिं स्वतन्त्र, स्वाभिमानी व थ:गु हे समूहलय् च्वनीपिं जाति ख: । थुमिसं थ:गु परम्परा अ:पुक हे न्ह्याका वयाच्वंगु दु न्ह्याका वनातुं च्वनीतिनि धयागु अनं न्ह्यानाच्वंगु भजन व दाफा म्यें प्रष्ट यानाच्वंगु दु ।

शिखर गोठ अर्थात् गापाल गामय् नेपालभाषाया निगू दाफा भजन सफू उपलब्ध जूगु दु । वि.सं. १९९८ सालया भजन सफू पुलांगु सफुतिं न्हूकथं ल्ह्ययेया हिफाजत यायेत छ्यंगूया जिल्ला तयात:गु सफू जूसा वयासिबें न्हापायागु वि.सं. १९७२ यागु ख: । नेपाली भ्वँतय् च्वयात:गु उगु सफू हिफाजतया याना: उलि अ:पुक अध्ययन यायेफुगु मदु । मूलतया बुँज्या सिधयेका: फल्चाय् च्वना: म्ये हालीगु भजन दाफाया न्हूपिढीयापिं ल्याय्म्हचायपिं निसें गांया नाय: तक छ्गू हे थासय् च्वना: बाजं थाना: हालीगु भजन व दाफा स:स:पिनिगु दथुइ दथुइ नच्चा नच्चापिं मस:पिं मस:पिं नं तया: छ्गू हे राग ताल व धूनय् स:पिन्सं मस:पिन्त नं साला यंकेगु उमिगु परम्परा ख: ।

भजन मूलतया चतुरमास ४ गणेशया फल्चाय् याइगु जूसा कार्तिक लच्छि करुणामय वा मच्छिन्द्रनाथया फल्चाय् हालेगु परम्परा दु ।

जिपिं येँनं वयागु जूगुलिं जिमित यंके धका: करुणामयया फल्चाय् मत तया: भजन न्यंकेगु ज्या जुल । भजन सफूया आधार कथं थुमिगु भजन नेपालभाषा, नेपाली, मैथिली जूसां नं शीर्षक छ्गू जक नेपाली मैथिली जूसां म्ये धा:सा नेपालभाषा हे ख: । गुलि नं भजन दु थें च्वंपिन्सं नं भजन हालेगु या: तर गोपाली गांयापिं गोपालीपिन्सं या:गु भजनया शैली धा:सा थनच्वंपिं नं स्वयां पा: ।

न्हापां ला भजन हालीगु खँग्व: हे पा: । देवदेवीपिं धकां: मानार्थ शब्द छ्यलेगु थुमिपाखें मजू । सफुतिइ व भजनय् जक मखु दैनिक जीवनया व्यवहारय् नं मानार्थ शब्द छ्यलेगु तच्वतं म्हो जक खनेदु । दसूया लागिं "जय नम: श्री बुद्ध भगवान लुम्बिनी वनस विज्याकल" यात "जय नम: श्री भगवान लुम्बिनी वनस वन" अथेंतुं "ब्रम्हांनं वसिवं पुयेका सरस्वती नं वास लायेका..." वसिवँया थासय् वँपुइका: नागया म्हगलय् च्वना आदि खँग्व: तप्यंक थ:गु बोलचालया भाषां हे छ्यलेगु जुयाच्वंगु दु ।

गोपाली गांया गोपालीपिन्सं हालीगु म्येय् येँ, यल, ख्वपया देवदेवीपिनि भजन भजन म्ये गणेश, राम, गुह्येश्वरी, अजिमा, भगवती, भिन्द्य:, भगवान द्य:, कृष्ण, लोकेश्वर, नारायण आदि देवदेवीपिनिगु म्येनिसें कया: मल्ल जुजुपिनिगु म्ये, कलिगुया म्ये, १९९० सालय् भ्वखाय् ब्व:गुया म्ये, सुन्दर राजकुमारया म्ये आदि दुथ्या: ।

ल्याय्म्हचापिं मिजं मचानिसें ज्याथ:पिं समेत मन एकचित्त याना: याइगु

दफा भजनय् म्ये हालीपिं निगू पुचः जुइ । विचय् संगीतया धुनं सालेत छपुचः यानाः जम्मा स्वपुचः जुइ । भजन हालीपिं निपुचः ३/३ म्ह, ५/५ म्ह वा ७/७ म्ह विजोड कथं जुइ । संगीतया धुनं म्ये हालेत च्वनीपिं भजन हालीगु पुचः स्वयां म्हो जूसां जिउ । प्रत्येक पुचलय् छम्ह छम्ह नायः अले वयागु तालय् हे दक्वसिनं लय् मिले यानाः भजन यायेगु याइ । भजन हालीगु प्रत्येक लवज (इ्वः) निक्वः निक्वः यानाः स्वक्वः तक अर्थात् छइ्वःयात छक्वः हाली । हाःगु धुनया लय् अन्त मजूनिबलय् मेगु पुचःया नापं नं हालेगु जुइ । व हे इ्वः न्हापायागु पुचलं थें निक्वः निक्वः यानाः स्वक्वः धाइ अर्थात् छगू हे इ्वःयात १२ क्वः हालेगु जुइ । गुकिं यानाः छपु भजन हे ताः ईतक हालेगु याः । भजनया ज्याय् सकसियां उलि हे भक्तिभाव कथं मन क्वसाकाः मनेगु जू । छैँज्या बुँज्या सिधयेकाः लायक च्वना हालिगुलिं न्ह्यातले हालीगु खः । थथे यक्व हालेमाःगुलिं न्हिच्छिया छपु निपु स्वयां अप्वः भजन हाले अःपु मजू । अति हे भक्तिभावं जाःगु भावना याइगु भजन यैँया ज्यापुतय् दाफा भजन नाप ज्वःलाः ।

जिमित न्यंके धकाः याःगु दाफा भजनय् गुह्येश्वरी म्येया दाफाय् 'क' पुचलय् नजरमान गोपाली, जोकरमान गोपाली, चक्रमान गोपाली, अष्ट गोपाली, चित्रलाल गोपाली दुसा 'ख' पुचलय् सन्तराम गोपाली, शोमनाथ गोपाली, जगत गोपाली, कुलबहादुर गोपाली व चिरिबाबु गोपाली दु धाःसा 'ग' पुचलय् भगवान गोपाली दु । अथेहे बाजं थायेगु ज्या यानादीपिं वउच - भगवान गोपाली, खिं- नजरमान गोपाली, ताः- चित्रलाल गोपाली, बाँसुरी - चक्रमान गोपाली, जोकरमान गोपाली, अष्ट गोपाली, श्याम गोपाली, सोमनाथ गोपाली, दाफा - भगवान गोपाली, इ्याली- कूलबहादुर गोपाली दुगु खः ।

थुबलयं थ्व पुचलं गुह्येश्वरी द्यःया भजनया नापनापं "जय नमः श्री बुद्ध भगवान लुम्बिनी वसन बिज्याकल" मच्छेन्द्रनाथ व होली म्येया दाफा भजन याना न्यंकूगु खः । यैँ नं तापाक्क च्वनां नं थुमिगु भजनय् यैँया द्यःपिनिगु स्तुति भक्ति भाव दु ।

यैँ नं थज्याःगु भजन दु धयाबलय् अमिगु जिज्ञासा यैँ, यल, ख्वपय् च्वंगु भजन सफू च्वयेगु उत्सुकता क्यंगु जुल । उमिसं नं भजन सफू छगू निगू हयाब्यु धकाः इनाप यानादिल ।

सुयातं मानार्थ खँग्वः छ्यलेगु मदुपिं गोपालीत थःपिनि व्यवहार कथं हे द्यःद्यःपिनिगु भजन नं अज्याःगु हे शैलीयागु खः ।

भजन या:पिं फल्चाय् च्वनेगु या:सा गामय् च्वंपिं ८०% स्वयां अप्व: मनूत मुना: भजनयात साथ बीगु, स्वयेगु, न्यनेगु कथं भुनाच्वनीगु ख: ।

भजन म्ये वहे जूसां नं भजन हालीगु शैली गोपाली गांया गोपालीपिनिगु थ:गु हे पह: दु ।

नेवा:तय्‌गु संस्कृति नापं छुं छुं पा:पिं नेपालभाषा थ:गु मां भाषायापिं गोपाली जाति नेवा: जातया अलग्ग ज़ात ख: । थुमि गोपाली बाहेक मेपिं नापं विधिव्यवहार मजूगु जक मखु थ:पिनि गामय् नं थ:पिं हे मुना: च्वनेगु याइ । दसुया लागि कुन्छाल व शिखरपुरया गामय् गोपाली बाहेक मेगु जाति हे मदु । उकिं थुमिगु भाषा, संस्कृति, संगीत, साहित्य संरक्षण यायेमा:गु थौंया आवश्यकता जूव:गु मदु ।

पादटिप्पणी

१. धनवज्र वज्राचार्य र डा. कमलप्रकाश मल्ल, १९८५ "द गोपालराज वंशावली" नेपाल रिसर्च सेन्टर, काठमाडौं पृ. ७३ ।
२. धनवज्र वज्राचार्य नापया खँलाबल्हा, २०४०/२/३
३. डा. चुन्दा वज्राचार्य, ग्वालिनीया छ्पु लोक म्ये, विश्वभूमि, ने.सं. १११६ अनलाथ्व ५ शुक्रवा ।
४. डोरबहादुर विष्ट, १९९४, "फाटालिज्म एण्ड डेभलोपमेण्ट" ओरिएण्टल, कलकत्ता, पृष्ठ १५ ।
५. गोपालसिं नेपाली १९८८ "द नेवार्स" हिमालय बूक सेन्टर, काठमाडौं, पृष्ठ १६८ ।
६. पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री' नेपालमा गोपालीप्रजाति-४ समर्पण वर्ष ६ अङ्क २, पृ. २० ।
७. हेमन्त राणा, धनवज्र वज्राचार्य (सं.) २०२९ "टिष्टुङ्ग-चितलाङ्ग भेकको ऐतिहासिक सामग्री" त्रि.वि.वि. नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान, वक्तव्य ।
८. वहे पृ. १७-१८ ।
९. वहे पृ. ९ ।

मकवानपुरया बज्रबाराही जात्रा

मकवानपुरया भौगोलिक परिचय

नेपा:या मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र दुने ला:गु नारायणी अञ्चलया जिल्ला मध्यय् छगू जिल्ला मकवानपुर ख: । थ्व जिल्लाया क्षेत्रफल २,४२६ वर्ग किलोमिटर दु । थ्वया पूर्वय् यैं, यल, सिंधुली व वनेपा पश्चिमय् चितवन, उत्तरय् धादिङ्ग व यैं, दक्षिणय् बारा, पर्सा व रौटहट लाना सीमाङ्कन जुयाच्वंगु दु । मकवानपुर जिल्ला धयागु पृथ्वीया आकांक्ष २७^{0}१० उत्तर निसें २७.४० उत्तर तक्कं व देशान्तर ८४ ४१ पूर्व निसें २५८४ मिटर तक्कं च्वय् ला: । मकवानपुरया दक्कले च्वय् ला:गु थाय् धयागु सिमभञ्ज्याङ्ग ख: । थ्वया जा: २५८४ मिटर ख: । दक्कले चिजा:गु थाय् धयागु राईगाँया हाथिदुङ्ग थ्वया जा: १६६ मि. दु । थ्व जिल्लाय् ला:गु खुसि धयागु वागमती व राप्ती खुसि ख: । थ्व जिल्लाया मुख्य पर्वत श्रृखला उत्तर पाखे फाखेल निसें टिस्टुङ्ग तक्कं चन्द्रागिरि पर्वतया दक्षिण ढाल, मध्यउत्तरय कोगरे निसें खैराङ तक्कं महाभारत पर्वत श्रृंखला दक्षिणय् राई गांनिसें मनहरी तक्कं चुरे श्रृंखला लानाच्वंगु दु ।

मकवानपुरय् जम्मा ४४ गां दु उकिया नां धल: थथे दु ।

१. आग्रा	१३. धिंयाल	२४. खैराङ्ग
२. आमभञ्ज्याङ्ग	१४. फाखेल	२५. कोगरे
३. बज्रबाराही	१५. फाफरबारी	२६. कुलेखानी
४. वसामाडी	१६. गोगने	२७. मकवानपुरगढी
५. वेतनी	१७. हांडीखोला	२८. मनहरी
६. भैंसे	१८. हटिया	२९. मन्थली
७. भिमफेदी	१९. हेटौंडा नगरपालिका)	(३०. मार्खु
८. बुदिचौर		३१. भार्ता
९. चितलाङ्ग	२०. हर्नामाडी	३२. नामटार
१०. चुरेमाई	२१. इपापञ्चकन्या	३३. निवुवाटार
११. डाँडाखर्क	२२. कालिकाटार	३४. पद्मपोखरी
१२. दामन	२३. कांकड	३५. पालुङ्ग

३६.	राइगाँउ	३९.	शिखरपुर	४२.	सुकौरा
३७.	राक्सिटाङ्ग	४०.	श्रीचुर छ्तिवन	४३.	थिंगन
३८.	सतिखेत पँलासे	४१.	सिस्नेरी	४४.	टिस्टुङ्ग देउराली

हावापानी

मकवानपुरया हावापानी चिकुलांनं तच्वंकं चिकु मजू वर्खा नं तच्वकं तां न्व:मजू । अथे जूगुया मू हुनि मकवानपुरया दक्षिणं उत्तरपाखें अर्कोष्ण, समशितोस्ण, शितोण, ला:गुलिं ख: ।

सरदर तापक्रम :- तां न्वइबलय् दक्कले अप्व: ३०.३ से जूसा चिकुलाबलय् दक्कले म्हो धयागु १६.६ से. ख: ।

जनसंख्या

मकवानपुर जिल्लाय् दुने सन् १९९१ या जनगणना कथं मनूतय्गु कूल ल्या: ३,१४,५९८ म्ह ख: उकिं मिजंत १,५९,५६२ ल्या: जूसा मिसात १,५५,०३७ ल्या: दु । थुकथं थ्व जिल्ला मिसात स्वयां मिजं ल्या: अप्पो खनेदु ।

कूल जनसंख्याया जातिगत कथं ल्या: थुकथं खनेदु ।

जाति	संख्या
तामाङ्ग	१,४४,५७५
ब्राम्हण	४५,२३२
क्षेत्री	३३,४५२
नेवा:	२४,१६१
मग:	१५,७४८
चेपाङ्ग	११,९६२
कामि	९,५६२
सार्की	१,१४२
दमाई	३,०३१

बज्रवाराही जात्राया पृष्ठभूमि

मकवानपुर जिल्लाया संस्कृति धयागु छगू हे तुं मजू थी थी जातिं थ:थ:गु परम्परा कथं नख:चख: हनेगु, संस्कारगत ज्या यायेगु रितिथिति दु । मकवानपुर दुने थीथी जातित वस्ति याना च्वंगुलिं छगू जातिया नख:चख: जात्रा उत्सव मेगु जाति नं सहज रुपं हनेगु या: । मार्खु गांमय् च्वपिं नेवा: व

तामाङ्गतय् दुने भजनयाइबलय् तक्कनं तामाङ्ग भाय् व नेवाः भाय् निगुलिं ल्वाका छ्याना हालेगु चलन दु । अथेतुं उगु थासय् जुइगु जात्रा पर्वय् छगू जातिं मेगु जातियात सहयोग याना न्ह्याना वनाच्वंगु दु । अथे धयागु तामाङ व नेवाः निगू जातिं संयुक्त रूपं जात्रा न्यायेकेगु 'परम्पूरा' दु ।

द्यः छम्ह हे जुइ मूर्ति छगू हे जुइ तर थीथी जातिया भक्तजनपिसं थःथःकथं द्यःयात पूजा मुर्ति यानाः थःगु परम्परागत व्यवहार न्ह्याकांतुं च्वनी । थज्यागु हे थीथी जातिं संयुक्त रुपं हनीगु जात्रा मध्यय् मकवानपुर जिल्लाया बज्रवाराही जात्रा छगूनं खः ।

मकवानपुरया बज्रवाराही गांया बज्रवाराही जात्रा अध्ययनया लागि ने.सं. ११११६ य् बैशाख महिनांया बैशाख पुन्हीया दक्कले न्ह्यःने लाःगु पुन्ही धुंकाः दक्कले न्ह्यःने लाःगु शनिवारयात कयाः जूगु जात्रा अध्ययन यायेत बैशाख पुन्ही कुन्हु हे मकवानपुर जिल्लाय् वनाः तामाङ्गतय्गु अग्रसरताय जूगु स्वांयापुन्ही स्वयां बैशाख पुन्ही लिपाया दक्कले न्हापांगु शनिवारय् जूगु वज्रवाराही जात्रा निन्हुयंक स्वयाः तयार यानाःगु थ्व लेख खः ।

थी थी देवीपिन्त थी थी द्यःपिनि शक्तिया रुपय् हनेगु परम्परा बौद्ध धर्म जक मखु मेमेगु धर्मय् नं मदुगु मखु । अथे तुं शक्तिया रुपय् हनेगु यानातःगु मध्यय् वज्रवाराही द्यःयात नं खः । वज्रयानीपिनि तच्वकं हनेगु यानातःम्ह द्यः हेरुकु चक्र - सम्भवया शक्तिया रुपय् वज्रवाराही देवी धायेगु चलन दु, परम्परा दु । वज्रवाराही द्यःया नां काये साथं यलया वादेस्थित वज्रवाराही धकाः च्वनीगु स्वभाविक खः । थ्व वज्रवाराही द्यःया स्थापनाबारे थुबले हे धकाः यकिन यायेमफुसां ९ शदी निसें १२ गू शदीया दुने प्रतिस्थापन जूगु जुइमाः धयागु विद्वानतय् धापु दु । थुवलय् उपत्यका दुने वज्रयानी धर्मया अप्वः प्रभाव लाःगु दु ।

देवमाला वंशावली कथं श्री निवास मल्लं वादेशय् अवस्थित मन्दिर दयेका लुँया वज्रवाराही मूर्ति दयेके बियाः गुरु विश्वनाथपाखें ने.सं. ७८६ चैत्र शुदी ८ सोमवार कुन्हु जुजुं प्रतिस्था याकल । लिपा ने.सं.८३२ य् मन्दिर दुने विष्णु मल्लं ल्वहँया मूर्ति दयेकाः स्थापना यात धयागु खनेदु । मूर्ति स्थापना याये न्ह्यः उगु थासय् पीठजक मन्दिरय् दुने दुगु धायेगु चलन दु ।

वादेस्थित वज्रवाराही उपत्यका रक्षा यानाच्वंपिं प्यंम्ह शक्तिरुपी देवीपिं

मध्यय् छम्ह खः । प्यंम्ह शक्ति देवीपिनि पूर्वय् नील बाराही, पश्चिमय् धूमबाराही, उत्तरय् श्वेतबाराही व दक्षिणय् बज्रबाराही खः ।

बज्रबाराही द्यःधायेवं अप्पोसिया मनय् थ्व हे वादेशय् च्वंम्ह द्यः लुमनीगुथ्या नापनापं जंगल दुने अवस्थितम्ह उम्ह द्यःयाथाय् पूजा वनाः प्रसादया रुपय् स्वां छकू समेत छुँ हये मज्यूगु वया नापनापं जंगलया छहः हः समेत जंगलं पिने हये मज्यूगु तर वहे वनय् जक जूसा अनया सिँ कयाः समेत नसा ज्वरे याये ज्यूगु प्रावधान दु । प्राकृतिक सौन्दर्ययात स्थिररुपं संरक्षण यायेगुया लागिं उगु इलय्‌निसें न्ह्याका वःगु परम्पराय् आः अन सिँ कयाः अन हे च्याकेगुलिं छुं प्रतिबन्ध तयेगु वाः चायेकूगु दु ।

बज्रबाराही वादे अवस्थित द्यः जक मखु उपत्यकां पिने नं उम्ह द्यः दु । नेपाःया उत्तर खण्डया मुक्तिनाथ क्षेत्रय् नं बज्रबाराही द्यःदु । अथे तुं उपत्यकाया नापसं च्वंगु मकवानपुर जिल्लाय् नं बज्रबाराही दु । उम्ह बज्रबाराहीयात नं तच्वकं शक्तिशालीम्ह तान्त्रिक द्यःकथं हनेगु यानाच्वंगु दु । थ्वयात बज्रबाराहीया मां धायेगु चलन दु । थ्व कथं धायेगु खःसा वादेशय् अवस्थितम्ह बज्रबाराही द्यः स्वयां पुलांम्ह मकवापुरय् च्वंम्ह बज्रबाराही द्यः जुइमाः ।

मकवानपुर जिल्लाया बज्रबाराही

स्वनिगलं पिनेया बज्रबाराही मध्यय् छम्ह मकवानपुर जिल्लाया कुन्छाल गांया पूर्व व टिस्टुङ्गया दक्षिण भेगय् बज्रबाराही द्यः अवस्थित जुयाच्वंगु दु । बज्रबाराही द्यःया मन्दिर नापसं च्वंगु खुसि न्ह्याना च्वंगु दु । गुगु खुसियात स्थानीय वासिन्दापिन्सं बज्रबाराही खुसि धायेगु चलन दु । थ्व द्यःया नामं हे द्यः अवस्थित जुयाच्वगु उगु गाउँ विकास समितियात बज्रबाराही गाउँ विकास समिति धकाः नामाकरण यानागुःत दु । अथे तुं बज्रबाराही खुसि पारी तःधंगु जंगल दु, उगु जंगलया नांमं बज्रबाराही जंगल धकाः हे नामाकरण जुयाच्वंगु दु । थौंकन्हय् अवस्थित बज्रबाराही खुसिचा वारी अवस्थित जुयाच्वंगु दुसां न्हापां खुसि पारीया बज्रबाराही जंगलया च्वकाय् अवस्थित जुयाच्वंगु धायेगु चलन दु । लिपा जक बज्रबाराही द्यः तुलावयाः खुसि वारीलात धायेगु यानाच्वंगु दु । थ्व हे द्यःया नामं मकवानपुर जिल्लाया जनतां स्थापना याःगु छगू यां छगू जक अस्पतालया नामं बज्रवाराही अस्पताल धकाः बज्रवाराही द्यःया तःधंगु ख्यःलय् स्थापना यानातःगु दु ।

वज्रवाराही द्यःयात भक्तजनपिन्त मनोबल बल्लाकीम्ह, भय रक्षा याइम्ह, शक्तिया रुपय् हनावयाच्वंम्ह द्यः खः । मकवानपुर स्थित वज्रवाराही द्यः नेवातय्गु वस्ती नापनापं लुयाच्वंसां नं थ्व द्यःया जात्रावलय् नेवाः जातिइ छगू जक सीमित मजुसे मक्वानपुर जिल्लाया आपालं गां-गांया जनतात वयाः जात्रा माने यायेगु परम्परा दु ।

वार कथं हनीगु-वज्रवाराही जात्रा

नेवातय् गुलित द्यःद्यः पिनिगु जात्रा हना वयाच्वंगु दु । फुक्कं फुक्कं धःयाथें नखःचखः हनेथे तिथि कथं हनेगु चलन दु । गुलिं गुलिं छगू निगू नखः गथें विस्क्यात जात्रा, घ्यःचाकु सल्हु नखः गते कथं हनेगु चलनया परम्परा दु । तर मकवानपुर जिल्लाय् अवस्थितम्ह वज्रवाराही द्यःया जात्रा धाःसा वार कथं हनीगु धाःसां ज्यू । बैशाख पुन्ही न्ह्यः वा ल्यू दक्कले लिक्क लाःगु शनिवार कुन्हु हनीगु जात्रा खः । गथेकि ने.सं. ११२६ या बैशाख पुन्ही कन्हय् खुन्हु शनिवार लात वज्रवाराही द्यःया जात्रा नं थुबले हे जुल । यदि बैशाख पुन्ही ल्यू स्वयां सत्तिक न्ह्यः शनिवार लात धाःसा जात्रा न्ह्यः हे जुइ । बैशाख पुन्हीया न्ह्यः ल्यू दक्कले सत्तिक गुबले शनिवार लाइ उगु दिनय् जात्राया थालनी जुइ ।

वज्रवाराही द्यःया जात्रा स्वन्हु यंक जुइगु जात्राय् शनिश्चरवार कुन्हु द्यः कुहां विज्याइ । अनं द्यःयात गमय् तयेगु ज्या जुइ । वया कन्हय् कुन्हु आइतवार जात्राया मू दिन गुकुन्हु स्याःसीगु ज्या याइ अनं कन्हय् कुन्हु सोमवार कुन्हु द्यः थहां बिज्याइगु धाइ देवस्थानं द्यःया मूर्ति लिकयाः द्यः जात्रा यानाः द्यःछेंय् लितयंकी ।

नेवाःसमाजय् च्यामखल जातिया स्थान

समाजया जातिगत परम्परा कथं दक्व जातियात प्यंगू व्व थलातःगुली दक्कले अछुत जाति धकाः धयातःगुलिइ कुलु, पोडे., च्यामखलः व हालाहुलु जातियात लाकातःगु दु । थुपिं फुक्कं छगू स्तर कथं हनेगु यानाच्वंगु दु । थ्व जातिया ज्या मध्यय् थाय् थासय् च्वंपिं द्यःद्यःपिनि पिवाः नं खः । मकवानपुर जिल्लाया वज्रवाराही जात्राय् च्यामखलः वा पोडे जातिया विशिस्ठ स्थान दु । त्रयतला काठमाडौं व पालुङ्ग टिस्टुङ्ग भेगया च्यामखलः जातिया स्थिति काठमाडौं दुनेया पोडे च्यामखलःया स्थिति स्वयां पाः । खुसि नापनापंसं थुमिगु वस्तिसां नं आर्थिक रुपं उलि कमजोर खनेमदु । बुँज्याया लागि बुँ दु,

लजगाया रुपय् मेमेगु ज्या यायेगु या: । टिस्टुङ्ग नापसं च्वंम्ह वज्रवाराही द्य:या पिवा:या नापनापं पालुङ्ग भेगया इन्द्रायणी द्य:या नं द्य: पिवा: वा पाला: ख: । अथें अथें वलय् स्वयां द्य:द्य:पिनिगु जात्राबलय् थुमिगु भूमिका बिस्कं दु । उकीनं वज्रवाराही द्य:या जात्राय् थुमिगु स्थान महत्त्वपूर्ण जू जात्राया मू चहल पहल थ्व हे जातिया खनेदु । थथे जूगुया मू हुनि वज्रवाराही सम्बन्धी छ्पु लोक बाखं दु । गुकी वज्रवाराही द्य:या संरक्षण थ्व जातिया ल्हाती लात धयागु खँ दु ।

वज्रवाराही द्य: जंलगलया च्वकाय् च्वना च्वंम्ह लिपा अनं कुहाँ वयांलि खुसि वारी च्वनेत व:बलय् उगु टिस्टुङ्ग भेगया सुंहे मनूतय्सं तयेगु इच्छा मया: । खुसि सिथय् तुं च्वनेगु या:गुलिइ पोडेतय्सं थ:पिं च्वनागु थासय् तया: द्य:यात स्याहार सुहार याये जिमिसं तये धका: बुरीम्ह भेषय् व:म्ह बज्रवाराहीयात थ:पिं च्वनेगु थासय् आश्रय बीगु जुल । नापं उम्ह बुरीम्हसित स्याहार सुसार नं यायेगु लिपा वहे बुरीया भेषय् व:म्ह वज्रवाराहीं थ:त दक्कले फोहरगु थाय् य:गु व अन थ:त तयाव्यू धयागु वचन कथं खुसि सिथय् दीप नापनापं वज्रवाराही च्वनेगु जुल नापं वज्रवाराहीयात बुरीया भेषधारीयात स्याहार सुसार यायेगु कथं थ्व पोडे जातिं हे यायेगु जूगुलिं लिपा द्य: पाला: नं थ्व हे जुल धयागु जन धारणा दु ।

आ: नं जात्रा याइम्ह वज्रवाराही द्य: पोडे त्वालय् द्य:या अलग छेँ दु, गन नितजा: छेँ जूसां स्वाहाने धा:सा तयेगु मया: । जात्राया इलय् पोडेतय्सं हे पूजा याना: सुचि नियम पालन याना: द्य:यात हया: देवी स्थानय् तयेगु जुइ । द्य: नापनापं थ:पिं च्वना: जात्राबलय् द्य:नाप खतय् च्वना: द्ययात रक्षा यायेगु जुइ ।

थुकथं फोहर जुया: वज्रवाराही द्य: बुरी रुपी मनूयात सुनानं थ:थ:पिनिगु थासय् तयेगु इच्छा मया:गु कारणं याना: पोडे जाति दुने थ:गु आश्रय लात । लिपा वहे वज्रवाराही द्य: प्रतिमूर्ति जुया: पिहांवल ।

बज्रवाराहीया जात्रा

स्व दँय् छक्व: जुइगु बज्रवाराहीया जात्रा वैशाख पुन्हीया न्ह्य: वा ल्यू दक्कले सत्तिगु शनिश्चवार कुन्हू जुइगु थ्व जात्रा मकवानपुर जिल्लाया त:धंगु जात्रा मध्यय् छगू जात्रा ख: । वर्खा वज्रवाराहीया जात्रा जूसा वहे दँय् अर्थात स्व दँय् छक्व: पालुङ्ग गाउँ विकास दुने इन्द्रायणी द्य:या जात्रा जुइ । अप्पो नेवा:

जातिपिं नापं सत्तिगु जात्रा जूसानं वज्रवाराही जात्रायात भव्य यायेगुली मेमेगु जातिनं उलिं हे महत्त्वपूर्ण भूमिका म्हितेगु ज्या जू । तामाङ्ग, गुरुङ्ग, मगर, खत्री, ब्राम्हण, ठकुरी आदि जात जातिपिसं सक्रियरुपं ब्वति क्या: हनीगु जात्राय् टिस्टुङ्गया पोडे त्वालं निसें वज्रवाराही ख्य:या क्वय् वज्रवाराही द्य:या स्थानतक्क थहाँ कुहाँ बिज्याकीगु जात्रा बलय् आपालं ताता:पा:गु थाय् छन्हु निन्हु तक न्यासि वया: समेत मनूत जात्रा स्व: वनेगु याना च्वंगुलिं अपार जन समुदाय उपस्थित जुयाच्वंगु खनेदु । वज्रवाराही द्य:या ख्य: जायेक थाय् थासं वया: जात्रा स्व:व:पिन्त सुविधा जुइकथं नयेगु निसें क्या: अनेक पस: पाल तया: ब्वयेगु जू । अज्या:गु पसलय् दक्कले अप्पो मरिचरीया नसा पस: आपालं खनेदु । नापनापं चिठ्ठा थीथी कासा आदिया पस: तयेगु याना: जात्रा स्व:पिन्त मनोरञ्जन बीगु जुयाच्वंगु दु । उकीया नापनापं थाय् थासय् में हालीपिं, लोक म्ये, जुहारी म्ये आदिं नं भव्यता तनेगु ज्या जू ।

वज्रवाराही जात्राबलय् मुख्य याना: थुलि गांया मनूतय्सं तच्वकं भव्य रुपं छेँखा पतिं छगू बलि बिया माने याये मा:गु खनेदु ।

१. तः:ख्य:	८. तसर
२. [illegible]रखु	९. फुक्र्या
३. कुन्छाल	१०. रुपस्या
४. कूल गां	११. पापुङ्ग
५. बज्रवाराही	१२. टिस्टुङ्ग
६. सानो फागल	१३. लिलि ख्य:
७. ठूलो फागल	१४. पोडे गां

वज्रवाराही जात्रा स्वन्हु यंक च्वय् न्ह्यथनागु गांमय् भव्य कथं भ्वय् न्यायेका: पाहाँ स:ता: हनेमा:गु चलन दु ।

वज्रवाराही स्वन्हू यंक जुइगु जात्राय्

१. द्य:कुहाँ बिज्याइगु - बैशाख पुन्ही न्ह्य: वा ल्यू कथं दब्कले सत्तीगु शनिश्चरवार
२. मू जात्रा - आइतवार
३. द्य: थाहां बिज्याइगु - सोमबार

थ्व जात्राय् थीथी जातिया थ:थ:गु ज्या दु । उगु ज्याया लागिं थीथी गुथिनं स्थापना यानात:गु खनेदु ।

१. धामीतय्गु गुथिं - आचा जातिपिं संलग्न जूगु जात्राया मू ज्या द्यःपूजा यायेगु द्यःयात पञ्चबलि, बलि आदि बीबलय् पशु पंक्षीतय्त मू हायेका बीगु
२. बाराही गुथि - ज्यापुपिनिगु गुथि
३. कुमारी गुथि - ग्वाला । गोपालिपिनिगु गुथि
४. भैरव गुथि - ज्यापु जाति । धामी
५. इन्द्रायणी गुथि - लवत वा श्रेष्ठ
६. गणेश गुथि - जोशी
७. वेत्ताः गुथि -
८. श्री ५ या सरकारया गुथि - नाय्
९. पोडे गुथि - द्यः हइपिं, बलियात पालीपिं
१०. खः गुथि - ज्यापु । गोपाली
११. अबीर गुथि - ठकुरी
१२. साखःति गुथि - शाक्य
१३. थीथी बाजंतय्गु गुथि - थःथःगु अलग अलग गुथि दु ।
    क) धिमय् बाजं - ज्यापु व गोपालि जाति
    ख) पञ्चबाजं - दमाई जाति
    ग) नाय् बाजं - नाय जाति
    घ) म्वायलि - जोगी

प्रत्येक गुथि दुने २०-२५ म्ह गुठियारत दयाच्वनी । गुथियारपिनि थःथःगु हे गुथिया अनुशासन पालना यायेमाः ।

थ्व जात्रा जातिय दृष्टिकोणं स्वयेगु खःसा पुरोहित स्तरया आचाजु निसें कयाः नाय् पोडे, दमाई, तक्कनं थःथःगु ज्या कथं ब्वति कायेमाःगु खनेदु । अथेतुं हिन्दू व बौद्ध धर्मालम्वी नं थ्व जात्राया गुथि दुने खनेदु । अथे धैगु नेवाःत जक मखु ठकुरी जाति नं थ्व जात्राय् गुथि हे स्वनाः जात्राय् उपस्थित जुयाच्वंगु दु । गुथिया गुथियारपिं फुक्क मकवानपुर उकिनं च्वय् न्ह्यथनागु गांगांयापिं जनता जूसा साखःति त्वंकीगु गुथि छगू धाःसा काठमाडौंया शाक्यपिसं न्ह्याका वयाच्वंगु खनेदु ।

काठमाडौंया शाक्य परिवारया साखःति त्वंकेगु गुथि जूगुया मू हनि मेला जात्रा उत्सव जुइबलय् थाय् थासय् वनाः उपस्थित भक्तजनपिन्त फछिं

फतले प्या:चागु लंकेगु धयागु धार्मिक ज्या खनेगु या: ध्व हे फलस्वरुपं यैं च्वंगु थुगु धार्मिक ज्या खना: प्रभावित जुया: वज्रवाराही जात्राय् नं अनुरोध याना जूवंगु खँ सी दु ।

श्री ५ त्रिभुवनया धाइमां सदानन्द कुमारी धयाम्ह ठकुरी मिसा टिस्टुङ्ग भेगयाम्ह ख: । धाइमां जुयाली दरवारय् च्वनेगु जुल अथे जूसां नं वज्रवाराहीया जात्रावलय् टिस्टुङ्गय् वया: स्व:वइगु जूगुलिं काठमाडौं व टिस्टुङ्ग भेग वा वज्रवाराहीया जात्रा नाप स्वापू दुम्ह व्यक्ति जूगुलिं दरवार दुने सम्पर्क दुम्ह छम्ह शाक्ययात थ:गु गामय् जात्रा जुइवलय् नेवा:तय्गु परम्परा कथं साख:ति त्वंका बीगु अनुरोध यासेंलि उम्ह शाक्य वना: साख:ति त्वंकेगु परम्परा न्ह्याकेगु जुल गुगु परम्परा वया काय् छय्पिन्सं थौं तक्क न्ह्याका वनातुं च्वन ।

वज्रवाराही जात्रा-तान्त्रिक जात्रा

वज्रवाराही जात्रा छगू तान्त्रिक जात्रा ख: । द्य: कुहाँ विज्याइ कुन्हु आचाजु धामी जुया: तुयुगु जामा फिना: तुय्गु हे लँ व वेताली चिना: स्वांमा क्वखाना: छाय्पा वज्रवाराहीया खड्ग ज्वना: द्य: दुथ्यूगु धका: खड्ग खाका: ज्वना वइ । खा:म्ह धामीयात तालय् हंकेगु कथं न्ह्य:ने छम्ह ल्यूने छम्ह ह्याउँगु लं फिना: तुयुगु धोती चिना: डबडब थाना वयेगु याइ । उगु खड्गयात वज्रवाराही देवीस्थानय् स्थापना यायेधुंका: खायेगु दीगु याइ । धार्मिक जूम्ह आचाजु मूम्ह जुया: द्य: कुहाँ विज्यागुया वहनी निसें पूजा यायेगु याइ । चान्हय् पूजा याना: वज्रवाराही द्य:यात बलि बीगु सुरु जुइ । बलि बीबलय् दक्कले न्हापां सरकारी पूजा धका: नाय् जातिं ह:गु पूजा याना: म्येय्यात स्यायेगु याइ जोगे पूजा याना: बलि बीगुली वज्रवाराही द्य:यात छज्व: छज्व: न्ह्य:ने तया: बलि बीगु परम्परा दु । थथे बलि बीगुलिं छज्व: छज्व:लय् (१) सर्प (२) चखुंचा (३) वुइँचा (४) व्याँचा (५) न्या (६) म्येय् मू हायेका बी अले पोडेतय्सं स्यायेगु ज्या याइ ।थथे बलि बीबलय् छज्व: छज्व: दुपिं भंग पंछि गथे सर्प, न्या, चखुँचा, वुइँचा आदि । छज्व: नापं तया: मू हायेक धुंकालि भालेयात स्याना: भोग बिइ पोथीयात त्व:ता छ्वइगु चलन दु । थुकथं स्वयेबलय् मांबां स्यायेगु चलन मदुगु खनेदुसा छज्व: नापं तया: छम्हसित स्याना हिंसा याना: ज्व:यात फायेगु चलन ख: । गुगु थौंकन्हय् छज्व: छज्व:

स्यायेगु परम्परा यानात:गु खँय् विभिन्न धापू खनेदु ।

न्हापा न्हापा वज्रवाराहीया जात्रा जुल धायेवं जंगलय् वना: मनू बलि बीगुया लागि मा: वनेगु चलन दु । थ्व: कुहाँ बिज्याइ कुन्हु माला हया: तयातहा चान्हय् जुल धायेव बलि बीगु चलन दु धायेगु चलन दु। लिपा वना: मनू बलि बीगु परम्परा मन्त उकिया पलेसा सर्प, न्या, वुँइचा, चखुं स्यायेगु परम्परा जुल धायेगु चलन दु ।

चान्हय् स्या:गु मेया लायात खासी तया: अनहे तया: दायेकेगु परम्परा दु । उगु ला दायेकेगु परम्परा न्हापां निसें चलन ख: । धयागु गुम्हं गुम्हंसिया धारणा ख: ।

न्हापा वज्रवाराही थ्व: गुँच्वय् लाना च्वंबलय् लाताम्ह मनू स्याना: ला दायेका त:गु ज:सि कुतुंवया: ग्गु आ: वज्रवाराहीया थाय् दु अन ला: वल वहे थासय् आ:नं मनू स्याना: ला दायेकेगु याना च्वन धका: धायेगु जुयाच्वंगु दु । सरकारया पूजा काये धुनेवं जनतापाखें दक्कले न्हापां गोपाली जातियागु निं पूजा कायेगु याइ ।

च्वय् न्ह्य:थनागु बलि बाहेक पञ्चबलि व म्येय्, दुगु हँय, ग्वंग: आदि पशु पंक्षीया बलि बीगु चलन दु । जनताया थ:थ:गु छैंया भाकल कथं नं पञ्चबलि बीगु चलन दु । पञ्चबलि बिइ बलय् बलि बीम्ह मुख्य मनुखं तुयूगु धोति चिना: आचाजुं मू हायेकेगु याइ । पोडें स्यायेगु याइ अले पूजा ब्यूम्ह थाकुलिं ग्वंपय् थ्वं तया हायेकूगु ज्या याना च्वनी । पूजा मूलत मिजंपिसं जक यायेगु याइ पञ्चबलि बीगु याना च्वनीबलय् नाय् जोगीपिन्सं थ:थ:गु बाजं छगू कथंया तालय् थाना च्वनी । थथे पूजा याना: बाजं थाया च्वन धायेवं वज्रवाराहीया गंछि थ्व:पिं जुइपिंके थ्व: दुबिना: बलि ब्यूगु जनाकर वा भोगया हि त्वनेगु याइ वज्रवाराहीया गंछि थ्व:पिं धायवलय् -

१. *वाराही*
२. *कुमारी*
३. *गणेश*
४. *भैरव*
५. *इन्द्रायणी*
६. *वेता:*

आदि ख: । थुपिं थ्व: दुबीपिं व्यक्तिपिं सुचि नियम कथं हनेमा: ।

आचातय्सं मू हायेका बी, पोडेतय्सं बलि व्यूगु प्राणीया हिनू माल बिइ अले द्यः वःपिन्सं हि त्वनेगु याइ । पञ्चबलि वा बलि बिया च्वँतले द्यःदुव्यूपिं मनूत खाना च्वनी । बलि बिइ सिधल धायेवं छम्ह छम्ह द्यःपिन्त वाराही वयाच्वंम्ह मनूखं घय्पुनाः छ्रसिकथं अर्थात् बेत्ः निसेंया द्यःया शक्ति थःके साला काइ वारहीया द्यःया शक्ति धामीं लाना कयाः द्यःवःपिन्त शान्त याना छूवइ ।

द्यः वइपिं मनूत गुवले खाइ धयागु सी मदु । मू जात्रा अर्थात बलि बीगु दिनय् न्हिच्छि यंक बलि जक बिया च्वंनीगुलिं न्ह्यागु नं इलय् द्यः दुब्यू वयेफू । द्यः दुब्यू वल धायेवं वज्रवाराहीया ल्वहँया मूर्तिपाखे वनाः बलि बी द्यःया मूर्ति लिउने लाका खाना च्वनी ।

थौंतक्कनं मनू भोग

न्हापा न्हापा मनू बलि बिइ माःगु आः वयाः उगु बलि बीगु परम्परा मदयेधुंकल । तर नं जन विश्वास कथं मनू बीगु मयाःसां जात्राया स्वन्हू दुने छम्ह नं छम्ह मनू सीगु व उम्ह सीम्ह मनू देवं थःथम्हसिनं भोग काःगु धायेगु चलन दु । गुबलय् तक्क अथे जुयाच्वन, उबलय् तक्क द्यःया सतदनी धायेगु चलन दु ।

मेमेगु इलय् स्वभावत व दुर्घटनां मृत्यु जूसां छुं वास्ता मदु स्वगतिं मृत्यु जुल धायेवं जूसां नं जात्रा स्वन्हु उलिमछि गां मध्यय् छम्ह जक व्यक्ति विरामी जुयाः वा अकालं मृत्यु जूसा नं देवं भोग काल धायेगु चलन दु ।

थुगुसी जूगु जात्राय् छगू दूर्घटना जुल । व गथे धाःसा द्यः थाहाँ बिज्याइ कुन्हु आचाजुपिसं होम यानाः पूजा याना च्वन । मनूत तच्वतं हूल । वज्रवाराही द्यःया न्ह्यःने छगू फल्चा दु, उगु फल्चा नापं पखाःचा दु । उगु पखाःचाय् दना स्वया च्वंम्ह मनू अपरभ्रत कुतुं वनाः खुसि क्वय्च्वंगु ल्वहँतय् लानाः घाःपा जुल मुछूर्या जुल । विरामीयात नापसं च्वंगु सार्वजनिक वज्रवाराही अस्पतालय् यंकल छुं भचा लिपा मृत्यु जुल । जनतायात धायेत लं दत वज्रवाराही द्यःया शक्ति मफूनि मनू भोग हे काल वास्तविक मनूया हुलया कारण मछिंथाय् च्वंनाच्वंगुलिं कुतुवनाः दूर्घटना जुल मखु थासय् ल्वहँतय् लात सित थुलि भवितव्य खः ।

देवं चःति पिकाइगु

न्हिच्छि चच्छि देवं भोग काये धुंकल धायवं द्यःपिं तच्वतं त्यानुइ

धायेगु चलन दु । न्हिच्छि चच्छि यंक बलि व्यूगु वाहाँया हि त्वना: द्य:जूपिं न्यलीगु धायेगु नं चलन दु । द्य:दुव्यू व:पिन्सं बलि व्यूगु बलिया हि त्वनीगु दक्वसिनं खँ । लिपा वना: अपिं न्यलेगु नं जू । वास्तवय् हि त्वनेगु वाहेक द्य:कुहाँ विज्यासां निसें द्य:व:पिं थ:गु दैनिक आहारा छुनं नयेगु याइमखु । द्य:थाहाँ विज्याका जक नयेगु याइ । अथे जूगुलिं न्हिच्छि सना जुया: हाला जुया: थ:के दुगु शक्ति, कम जुया: कमजोर जुइगु नं स्वभाविक ख: ।

वज्रवाराही जात्राया द्य: कुहाँ बिज्याइवलय् वाराही, कुमारी, भैरव व इन्द्राणीया प्रतिकया रुपय छपु छपु ध्वाँय् थ:थ:गु गुथि हयेगु चलन दु । गुगु ध्वाँय् ता:हाक:गु पंया कथि ख: उकी च्वय् कुमारीया ह्याउँगु भैरव व इन्द्रायणीया हाकुगु व बाराहीया सियूगु च्वा:मो छगू छगू व काप: छकू छकू चिनातइगु ख: । उगु ध्वाँय् यंका: वज्रवाराही द्य:या जवपाखे प्यकुने प्यपु ध्वाँय् तीगु याइ । द्य: कुहाँ बिज्याय छन्हु न्ह्य: शुक्रवार कुन्हु वज्रवाराही द्य:या देपापाखें च्वंगु न्हापायागु य:सिँ क्वथला: न्हुगु य:सिँ थनेगु ज्या याइ न्हापायागु य:सिँ सरकारं व्यूम्ह म्येय्या ला दायेकेत सिँया रुपय् छयलेगु या:सा जात्राबलय् थ:गु य:सिँ तक्क अर्थात् मेगु जात्रा मजूतले थनेगु याना तइ ।

मू जात्रा जोछि व द्य: थाहाँ विज्याइ कुन्हु न्हिच्छि द्य:या न्ह्य:ने होम याना च्वनी बैशाख महिनां वनं तच्वकं निभा: त्व:गु इलय् अतुत रुपं सिँ तया: अनेक दुया: होम याइगुली ल: ततं मिया राप कम यानातुं च्वनी ।

द्य:थाहाँ बिज्याइ कुन्हु च्वाम्व: खानात:गु बाराही, कुमारी, भैरव व इन्द्रायणीया, प्रतिकया ध्वाँय्लय् च:ति कना च्वनी । जनधारणा अनुसार द्य:पिनि जात्राय् त्यानुया: च:ति हा:गु धायेग चलन दु । गुलिं गुलि च्वा:म्वलं च:ति हाल उलि जात्रा वांलागु द्य: प्रसन्न जुल धायेगु चलन दु । छम्ह मनूया अनभव थन लुमंके बह:जू ।

जात्राबलय् अर्थात् द्य: थाहाँ बिज्या: कुन्हू बाराहीया ध्वाँय् क्वय् च्वना: होम या:गु जात्रा स्वया च्वनागु थ:म्हं छम्हं मो ल्हुये थें जुइक प्या:गु धका: न्यंकल ।

मिजं मनू वनं मचाम्ह मखु अथेंतुं उलि वुराम्ह नं मखु वयागु धापू न्यना: ध्वाँय् च्वय् स्वयां च्वाम्ह: धा:थें ल: लुना त:गु थें वा नकतिनि सँ ताहा:पिनि म्व:ल्हुया लखं लिकना· सँ पीत ठिक जूगु थें च्वना: ल: तिकि

तिकि नना च्वन । वहेका: द्य:या शक्ति थुलि व:गु धयागु वांलाक व:गु मदुनि धका: धाल ।

मनू नं हि त्वना च्वंगु नं खन तर मेमेगु द्य:पिनिं प्याखनय् द्य:या ख्वापा: पुनात:पिं द्य:या रुपपिं मनूतयसं ख्वा: उला: छुं भचा हि त्वनीगु स्वये ख्वापा: मपुसे साधारण मनू नं द्य:या मूर्ति भोग व्यूगु बाहाँया हिनुलिं तप्यंक हि त्वनीगु वज्रवाराही जात्राया अलग हे विशेषता ख: । अथेतुं ध्वाँय् थनात:गु च्वा:म्वलय् च:ति तिकि नना च्वनीगु नं न्हूगु खँ व वज्रवाराही जात्राया विशेषता ख: ।

न्हिच्छि चच्छि मि च्याका: होम याइगु मिइ ल: ततं स्याना च्वनीगु कारणं वाफ जुया: च्वा:म्वलय् थात अले ख्वाउँया: वाफ ल: जुया: तिकि नन जुइमा: । हानं खुसिं नापसं दुगुलिं निभा: व मनूया राप लाना ल: वाफ जुया थाहाँ वना: वहे वाफ ख्वाउँया ल: जुया तिकि ननं जुइफु । हानं उलिमछि सिमा ह: दु सिमाया सिँत्वा: दु गनं अथें खने मदु ।

छ्यों ग्वलं प:खा: दनी

मू जात्रां न्हिच्छि सरकारी पूजा चान्हय् व सुथय् याना: सिधल धायेवं गां गांयापिं जनता जनार्दनया छेँखा पतिं गुम्हसियां पञ्चवली, गुम्हसियां दुगु गुम्हसियां हँय् गुम्हसियां ग्वंग: बलि बिया पूजा यायेगु याइ । आचाजुं पूजा याना: मू हायेका बिइ धुनेवं पोतयूसं स्याना: छ्यों ग्व: द्य:यात हे छायेगु याइ । म्ह जक पूजा व:पिन्त लित बिया छ्ववयेगु याइ । १३ गू १४ गू गांया जात्रा जूगुलिं उगु गांया प्रत्येक छेँखा पतिं छम्ह छम्ह जक बलि बीगु जूसां नं द्वलं द्व: हिंसा जुइगु जुल गुलिं हिंसायात व फुक्क छ्यों द्य:याथाय् तइबलय् मे छ्यों, दुगु छ्यों द्य:याथाय् त:तं प:खा थें जुया फुक द्य:हे खने दैमखु । गुलि छ्योंया प:खा तजा: जुइ उलि जात्रा भव्य धायेगु चलन दु ।

स्याये धुंकूम्ह दुगुया नुग: हानं मू हाइ

सरकारपाखें व्यूगु जात्राया दुगु निम्हसितं चान्हय् व न्हिनय् द्य: पूजा यानालि बिया: नुग:यात लिकया: पूजा याइ । थ्व न्हिनय् नं पूजा यायेमा: । उगु नुग:यात ब्व:ताय् तया: ह्याउँगु कापतं त्वपुया तइ । जोगेलय् विभिन्न पूजासामान दुई धुनेवं नुग: दुगु ब्व:ता मू आचाजु वा धामि थ:गु मुलय् तया: मन्त्र ब्वनी, मन्त्र ब्वनेगुली धामिया क्वसं च्वंम्ह आचाजुं छग: छग: याना: आखे मन्त्र ब्वना: बियातुं च्वनी । मन्त्र ब्वनीगुली भाषा ल्हाइगु व डवडव,

ताः थाइगुली ताल पाः । छकले लिपां मुलय् तयातःगु नुगः दुगु ब्वताः दना ज्वनी मन्त्र ब्वंब्वं धामिनं खायेगु याइ खाखां हे ब्वताय् च्वंगु नुगःनं सना है अले दुगु जीवन्त जुल धयागु भानय् होमय् दुया छ्वइ ।

तान्त्रिक दृष्टिकोणं उगु नुगःयात म्वाका हयाः होमय् आहुति बीगु खः तर वास्तविक यात दृष्टिगत याना स्वल धाःसा खाना च्वंम्ह वा सनाच्वंम्ह मनूया ल्हातय् दुगु वस्तु नं सनीगु स्वभाविक खः । अथेतुं सनाच्वंम्ह धामिया ल्हाती च्वंगु दुगुया नुगःनं सनिगु स्वभाविक मखु मजू ।

पञ्चवली सिधय्का याइगु थ्व पूजा धुंका बलि बीगु याइमखु । नुगः मूहायेकेगु पूजा याइबलय् वज्रवाराही द्यःया थाय् पसूका चिनाः जोगेया मि च्वंच्वं हयेगु याइ तर उगु पसूका मिं नैमखु धायेगु धारणा दु । मिया रापं चनीनं मखु धैगु धारणा दु ।

नः धाःसा नैगु नयेमत्य धाःसा मनैगु मू भ्वय्

मू जात्रा कुन्हू दक्व पूजा-सिधयकाः बहनी द्यःद्यःवःपिं आचाजुपिं व विशेष विशेष व्यक्तिपिं च्वनाः वज्रवाराही द्यःयाथाय् भ्वय् नयेगु चलन दु । आचाजुपिसं मन्त्र ब्वंब्वं नैगु भ्वयलय् आचाजुं धाःथाःथें नयेमाः । मन्त्र ब्वंब्वं न धाःसा दकसिनं नै मन्त्र ब्वब्वं नये मते धाःसा नैमखू । भ्वंय् स्वयां पूजा कथं काइगु थ्व भ्वय् भिंगु खः धायेगु चलन दु । नयेगु स्वयां मन्त्र अप्पो ब्वना विधि याइगु भ्वय् खः ।

वूगु जा व लां वज्रवाराही द्यःयात भुन

द्यःथाहाँ विज्याइकुन्हु जात्रा न्याःगु गां गांमय् वनाः थ्वकी मूना हयाः गुलि जाकि दुगु खः जा थुइ । मू जात्राया चान्हय् स्याःम्ह मेया ला मू भ्वयलय् तयेगु याःसा सरकार पाखें व्यूगु हिनय् स्याःम्ह मेया ला दयेकेगु याइ । ला व जा निगुलिं वुत धायेवं आचाजुंपिन्सं पूजा यानाः मू जात्रावलय् बलि व्यूगु वाहाँया छ्योंया पःखाः लिकायेगु याइ व फुक छ्यों पोतय्सं यंकाः छकू क्वथाय् फी यंकेगु याइ जात्राया प्यन्हु लिपा प्यम्ह आचाजु पिन्त द्यः वःपिन्त व पोतय्त भागं थछि इनाबीगु याइ । सी कायेमाःपिं नेवाःतय्त गर्धन लिकयाः छ्यों लित बिया हइ । दुगु स्याःपिन्त दुगु छ्यों लित बीगु चलन मदु । प्यन्हु लिपा वहे छ्यों हयाः छेंछें सी कायेगु याइ ।

द्यःद्यःजुपिंन्त व्यूगु ला व छ्यों थःथःगु गांमय् च्वपिं फुक्कसिया छें छें वनाः प्रसादया रुपय् इनाबीगु चलन दु । उगु प्रसाद नल धायेवं प्वाःस्याःगु

छूयों स्या:गु ल्वय् लाइगु धायेगु चलन दु ।

छूयों लिका:गु वज्रवाराहीया द्य:यात आचाजुपिसं जा थुया: म्येय्या ला दयेका: पूजा याना: उगु जा व ला: द्य:या म्ह छम्हं छम्हं भुनाबीगु चलन दु । द्य:यात जा व ला भुने धुन धायेवं उम्ह द्य:यात पूजा नं याये मज्यू अथें तया तयेगु याइ ।

मू मू द्य:द्य:पिनिगु वल्चा :

जात्रा जुइ न्ह्य: आचाजु, वाराही, भैरव, कुमारी व इन्द्रायणी द्य: दुवीपिनिगु लागिं वज्रवाराही जंगलया छमा-छमा सिमा श्री ५ या सरकारं बिइ । सिमा पाला सिं जक दुइत छूयलेगु जूसा सिमाया कचाकचां वज्रवाराही खुसि च्वय् वज्रवाराहीया न्ह्य:ने जवं खवं छगू छगू वल्चा दयेकेगु याइ । उगु वल्चाय् जात्राया लागिं सिमा दुपिं द्य:द्य: जुइपिनि छगू छगू त:तग्वगु त्यप जायक थ्वँ तया: उगु वल्चाय् द्य:स्थापना याना तयेगु याइ । जात्रा ज्वछिं थुमिसं वहे वल्चाय् च्वनेमा: । छैँय् लिहां वने मज्यू नापं जात्रा ज्व:छि वल्चाय् सुं दुहाँवंसा अमित द्य:या प्रसाद धका: थ्वँ त्वंका हयेमा: । द्य: कुहाँ विज्याइ कुन्हु तये ह:गु उगु त्यप द्य: थाहाँ विज्याइकुन्हु पूजा याना त्वपुना थ:थ:गु छैं लित यंकेगु चलन दु ।

द्य:थाहाँ विज्यागु प्यता: न्याता: इलय् पाखे आचाजुपिसं पूजा याना: वज्रवाराही द्य:यात भुंकात:गु ला व जा द्य: याथाय् च्वय् तयात:गु स्वां "जात्रा सफल जुइमा न्ह्याइपुमा, रक्षा यायेमा" धका: आदि भाषा ल्हाना: ह्वला ह:गु भक्तजनपिंसं कया: नइ गुम्हसिनं प्रसादया रुपय् कायेगु याइ ।

आचाजुपिनि दयेकात:गु म्येय्या ला नं वहे नापनापं भक्तजनपिन्त प्रसादया रुपय् इनेगु याइ । उगु जा ला विभिन्न त:ल्वय् चिल्वय् पाखें मुक्त जुइ धाइगु धारणा दु ।

थथे जा ह्वला: ला इना च्वनीबलय् लाक्क वाराही, भैरव, कुमारी, इन्द्रायणी, गणेश, वेता: आदि द्य:व:पिं मनू द्य:नापं च्वना खाना च्वनी थथे खाना च्वनीवलय् वज्रवाराही द्य:या देपापाखें छव: थ्वँ घ:द्य: कुहाँ विज्याकुन्हु निसें भैरव द्य: धका: स्वनात:गु जुइ उगु थ्वँ घ:लय् च्वंगु थ्वँ पोया नायोनं पात्रय् थिना: द्य:पिं छम्ह छम्हसित त्वंकेत स्वइ सुनाथ्व त्वनी मखु लिपा वराही पोयात थ:म्हनि त्वँधका: संकेत बिइ वाराहीया वचंकथं पोडेनं पात्रय् च्वंगु थ्वँ त्वनी वहे चिपगु थ्वँ फुक्क द्य:पिन्त पोनंहेतुं त्वका बी त्वनं

त्वनी । अथेंतु थ्वं नं प्रसाद कथं पोनं ह्वला वी ।

खतय् दुने मनू च्वना: जात्रा

द्य:वयाच्वंपिं फुकसित वाराही छम्ह छम्हयाना थ:म्हं घय्पुना कया: फुक द्य:पिनिगु शक्ति थ:के दुबिया काये धुनं धायेवं, वाराही जुयाच्वंम्ह मनू खानातुं हे खतय् च्वंवनी थ्वं स्वयां न्हापां पोडेनं दक्व द्य:पिन्त व भक्तजनपिन्त थ्वँ वी सिधयेवं वज्रवाराही द्य:या जवपाखें दिकात:गु सिँ व ली नं दयकात:गु खतय् वना: च्वं वनी । वयागु मुलय् न्हापां द्य:कुहाँ बिज्याकुन्हु धकिं तयाह:म्ह वज्रवाराही द्य:या धकिं मूर्ति थ:गु मुलय् तइ अले दक्व द्य:या शक्ति कायेधुंकूम्ह वाराही द्य:नं वना: वहे खतय् च्वं वनी । पोया नायो व वाराही च्वने धुंकल धायेवं ठकुरीपिन्सं खतय् अवीर स्वां ह्वला: सिन्दुर जात्रा याइ अले ख: क्ववया: वज्रवाराही थासं थत यंकेगु याइ । पापुङ्ग छगू गांमय् जात्रायाइ । पापुङ्गय् जात्रा याइगु जूगुलिं द्य:ख: गन गन हैगु ख: अनयापिं मनूतय्सं द्य:या गमय् द्य:जक पूजा या:वइ बली बीमखु बली खतय् हे बीगुयाइ । थथे खतय् बली बीबलय् दक्कले न्ह्य:ने च्वंगु खतय् दुने च्वंम्ह पोडेनं हि त्वनेगु याइ । थ्व धुंका: वाराहीयात वी वाराही नं खतय् च्वना: हे हि त्वनी ।

द्य:कुहाँ बिज्याइबलय् खड्ग ज्वना व:म्ह आचाजु दक्कले न्हापां वयां खडग स्वनेगु जूसां द्य:थाहाँ बिज्याइवलय वज्रवाराही द्य:याथाय् च्वंगु खड्ग कया: दक्कले लिपा वनी । द्य:याथाय् सुनसान जुइक सुंहे च्वनीमखु । द्य: यंकू लिसे व थासं पस: थनेगुया नापं मनूत नं वना छ्ववइ ।

पापुङ्गय् जात्रा याये सिधल धायेवं द्य:ख: पोत्वालय् च्वंगु द्य:छेँ पोतय् नकिंपिसं द्य:यात लसकुस यायेधुंका पोडेनं वाराहीया शक्ति थ:म्हसिके कया: द्य:यात द्य:छेँ पूजा याना तयेयंकी । खड्ग नं अनहे तया: थ:थ:गु छेँय् लिहाँ वनी ।

जात्रा बांला बांमला: स्वयेगु

वज्रवाराहीया जात्रा सुनानं बांला धायेवं बांलाइगु सुनानं बांमला धायेवं बांमलाइगु मखु । स्वयम् द्य:वया धा:वइगु संकेत व्यू वइगु धायेगु चलन दु । थ्वं संकेत वा धा:वइगु सीकेगुया लागि पोत मध्ययन्नं न्हाय्पं ख्वाँय्म्ह पो वज्रवाराही द्य:या थासय् च्वनीगु याइ । चच्छि अनहे बितय् यायेमा: धायेगु चलन दु । चान्हय् देनाच्वंम्ह ख्वाँय्म्ह पोयात द्य:हे वया: थ्व बांला थ्वथ्व बांमला वा जात्रा न्या:गु छेँ मध्यय् सुना सुनां बलि ब्यू व मव:गु

खँ धा: वइ धायेगु चलन दु । देवं बांला: धा:सा जात्रा बांला: देवं बांमला: धा:सा बांमला धायेगु चलन दु । चान्हय् देनाव:म्ह च्यामखल: वना: जात्रा बांला: बांमलागुया नापनापं पञ्चवली व्यूपिंनापं द्य: प्रशन्न जूगु वली व्यू मव:पिन्त वली व्यू मव: धका गांगामय् वया: धा: वन्नेगु याइ ।

लिखँ :-

वज्रवाराही खुसि सिथय् तुं द्य:पिनिगु जवं खवं सिँ थनात:गु द्य:या च्वय्पाखें जंगलया थीथी स्याउलाया नापनापं स्वां छुकात:गु मूर्तिया आकार मदुगु ल्वहँ ग्व:चा जक थाहाँ वयाच्वंगु हे वज्रवाराहीया मूल स्थान ख: । द्य:या खुसि लिउने त:धंगु जंगलया पहाड दुसा न्ह्य:ने च्वये लाक्क त:धंगु चौर दु । आपालं द्य:द्य:पिं पाहाडया च्वकाय् विराजमान जुयाच्वंगु दुसा थ्व वज्रवाराही द्य:खुसि च्वसं खोंचय् लाना च्वंगु दु । जवपाखे कुन्छाल गांया वा मेमेगु गाँया पिनि मसान दुसा द्य:पूजा याइपिन्त च्वनेत द्य:या न्ह्य:ने छगू व द्य:या देपापाखें छगू फल्चा दु द्य:यापाखें ख्य: वनेथाय् छगू न्हूगु फल्चा दु । भक्तजनपिन्सं द्य:यात इलय् वलेय् छानात:गु तग्व: चिग्व:याना छमा:चा गं दु ।

मकवानपुर स्थित थ्व वज्रवाराहीयात वादेया वज्रवाराहीयामां धायेगु चलन दु । तर वज्रवाराही न्ह्य:ने छपा ल्वहँया अभिलेख (तज्यानानं च्वने धुकल) यात सुरक्षित कथं दयेका तयातयेगु या:ना त:सा अभिलेखं जि उलि पुलांगु मखु धका धायेगु याना च्वंगु दु । जंगलय् च्वंगू अभिलेखला भन हे पुलां मखु धायेगु वाध्य यानाच्वंगु दु । न्ह्याथेजूसां जनश्रद्धा दु भक्ति दु, भाव दु, नापनापं आस्था व विश्वास दु । थ्वं हे द्य:यात मा:गु दक्कले त:धंगु गुण ख: । ●

यँया:बलय् पिदनीगु प्याखं

प्याखनय् ह्य:पिं जाति मध्ये नेवा: जाति छगू प्रमुख ख: । नेवा:तय् धर्म व संस्कृतिनाप प्याखं न्ह्यानाच्वंगु परम्परा थौं जक मखु, मल्लकासिबें न्ह्य: हे व्यापक रूपं खनेदु । देग:, फल्चा दयेकेगु निसें कया: महायज्ञ, विवाह, ब्रतबन्ध आदि सांस्कृतिक पर्वय् तक प्याखं थनेगु मल्लकालय् आपालं खनेदु । उगु इलय् द्य:पिनि नाटकत क्यनेगु जू । थ्व परम्परा आ:तकं न्ह्याना हे च्वनंगु दनि ।

नेवा:तय् प्याखं अप्व: याना: गुंपुन्हि ज:छि व यँया: ज:छि पिदनीगु जू । गुंपुन्ही ज:छि नेवा:तय् अप्व: बस्ती दुगु थासय् आ:तक नं प्याखं क्यनेगु जुयाच्वंगु दुसा यँया:बलय् परम्पराकथं पिदनीगु यानाच्वंगु भावनृत्य प्याखंतय् धल थये दु -

१) दीप्याखं वा देवीप्याखं	–	*किलाग:*
२) तानाकिसि	–	*किलाग:*
३) सव:भकु	–	*हल्चो*
४) लाखय्	–	*मजिपा:*
५) त्रिपुराश्वर	–	*ज्याथा*
६) मुरासुर	–	*ज्याथा*
७) रामचन्द्र	–	*लालाछेँ, ख्वप*
८) महाकाली	–	*टौमढी, ख्वप*
९) महाकाली	–	*सुकुलढोका, ख्वप*
१०) महाकाली	–	*लासुकुढोका, ख्वप*
११) महाकाली	–	*खौमा, ख्वप*
१२) महाकाली	–	*वाचामरी, ख्वप*
१३) महाकाली	–	*भोटेबहाल, यँ*
१४) धारी	–	*यँ*

थुपिं फुक्कं यँया: ज्व:छि हनुमानध्वाखाय् वया: हाजिर जूवयेमा:गु परम्परा दु । किलाग:या दीप्याखं न्याद्व:त्या दँ पुलां धइगु चलन दु । सव:भकुया प्याखं कर्नाटक जुजु नान्यदेवया पालंनिसें शुरु जुलसा चलनचल्तीइ प्रचलन

रवि शाक्य

अमर मल्लया पालंनिसें जुल । ख्वपय् त्रिपुरासुन्दरीया प्याखं ने.सं. ३६३ स हे पिदंगु खःसां दँय्दसं हुइकेगु प्रचलन लिपा ख्वपया सुवर्ण मल्लं याकल । थ्वहे प्याखं यँयाःबलय् ज्याथाया कुम्हातय्सं हुइकेगु यानाच्वंगु दु । ख्वपं वयाः यँय् हयाः प्याखं हुइकेगु प्रचलन आःतक नं यँयाःबलय् चलनचल्तीइ दनि । रामचन्द्रया प्याखंनिसें खुथ्वः महाकाली प्याखं ख्वपं यँय् हयाः प्रदर्शित यायेगु हे जुयाच्वंगु दु । ख्वपं हइगु प्याखं यँयाः ज्वःछि च्यान्हु यँया थाय्थासय् बासं च्वनाः बहनि जुल धायेवं प्याखं पिदनीगु प्रचलन छुं दँ न्ह्यः तक खनेदु । तर आः यातायात साधनया सुविधां यानाः यँय् बासं च्वनेगु परम्परा न्हनावन । उकिं त्रिपुरासन्दरी नं न्हापा ख्वपय् च्वंपिन्सं हे प्रदर्शित याइगु जुइमाः । उमि बासं च्वनीगु थाय् ज्याथा जुइ, लिपा ज्याथायापिन्सं हे उगु प्याखं न्ह्याका यंकूगु जुइमाः ।

मजिपाःया लाखेननिं पिदंनीगु लाखे प्याखं न्हापा ज्यापुतय्सं पिकाइगु खः । मजिपाः व लाखेननि लागाय् अप्वः हे बस्ति छिपातय् जूगुलिं लिपा ज्यापुतय्सं पिकाइगु लाखे छिपातय् जुइगु कथं हिल । छुं दँ न्ह्यःतक लाखे जुइम्हेसित पूजा यानाः जलशक्ति थनेगु ज्या व मजिपातय् च्वंगु नासःद्यःयाथाय् वनाः चिलाख च्याकेगु ज्या ज्यापुतय्सं यायेगु यानाच्वंगु खः । अथेतुं तखति अजिमाया जात्रा छिपा जातिं न्यायेका वयाच्वंगु खःसा लिपा उगु अजिमाया जात्रा ज्यापुतय्सं यायेगु जुल अले छिपातय्सं खालि चिलाख च्याकाः चिलाख ज्वनेगु जुयाच्वंगुलिं आः वयाः पूर्ण रुपं लाखे पिथनेगु ज्या छिपातय्सं जक यानाच्वंगु दुसा तखति अजिमाया जात्रा खालि ज्यापुतय्सं जक यानाच्वंगु दु । शायद त्रिपुरासुन्दरीया प्याखं नं लिपा ज्याथाया कुम्हातय्सं पिथनेगु यानाहःगु जुइमाः । ज्याथाया कुम्हाःतय्सं यँयाःबलय् पिकाइगु खःप्याखं मध्ये मुरासुर प्याखं सुरेन्द्रवीर विक्रम शाहयां पालंनिसें शुरु जूगु खः ।

निदँ स्वदँ न्ह्यःनिसें ज्याथाया कुम्हाःतय्सं पिकाइगु त्रिपुरासुन्दरी (त्रिपुराश्वरी) व मुरासुर प्याखं यँयाःबलय् पिकायेगु त्वःताछ्वःगु दु । अथेहे धारी वयाः बाजं थायेगु प्रचलन नं त्वःतूगु खनेदु ।

यँयाःबलय् पिदनीगु प्याखं अप्वः धइथें परम्परा न्ह्याका यंकेत बाध्य जुयाः पिथनाच्वना धकाः प्याखं खलःतय्सं धायेगु याः । सरकारं बियातःगु आयस्था थौंकन्हय्या बेसाः भावं तच्वकं मगाःगु गुनासो उमिके दु । तानाकिसियात बियातःगु सरकारी आस्था चिलाखय् चिकं तयेत तक हे मगाःगु खँ न्यनेदु धाःसा ख्वपं वइगु महाकाली प्याखंयात बियातःगु आस्यथा

बसं वये वनेत जक गाःगु, मेमेगु खर्च यायेत मगाःगु खँ न्यने दु । थुकथं बेसाःभाः थिके जूकथं माक्व आयस्था कायेगुड़ि मजिपाः लाखे खलः सक्रिय दु । उमिगु आयस्था थुगुसि ८०००/- दां थ्यंगु दु ।

थुकथं यँयाःबलय् पिदनीगु दक्व प्याखंतयत थौंया बेसाःभाः कथं उमित नये च्वने अले पूजा यायेत गाक्क आयस्था सरकारं लाखेयात थें बिइ आवश्यक जू । मखुसा त्रिपुरासुन्दरी, मुरासुर प्याखं न्हना वंथें मेमेगु प्याखं नं न्हना वनेत बेर मदु । धारीतय् खँयला सीबले काजक्रिया याइबलय् न्हय्न्हुमा काः मवः थें जातीय पेशायात त्वःतेगु प्रवृत्तिं यानाः धारी जाति उपस्थित मजुसें थःगु परम्पराया ज्या मयाःगु जुइफु, तर परम्परा हे न्हंका छ्वयेगु कथंया व्यवहार जुइगु गन तक ठीक जू ? थ्व विचारणीय जू ।

थुगुसि लाखे प्याखंयात न्हूगु बाजं (भुस्याः) व सँ छ्गू बाहेक वसः सरकारं ब्यूगु दु । अथेतुं दी प्याखंयात नं न्हूगु वसःया व्यवस्था जूगु दु । लाखेयात स्वदँय् छकः न्हूगु वसः बीगु चलन दु सा दीप्याखंयात भिदँय् छकः न्हूगु वसः बीगु चलन दु । अथेहे सवःभकु व छ्थ्वः महाकाली प्याखंयात वसः हिलेत सरकारं व्यवस्था यानाबिइगु जूगु दु । तर तानाकिसि व मेमेगु महाकाली प्याखंतयत नं वसःया लिसें ख्वाःपाः न्हू यायेमाली, तर आयस्था तसकं कम जूगुलिं उमिसं भ्वाथः जुइ धुंकूगु वसः व ख्वाःपाःत हिले फयाच्वंगु मदु ।

भाषा व संस्कृति ह्यःमि भाजु केशव स्थापित यँ महानगरपालिकाया नगरप्रमुख जुयाः त्याःगु दँय् यँयाः भःभः धायेकेमाल धकाः छ्गू अन्तरक्रिया जुल । यँयाःबलय् पिदनीगु प्याखंया हविगतयात स्वयाः वडा-वडा, त्वाः-त्वालय् वडाध्यक्षपिन्सं अनुरोध यानाः प्याखं क्यनेगु जुल । थ्व ज्यायात यँयाःबलय् पिदनीगु फुक्क प्याखं खलःपिन्सं बांलाःगु भाःप्यूगु खः । प्याखं खलःतय्त नं छुं भचा आर्थिक सहयोग नं दुगु खः । न्ह्याथें प्याखंया परम्परा यँयाःबलय् त्वाः-त्वालय् ल्हइकीगु जुल । समाजय् भीगु संस्कृतिया प्याखंया परम्परायात भेले पुंकाः यकीगु जुल धकाः भलसा काःगु खः । लिपाया दँनिसें थ्व यँयाःया प्याखंयात वडापाखें वास्ता यानाः ल्हइकेगु मजुल । परम्परा स्थायी रूपं न्ह्याकेगु जूगु खःसा भीगु यँयाःया प्याखं संरक्षण व सम्वर्द्ध जुइगु खः । ●

– न्हूगु विश्वभूमि, दँ ३ ल्याः २८१, ने.सं. ११९४ यँलागा ४

मजिपाः लाखय्

संस्कृतय् 'राक्षस' खँग्वःया नेपालभाषायाय् विकसित रूप 'लाखय्' खँग्वः खः । 'राक्षस' वा 'लाखय्' खँग्वःयात शब्दकोषकारपिन्सं अप्वः यानाः अर्थ लाहि नइम्ह, मनू लसि वःम्ह धँवा दुम्ह जीव धकाः अर्थ बीगु यानातःगु दु ।

नेवाःतय्गु सांस्कृतिक परम्पराय् 'लाखय्' खँग्वः आपालं प्रचलित खँग्वः खः । उकिसनं लाखय् प्याखं नेवाःतय्गु सांस्कृतिक जनजीवनय् आपालं भेले पुंगु प्याखं खः । लाखय् प्याखंया परम्परा संस्कृत नाटक वा संस्कृतपाखें प्रभावित नाटक वा मल्लकालय् सृजना जूगु अप्वः धयाथें नाटकय् पात्रत मध्ये राक्षस गण धकाः छगू वर्गया पात्रया रुपय् नं प्रस्तुत यायेगु जू । नाटकय् राक्षस गणयात पात्रया रुपय् प्रस्तुत यानाः खँल्हाबल्हा नं याकेगु नाटककारया थःगु अभिव्यक्त जूसा नेवाः संस्कृति दुने खनेदयाच्वंगु लाखय् प्याखं खँल्हाबल्हा यानाः न्ववाइम्ह लाखय् मजूसे भाव नृत्यकथं प्याखं ल्हुइम्ह जक खः ।

लाखय् प्याखं यैंय् जक सीमित मजुसे नेवाः वस्ती जुयाच्वंगु थाय् यल, ख्वपनिसें कयाः नुवाकोट, दोलखा, बाग्लुङ्ग, भ्वँत आदि थाय्थासय् पिदनीगु यानाच्वंगु दु । ह्याउँक लं फिनाः ह्याउँगु सँ फँ फँ तयाः धँवा पिहाँवःगु ख्वाःपालं पुयाः प्याखं ल्हुइगु लाखय् प्याखं गुँला लाखय्, यँला लाखय्, ज्यापु लाखय्, पोलाखय्, मिप्वाः लाखय्, भुवाः लाखय् आदि कथं पिदनेगु यानाच्वंगु खनेदु । श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवया राज्याभिषेकया झ्वलय् थासं थाय्या सांस्कृतिक प्याखं हयेगु झ्वलय् भिंन्हय्थ्वः लाखय् प्याखं उपस्थित जूगु खः । थुपिं लाखय् प्याखनय् मजिपाः लाखय् दुथ्याःगु मदु । लाखय् प्याखंयात नेवाः समाजय् छगू मनोरञ्जनया दृष्टिकोणं प्याखं ल्हुकेगु यानावःगु दुसा लाखय्यात ल्वय् लायेकीम्ह, थाय् थासय्या रक्षकया रुपय् नं कायेगु यानाच्वंगु खनेदु । छखे विघ्न याइम्ह जूसा मेखे सम्पन्नताया रक्षक कथं नं कायेगु यानाच्वंगु दु । तच्वकं छँ मिं नयाच्वंथाय् मिम्वाः लाखय् वल धायेगु चलन दु । मिप्वाः लाखय् खंम्ह मनूया छेँय् सम्पन्नता दुहां वइ धयागु जनधारणा नं दु ।

लाखय्याके दुगु भिंगु व मभिंगु निगुलिं गुणयात जनतां मभिंगुयात निषेधित यानाः भिंगु पक्षजक सीमित यानाः लाखय्यात द्यःया रुपय् हनाः

प्याखं ल्हुइकेगु परम्परा यानाच्वंगु लाखय् प्याखं मध्ये छगू मजिपाःया लाखय् प्याखं खः । मजिपाः लाखय् प्याखं यँला शुल्क द्वादशीनिसें यँला कृष्ण चौथीतक यँया (इन्द्रजात्रा) च्यान्हु पिदनीगु खः । थ्व च्यान्हुतक यँया थासं थासय् वनाः प्याखं ल्हुइकेगु याइ । थ्व बाहेक मजिपाः लाखय् प्याखं मेगु छुं नं इलय् पिदनेगु याइमखु । थ्व कथं स्वयेबलय् मजिपाः लाखय् व यँयाःया स्वातुगु स्वापू दु ।

दक्कले न्हापां प्याखं पिदनेगु परम्परा :

इन्द्रजात्रा वा यँयाःबलय् यःसिँ थनाः उकी ध्वजा ब्वयेकेगु धयागु इन्द्रया ध्वजा ब्वयेकेगु कथं कया वयाच्वंगु खः । इन्द्रया ध्वजा ब्वयेकेगु इलय् थीथी प्याखंया प्रदर्शन यायेगु परम्परा न्हापांनिसें न्ह्याना वयाच्वंगु खः । भरतया नाट्यशास्त्र कथं दक्कले न्हापां प्याखं च्वये सिधयेकाः प्रदर्शित याःगु दिन इन्द्रध्वजमहोत्सवय् जूगु खः ।[१] इन्द्रध्वजमहोत्सवया परम्परा इन्द्रजात्रा वा यँयाःकथं नेपालय् नेवाः संस्कृति कथं न्ह्याना वयाच्वंगु खः ।[२] थौंतक नं थ्व उत्सवय् थीथी प्याखं प्रदर्शित यायेगु परम्पराय् मजिपाः लाखय् प्याखं छगू नं खः ।

मजिपाः लाखय्या पौराणिकता :

यँया मजिपाः त्वाःया लाखय्ननि यँया ज्वःछिं प्याखं ल्हुइकेत पिदनीगु प्याखं लाखय् प्याखं मजिपाः त्वाःया नामं लाखय्या नामाकरण जूगुलिं मजिपाः लाखय् नां जूगु खः । थ्व मजिपाः लाखय्या प्याखंयात इतिहासकारपिन्सं गुणकामदेवया पालंनिसें प्याखं ल्हुइकेगु परम्परा न्ह्याःगु धकाः धायेगु याः ।[३] इतिहासय् गुणकामदेव धायेबलय् लिच्छविकालया जुजु गुणकामदेव (गुणदेव) व ठकुरी वंशया गुणकामदेव मध्ये ठकुरी वंशया गुणकामदेवया पालंनिसें मजिपाः लाखय्या प्याखंया परम्परा न्ह्यानावःगु खः ।[४] बजारय् खनेदयाच्वंगु टुरिस्ट पर्चाय् यँयाः (इन्द्रजात्रा) बलय् पिदनीगु मजिपाः लाखय् भिंछगू शदिंनिसें न्ह्याना वयाच्वंगु धकाः उल्लेख यानातःगु खनेदु । अथेतुं मजिपाः लाखय्या किपाःहना सफुतिइ तलेजु भवानी नेपाः हःबलय् मजिपाः लाखय्यात तिङ्गलि मैदानं हःगु धकाः उल्लेख यानातःगु दु । अथेतुं भाषा वंशावलीइ मजिपाः त्वाःया नामाकरण जूगु व मजिपाः लाखय्या बारे थुकथं उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

देया पश्चिम पाखे छकू मजिपात नांया जग्गा दु । अनंनिसें छम्ह राक्षस न्हिं न्हिं यँया दक्षिणपट्टि शहरया कुनाय् लाक्क रञ्जितकार (छिपानी) मिसा छम्ह नाप यःत्यः जुयाच्वंगुलिं नापलाः वइगु जुयाच्वन । थ्व खँ वैश्य

ठकुरीपिन्सं न्यनांलि भिंनिम्ह ठकुरीपिन्सं जुक्ति पिकया: मनूया रूप कया: छ्रिपानी मिसायात नापला: वइम्ह राक्षसयात नापलाना: सत्य कबूल याका: इन्द्रजात्राय् लाखय्या स्वरुप ख्वा:पा: पुइका: जात्रा याइगु जुल । वयात छँ नं दयेका बिया; उगु थाय्यात मजिपा: धका: नां तयाबिल ।[४]

वंशावली कथं नं मजिपा: लाखय्या स्वापू इन्द्रजात्रानाप दुगु खनेदु । इन्द्रजात्राया परम्परा हे थज्या:गु कि प्याखं ल्हुइकेगु दिन हे जुयाबिल । थ्व परम्परा मजिपा: लाखय् प्याखं नं दुथ्याइगुलिइ छुं अजू चायेमा:गु मदु । वंशावलीया खँ दक्व सत्य हे जुइमा: धयागु मदु । हानं वंशावलीया खँ दक्व भूठ हे जुइमा: धयागु नं मदु । इतिहासकारपिनिगु न्हू-न्हूगु अध्ययन, अनुसन्धानं न्हू-न्हूगु खँ पितबीगु जुसेंलि वंशावलीया फुक्कं खँ सत्य जक मजुसे मखुगु नं जुयाबिल । अथेतुं मजिपा: लाखय्या प्याखंयाबारे नं वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगु छुं छुं खँ पाय्छि मजुया बीगु अस्वाभाविक मखु ।

मजिपा: लाखय्या लोक बाखं :

लाखय् थें ज्या:म्ह मनूया ला-हि नइम्ह धका: धयात:म्ह प्राणी येँया मनूतय्गु बस्ती दुने गुकथं लात धयागु खँय् मजिपा: लाखय् प्याखं नाप सम्बन्धित व्यक्तितनाप स्वापू तया: न्यनेकने याना: स्वयाबलय् मजिपा: लाखय् मनूतय्गु बस्तीइ थुकथं लात धयागु जनधारणा दु । वास्तवय् लाखय् जूगु नातां लाखय्या बस्ती मनूया बस्ती स्वया: ता:पा:थाय् बुँइ जूगु ख:, लिपा मनूनापया सम्पर्क मनू च्वनीगु बस्तीइ ला:व:गु ख: धयागु जनधारणा अभ नं दनि ।

छम्ह ज्यापु त्यपूया म्ह्याय् छम्ह बाहेक सु मदु । अमि थ:गु बस्ती पिने बुँज्या याये ज्यूगु बुँ दु । निम्हं त्यपू ज्यापु नापं म्ह्याय्म्ह नं बुँज्या यायेत बुँइ वनीगु जुयाच्वन । मां-अबु वने मलाइबलय् म्ह्याय्म्ह जक याक:चा बुँज्या वनीबलय् छम्ह मनूं वया: ज्याय् ग्वाहालि बीगु जुयाच्वन । मां-अबु बुँ वनीबलय् सिबें म्ह्याय् बुँ वनीबलय् अप्व: ज्या सिधइगु जुयाच्वन । म्ह्याय् जक बुँइ वनीबलय् छम्ह ज्यापु पासा वया: ज्या यानाबीगु जुयाच्वन । ज्या नं यक्व सिधइगु जुयाच्वन । व हे राक्षस जुयाच्वन । लिपा ज्यापुनी मैंचाया ज्याय् ग्वाहालि यानाबीम्ह मनूया दथुइ मतिना जुल । अथे जुसेंलि उम्ह मनू छेँ च्वंपिन्सं सुनानं मसिइक ज्यापुनी मैंचानाप द्यँ वयाच्वनीगु त्वा: बाहा:यापिन्सं खन । तर मनू मखु राक्षसया रूपय् खन । थ्वहे खँ मैंचाया मां अबुयात त्वा:यापिन्सं कनाबिल । उलि जक मखु मनूया रूप कया: मैंचिथाय् व:म्ह राक्षसं त्वी:यापिं मचात नं खुयायंकेगु जुल । थ्व खँ फुक्कं अबुम्हसित कना

बिइवं छन्हु अबुम्ह वनाः स्वःवंबलय् धाथें धँवा पिक्याः सँ जिरिङ्ग तयाः राक्षस थः म्ह्यायथाय् यनाच्वंगु खन । त्वाःयापिं फुक्कं जानाः राक्षसयात ज्वनेगु यात । राक्षसं मैंचानाप बायेगु खँ मल्हासेंलि बरु त्वालय् च्वंपिन्सं धाःगु खँ न्यनेगुली तयार जुल । त्वाःयापिं फुक्कं मिलय् जुयाः त्वाःया रक्षा यायेगु, सुयां मचात मस्यायेगु, अनया मनूतय्त दुःख मबीगु खँ पाःफयेकाः अन हे च्वनेगु बन्दोबस्त यानाबिल ।

थुकथं अनकन्टार बुँइ लानाच्वंम्ह लाखय् मनूतय्गु बस्ती दुने लाःवल । धात्थें त्वाः बहाःयापिन्सं धाःथें च्वनेगु यासेलिं उम्ह लाखय्यात पूजा यानाः च्यान्हु तक थःगु ननि दुने जक सीमित मयासें इन्द्र जात्राबलय् यँय् थ्यंक प्याखं ल्हुइकाः जात्रा यायेगु प्ररम्परा न्ह्यात । ऐतिहासिक तथ्य प्रमाणया अभावया कारणं मजिपाः लाखय् प्याखंया परम्परा थुलि हे पुलां धकाः किटान कथं धाये फयाच्वंगु मदु । छाय्कि मजिपाःया लाखय् ननिइ लाखय्या छेँ दु, तर छेँया लुखा पिनेया छेपः छगू सिँइ बाहेक छुं नं अभिलेख खनेदुगु मदु । उगु छेपलय् च्वयातःगु सम्बत् स्वयेबलय् लाखय् प्याखं निसःदँ नं पुलां खनेमदु ।

अभिलेख कथंया लाखय् प्याखं :

मनोरञ्जन यायेगु कथं लाखय् प्याखं ल्हुइकेगु याःसा लाखय् प्याखंयात कयाः अभिलेख तयेगु परम्परा यलया हरिसिद्धि गामय् वादे त्वालय् च्वंगु कुमारीया पःखालय् च्वंगु अभिलेख कथं ने.सं. ८३० य् अनया जनतां संयुक्त रुपं श्री कलंकी देवतानिसें श्री ३ पिथ गणेश तक ल्वहतँ सियाः राक्षस प्याखं पिदन ।[९] थ्व कथं स्वयेबलय् लाखय् प्याखं धइगु सर्वसाधारण जनतां दयेकीगु प्याखं जूगुलिं अभिलेख तयाः सनाच्वनेगु अमिगु क्षमतां च्वयेया खँ जुल जुइमाः । उकिइसनं लाखय् प्याखं पिदनीगु जात आखः ब्वनेगु मयाइगु उगु ईया जातिपिन्सं पिदनीगु जूगलिं अभिलेखया अभाव जुइगु स्वभाविक नं खः । प्याखं पिदन हर्ष उल्लास कथं न्ह्याइपुइकल सिधल । थ्व हे खँ मजिपाः लाखय् प्याखनय् नं लागू जू ।

मजिपाः लाखय् प्याखंया सन्दर्भय् खनेदुगु अभिलेख मूलत थथे खः । लाखय्या मालसामाननिसें कयाः दँय्दसं लाखय्या वसः पुनाः लाखय् प्याखं पिदनीगु स्वतँ जाःगु आँय्पाः पौया लाखय्या छेँ दुहाँ पिहां जुइगु लुखाया फुसय् अर्थात् लुखाया छेपःया माःसिँइ कियातःगु अभिलेख आःतक खनेदुगु दक्कले पुलांगु तिथि मिति दुगु अभिलेख खः । थ्व अभिलेख विशेष छुं खँ उल्लेख

यानात:गु मजुसे खालि तिथि छगू जक **"ने.सं. ९३३ (आ) शुन वदि ५"** च्वयात:गु दु । लाखय्या छेँ दनात:गु धाँचा स्वयेबलय् राणाकालय् जक दयेकात:गु खनेदु । शायद उगु तिथि छेँ दंगु इलय् च्वयात:गु जुइमा: । थ्व कथं स्वयेबलय् लाखय्या छेँ १८१ दँजक फुलांगु खनेदु । थ्व धुंका: खनेदुगु अभिलेख लाखय्यात विशेष याना: येँया:बलय् लाखय् जूम्ह मनूयात ख्वा:पालय् पुइका: लाखय्या शक्ति दुतिनेत पूजा याइगु पुजाभ: अर्जवेगी थाकुभनिं त:गु पूजाभ:या ज्वलनय् लिपिवद्ध जुयाच्वंगु थथे खनेदु । **"सम्बत १८९७ साल मिति भाद्र शुद्धि १२ रोज ३ का दिन श्री मजिपात लास्थालाई रोजिन्ना पूजा निर्मित पितलका थाल १ चन्दन षोरी १ जम्मा थान २ श्री अर्जवेगी थाकुमनिले चरदयाको हो शुभम् : ।"** धका: च्वयात:गु दुसा लाखय् प्याखं हुइकीबलय् थाइगु ढोलकय् काजिमान रञ्जितकारं ढोलक लाखय्यात छाया: थुकथं लिपिबद्ध यानात:गु दु । **"सम्बत १९८८ आस्वीन ७ गते रोज४ मा कोहिटी (कोहित) तोल: श्रेस्येषनारांन (शेषनारायण) रञ्जीतकारको छोरा काजीमानले श्री लाखे आजुलाई ढोलक १ चधायको"** धका: च्वयात:गु दु ।

थुकथं अभिलेखयात केन्द्रित यायेबलय् छेँया छेपलय् च्वयात:गु स्वयां पुलांगु अभिलेख गनं लुइके फुगु खनेमदु । छेपलय् उल्लेख जुयाच्वंगु तिथि मिति स्वया: भचा भचा जक पाक्क किलाग:या तानाकिसिया द्य:छेँय् द्य:पूजा यायेगु यानाच्वंगु ल्वहँया अभिलेख छेँ जिर्णोद्धार या:बलया अभिलेख ख: । राणाकालय् येँया:बलय् पिदनीगु तानाकिसि व लाखय्या छेँ निगुलिं जिर्णोद्धार या:गु जुइमा: । छाय्कि थ्व निगू प्याखंयात समान रुपय् व्यवहार यानात:गु जुइमा: । आ: नं उकथं हे याना वयाच्वंगु दु ।

ज्यापु जातिं पिदनीगु लाखय् प्याखं छिपा जातिं पिदनीगु जुल

लाखय् प्याखं सम्बन्धी ज्यांखँयाबारे उल्लेख जुयाच्वंगु अभिलेख वा सफू छुं उपलब्ध मजूगु कारणं याना: जनधारणायात हे महत्व बिसें व्यवहारकथं छ्यला वयाच्वंगु परम्परायात केन्द्रित जुया: स्वयेगु आवश्यक जुइगु स्वाभाविक ख: । स्थानीय बासिन्दातय्गु भनाइ कथं बुं मनूतय्गु बस्तीइ च्वंव:म्ह लाखय्यात स्थानीय मनूतय्गु रेखदेख याना: रक्षा यायेगु ज्या जूगुलिं लाखय् प्याखंया रुपय् पिदनीगु जुल । मल्लकालय् अर्थात् जयप्रकाश मल्लं येँया:बलय् कुमारी, गणेश भैरवया रथ यात्रा यायेगु परम्परा जुसेंलि मजिपा: लाखय् रथ यात्राय् लँ क्यनीम्ह कथं रथ न्ह्य: न्ह्य: प्याखं ल्हुया वनीगु ख: । थ्व परम्परा आ: नं छुं भचा ल्यं दनी तर कुमारी सालीबलय् कुमारीया रथ गन गन सालीगु

खः अन अन लाखय् प्याखं ल्हुइका यंकेमाः । छायृकि थथे थ्व लाखय् प्याखंया जात्रा न्हापा ज्यापु जातिं न्ह्याका वयाच्वंगु खः । छायृकि लाखय्या प्रत्यक्ष सम्बन्धय् लोकब्राखं कथं ज्यापु जाति नाप सम्बन्ध दुगु खः ।

लाखय्या मतिनामि मैचिया छें लाखय् छेँय् देपाःपाखे कुनय् भग्नावशेषया रुपय् छु दँ तक ल्यना हे च्वंगु दुसा आः वयाः स्थानीय युवातय्सं क्लबया लागिं सदुपयोग यायेगु कुतः जुयाच्वंगु दु ।

ज्यापुतय् बस्ती जुइगु थाय् अप्वः यानाः ननि खः, लाखय् ननि नं ननि खः । अथे जूसां ननि धायेबलय् ज्यापुजाति बाहेक मेमेगु जाति नं च्वनीगु थाय् खः । उगु ननि ज्यापुत नापनापं छिपा जाति नं बस्ती जुयाच्वंगु थाय् खः । लिपा वनाः ज्यापुत स्वयां छिपातय्गु संख्या अप्वः जुयावल । लाखय् प्याखं ल्हुइकेगुली ज्यापुतय् नापनापं छिपातय्सं नं ब्वति कयाः ग्वाहालि बीगु जुल । मजिपाः लाखय् प्याखं ल्हुइकेगुली जातीय भेदभाव आःतक नं मदु । उकिं छिपातय्सं नं थ्व प्याखं ल्हुइकेगु जुल । छिपातय् थःगु धारणा कथं न्हापां छिपातय्सं तखति अजिमाया जात्रा यानाच्वंगु तखति अजिमा ज्यापु बस्ती जूगु थासय् जूगुलिं छिपातय्सं तखती अजिमाया जात्रा ज्यापुतय्सं न्ह्याकेगु, मजिपाः लाखय्या प्याखं छिपातय्सं न्ह्याकेगु धकाः थःथःगु समभदारीं जात्रा न्ह्याकेगु जूगु खः । आःतक नं मजिपाः लाखय् छिपा जातिं न्ह्याकेगु याःसां मञ्जुश्रीलय् च्वंगु सुगन्ध विहार न्ह्यःनेया नासः द्यःथाथाय् वनाः नासः पूजा यानाः लाखे नापनापं यंकीगु चिलाख च्याकाः ज्वनीम्ह व नासः पूजा यानाः हःगु पूजां लाखय् ख्वाःपाः पुइकाः लाखय्या शक्ति दुबीकेत पूजा याइम्ह ज्यापु मचा हे खःनि । अथेतुं तखति अजिमाया जात्रा याइबलय् चिलाख ज्वनाः द्यःखः नापनापं वनीम्ह छिपा जातियाम्ह खः । समय अनुकूल पायृछि मजुसेंलि छिपातय्सं मुक्कं लाखय् प्याखं न्ह्याकेगु व ज्यापुतय्सं मुक्कं तखति अजिमाया प्याखं न्ह्याकेगु समभदारी जूगु दु । थ्व व्यवहार ने.सं. ११११ निसें व्यवहारय् हयेगु जूगु खः ।[७] तर अथे जूसां लाखय् प्याखंया प्यम्ह थाकुली मध्ये छम्ह ज्यापु जूसा तखति अजिमाया जात्राया न्याम्ह थाकुली मध्ये छम्ह छिपा जातियाम्ह आःतक नं व्यवहारय् परम्परा न्ह्याका वयाच्वंगु दु ।

लाखय् व झ्यालिंचा

लाखय् प्याखं न्ह्याकेगु परम्परा थौंकन्हय् रञ्जितकार जातिं याना वयाच्वंगु खःसा लाखय् वा झ्यालिंचा जुयाः प्याखं ल्हुइपिं न्ह्यागु नं जातियापिं जुइ ज्यू । सुयात नं लाखय् यायेमाल धकाः लाखय् प्याखं स्यनेगु चलन मदु ।

लाखय् प्याखं ल्हुइकेत थाइगु बाजंया धुनय् मचातय्सं झ्यालिंचा जुइगुया नापनापं लाखय् जुयाः प्याखं ल्हुइगु यानाः हइगु खः । जीवनया दक्कले न्हापां लाखय् जुयाः प्याखं ल्हुइम्ह व्यक्ति किसलि छानाः लाखय्या ख्वाःपालं पुयाः प्याखं ल्हुइगु परम्परा जूगु दु । थौंकन्हय् किसिली छायेगुया पलेसा दक्षिणा जक छानाः लाखय् ख्वाःपालं पुनाः प्याखं हयेगु परम्परा जूगु दु । थथे जूगुया मुख्य कारण लाखय् प्याखं ल्हुल्हुँ त्यानुल धायेवं मेम्ह मनुखं ख्वापालं पुनाः प्याखं ल्हुइमाःगु अवस्थाय् किसलि उपलब्ध मजुया च्वने फुगुलिं खः ।

लाखय् प्याखं ल्हुइबलय् दक्कले तःधिकःम्ह न्हूम्ह माला लाखय् यायेगु याःसा दक्कले सकले चीधिकःम्ह मचायात 'झ्यालिंचा' यायेगु परम्परा दु । थथे तःधिकम्ह कथं प्रस्तुत यायेगुया कारण लाखय्या न्ह्यःने मनू तच्वकं चीधिकः धकाः क्यनेगु खः । झ्यालिंचा मनूया प्रतीक कथं कायेगु याःसा लाखय् तःधिकम्ह राक्षस कथं कयातःगु दु । झ्यालिंचा लाखय्यात हैरान याइगु धयागु लाखय्या समाजं लाखय् मनूया समाजय् वयाः छु दत ? धकाः हायल कायल याइगु खः । झ्यालिंचिया वसः उगु इलय् वसः सुयाः पुनेमसःनिगु मनूतय्गु स्वभाव कथं का पुइँ पुइँ हिनाः जक दयेकातःगु खः । श्री ५ या सरकारपाखें छक्व १० गः ध्यबा वंगु लाखय् व झ्यालिंचागु टिकट पिकाःगुलिइ लाखय् ननिइच्वंपिं लाखय्या गुथियारतय्सं सन्तोष काःगु मदु । लाखय्या ख्वाःपाः धाःसा मजिपाः लाखय् यानाः झ्यालिंचिगु वसः धाःसा लँ सुरुवाया लँ फिकातःगु खः । लाखय् प्याखं ल्हुइकीबलय् ख्वाःपाः दुथें झ्यालिंचिया नं वसः जक दुगु मखु ख्वाःपाः नं दु तर झ्यालिंचिया ख्वाःपाः पुयाः प्याखं ल्हुइगु माः हे धयागु मदु । मपूसां जिउ तर लाखय्या ख्वाःपाः ब्वया तइबलय् धाःसा झ्यालिंचिंगु ख्वाःपाः सहित लाखय् छेँय् खःचाय् तया ब्वयातः । उकी नापं घंगला नं तयातयेगु चलन दु ।

लाखय् ख्वाःपाःया परम्परा

येँयाः ज्वःछि प्याखं ल्हुइकेत लाखय्या दँय्दसं ल्यं पुल्यं छायेगु परम्परा दु । ल्वहँया पिलाचाय् (जवं खवं ल्वहँयाम्ह हे सिंह दु) च्वंगु लाखय्या ख्वाःपाः गुँलागा एकादशी कुन्हु पूजा यानाः ख्वाःपाः पिकयाः सिँया खःचाय् तयाः पूजा यानाः गुँलागाः द्वादशी कुन्हु यतखाया चिनियालाल आर्टय् यंकाः लाखय् व झ्यालिंचिगु ख्वाःपालय् ल्यं पुल्यं छायेगु याइ । उगु थासय् मजिपाः लाखय्या ख्वाःपाःया नमूना नं दयेकातःगुलिं यानाः ख्वाःपाः स्यन वा इलय् ब्यलय् ख्वाःपाः तनीगु इलय् गथे खः अथेंतुं च्वंक दयेका बीगु परम्परा दु । लाखय्या ख्वाःपालय् लुँया सिन्हलय् प्यंगः हिरा थुनातःगु दुसा न्हाय्पनय् तिसा नं लुँयागु दु । ल्यं पुल्यँ

छायधुंकाः यँलाथ्व एकादशी कुन्हु लाखय् ख्वाःपाः लित हयाः सिँया खःचाय् हे लाखय् सँय् रङ्ग छिनाः पूजा यानाः ख्वाःपालय् सँ घाकेगु ज्या याइ । थ्व पूजायात सँ घाकेगु वा सँ छ्वीगु पूजा धकाः खलः जःछिस्यां भ्वय् नयेगु याइ । थ्व धुंकाः कन्हय् कुन्हुनिसें अर्थात् यँलाथ्व द्वादशीनिसें च्यान्हु तक जात्रा व हे सिँया खःचा अथे तयातइ । यँलागाः आमाइ कुन्हु नासःद्यःयाथाय् क्षमापूजा वा विसर्जन पूजा यानाः भ्वय् न्यायेकाः ल्वहँया पिलाचाय् लाखय् व झ्यालिंचिगु ख्वाःपाः व वसः स्वथनेगु याइ । थथे ख्वाःपाः दुतिनेगु व पितकायेगु अधिकार थाकुलीत मध्ये बुद्ध रंजीतकार व राम रंजीतकारयात जक दु । थथे लाखय्या ख्वाःपाः तयातइगु ल्वहँया पिलाचाय् पुसा तयेगु चलन दु तर तालं ग्वयेगु चलन मदयाः इलय् ब्यलय् लाखय्या ख्वाःपाः खुया यंकेगु नं बरोबर जूगु दु । थ्व बाहेक लाखय्या सम्पत्ति स्वथनेगु छकू भण्डार नं दु । थन नं इलय् ब्यलय् खुँ वः ।

लाखय्या ख्वाःपाःया लालचं वि.सं. १९९० दक्कले न्हापां खुयायंकल । थुबलय् थ्व ख्वाःपाः विष्णुमतीया खुसिबही वनेगु थाय्पाखे लुयावल । अनं लिपा वि.सं. २००६ सालय् हानं ख्वाःपाः खुयायंकल, तर लुयामवः । थुबलय् जंगबहादुरं बेलायतं लिहां वयाः छाःगु हेरा नं खुया यंकल । त्वाःयापिं मुना फुथें चन्दा तयाः न्हापाथें लुँ व हिरा तयाः हानं ख्वाःपाः दयेकेगु जुल । लिपा हानं २०२८ सालय् ख्वाःपाः खुयायंकल । हानं उकथं हे दयेकेगु जुल । २०२२ व २०२४ सालय् लाखय्या भण्डारय् खुइगु जुल ।

राणाकालय् मजिपाः लाखय्

जङ्गबहादुरनिसें राणातय्सं नं थ्व लाखय्यात थःगु आपत मुक्त याइम्ह कथं भक्तिभावं माने यायेगु जुल । राणाकालय् यँयाःबलय् लाखय् पिदनेत जुजुपाखें नापं साइत बियाः आठपहरियात छ्वया हइगु चलन दु । उगु साइत कथं लाखय् पिदनेगु यायेमाः । थ्व परम्परा आः मदये धुंकल । थौंकन्हय् प्याखं खलःया थःगु परिस्थिति अनुकूल इलय् लाखय्यात पिथना प्याखं ल्हुइकेगु चलन दु । राणातय्सं छ्खे लाखय्यात थःगु मुद्दा मामला दत धायेवं पूजा यायेगु याःसा मेखे यँयाःबलय् पिदनीगु सवःभक्कुपिं नाप ल्वाकाः आनन्द कायेगु नं याःगु सी दु । सवःभक्कुपिनि स्वम्ह नाप याकःचा लाखय् ल्वायेगु जूसां मग्यासे हे ल्वायेगु याः । थुबलय् लाखय्याके हतियारया रुपय् सिँया गद्दा छपु ज्वँसाया रुपय् दुगु खः । लिपा लाखय् व सवःभक्कुयात ल्वाकाः आनन्द काइपिं मदुबलय् लाखय् नं थःगु ज्वँसा नं ज्वनेगु मयात धयागु जनधापू दु । खास मजिपाः लाखय्या ज्वँसा छुं मदु, तर आत्मारक्षाया लागिं छुं इलय् ज्वँसा नं दुगु धयागु सी दु ।

आ: नं विशेष आपतकालय् मजिपा लाखय् नं हतियार ज्वना: पिहां वयेगु या: । वि.सं. २०३५ सालय् विशेष कारणवश लाखय् व सव:भक्कुया दथुइ तच्वकं त:धंगु ल्वापु जुल । थुगु इलय् लाखय्यात प्रहार यायेत च्यापु तरवार पिकाल धयागु लाखय् नाय:या धापू ख: । थुबलय् स्वभावत: लाखय् नं थ:गु आत्मरक्षाया लागिं हतियार ज्वनेत वाध्य हे जूगु ख: । थ्व धुंका: सरकारपाखें लाखय् व सव:भक्कुयात मेलमिलाप याकाह:सानिसें लाखय् नं आ:तक हतियार पिका:गु मदुनि धयागु धापू दु ।

मजिपाः लाखय् व जनश्रद्धा

मजिपा: लाखय्या मेगु नां ख: - शान्त भैरव । उकिं थ्वयात द्य:कथं नं हनेगु चलन दु । सुया मुद्दा ता:हाक जुयाच्वन धायेवं थ्वयात पूजा फ्यायेगु व पूजा यायेगु जुल धायेवं मुद्दा त्यायेगु वा ता:हाक: जुयाच्वंगु मुद्दाया झमेला क्व:जीगु धयागु जनधारणा दु । जङ्गबहादुर बेलायत भ्रमणय् आपत जूबलय् थ्व लाखय्यात आराधना यात । आपतं मुक्त जुया: अनं लिहां वया: प्यंग: हिरा छ्या:गु ख: । अथेतुं सुयां छेँय् भूत प्रेतात्मा वा कवंचां दु:ख बियाच्वन धा:सा लाय्खयात छेँ दुतिना: पूजा यात धायेवं अज्या:गु डरया अन्त जू धयागु नं जनधारणा दु । लाखय्यात न्ह्याथाय् नं छेँय् दुतिने मज्यू । भिंगु चिंया भुवा वा तुयूम्ह ख्या: दुगु थाय् लाखय्यात दुतिनेगु यात धा:सा भूत प्रेतात्मा अन्त जूथें थुपिं नं जुइ धयागु धारणा दु ।

मजिपा: लाखय्यात आजु व विघ्नवाधा मदयेकीम्ह द्य: कथं नं हनेगु चलन दु । विशेष याना: मजिपा: त्वा:यापिन्सं थ्व लाखय्यात आजु कथं धायेगु या:गु खनेदु । च्वय् उल्लेख यानागु अभिलेखय् नं आजु कथं हे सम्बोधित यानात:गु दु । पुलांपिं मनूतय् धापू कथं ज्यापुनीया छेँया त्वालय् बस्ती यायेत लाखय्यात कबुल याकूथें उगु क्षेत्रया दुनेच्वंपिं जनतातय्त रक्षा यायेगु वचन कथं देसय् तत:धंगु झाडाबान्ता, त:कै थें ज्या:गु महामारी ल्वय् लाखय् ननिइ गुबलें हे मजू धयागु धापू दु । अन च्वंपिं बासिन्दातय्गु धारणा कथं आ:तक अज्या:गु ल्वय् लाखय् ननि दुने च्वंपिं सुयाकें जूगु मदु ।

मजिपाः लाखय् प्याखंया आर्थिक अवस्था

छुं नं प्याखंया परम्परा न्ह्यानावनीगु व न्हनावनीगु धयागु अप्व: याना: आर्थिक अवस्थाय् निर्भर जुइ । मजिपा: लाखय्या आर्थिक अवस्थाय् दुवाला स्वयेगु ख:सा श्री ५ या सरकारं देया सांस्कृतिक परम्परा संरक्षण व सम्वर्द्धनया लागि बिया वयाच्वंगु अनुदान प्याखं पिदनीबलय् जनतां अनुरोध

यानाः प्याखं ल्हुइके बियाः बीगु दक्षिणा व रकम थःगु हे आयस्था खः ।

श्री ५ या सरकार प्याखं आर्थिक अनुदान बिया वयाच्वंगु विवरण थथे खनेदु ।

साल	अनुदान रकम	रकम बीगु थाय
वि.सं. २०३५ साल न्ह्यः	१७/-	पुरातत्व विभाग
		(स्रोत : लक्ष्मण रञ्जितकार)
वि.सं. २०३५	७५०/-	पुरातत्व विभाग
वि.सं. २०३८	१०००/-	"
वि.सं. २०४५	३०००/-	"
वि.सं. २०४८	३५००/-	"

(स्रोत : शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालय)

वि.सं. २०३५ साल तक्या आर्थिक अनुदानया विवरण लाखय् प्याखंया नायः लक्ष्मण रंजीतकारजुं बियादीगु खःसा मेगु श्री ५ या सरकार शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालयया पुरातत्व विभागीय प्रमुखं बियादीगु प्रतिवेदन 'धार्मिक नाच तथा जात्राको आर्थिक अनुदान वृद्धिया स्वीकृति पौ २०४८/५/१८' या खः ।

च्वय् न्ह्यथनागु आर्थिक अनुदान बाहेक लाखय् प्याखं दँय्‌दसं पिदनेत स्वदँय् छक्व तासया वसः, बाजं आदि श्री ५ या सरकारया अनुदान स्वरुप प्राप्त जुयाच्वंगु दु । थ्व हे सिलसिलाय् थुगु दँया यँयाःबलय् ८ हजार दां पूजाया लागिं बियाहःगु दुसा न्हूगु वसः बाजं नं प्राप्त जूगु दु । श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम शाहया पालय् सिँयागु भुस्याः थायेगु यानाच्वंगुलिइ लिपा लीयागु भुस्याः २०२५ बलय् छुँ मर्मत याःबलय् तन । अनंनिसें कँय्‌या भुस्याः जूगु खः । च्यान्हु जक जात्रा यायेत नं गुबलें गुबलें बाजं थाथां तज्यानाः छक्वः भुस्याः नं मगाना वनेयः । अज्यांःगु इलय् थःपिन्सं हे न्यायेगु याना वयाच्वंगु खनेदु ।

श्री ५ या सरकारं अनुदान बीगु इवलय् जात्रा सिधयेकाः क्षमा पूजाया लागिं नासःद्यः पूजा यायेत म्येय् छम्ह नं बीगु चलन दु ।

जनधारणा अनुसारं लाखय् शहर दुने वस्ती याःवये न्ह्यः च्वनीगु थाय् खः - लाखय् बुँ । उगु बुँ कीर्तिपुर व थानकोटया दथुइ लाःगु बुँ खः । छुं दँ न्ह्यः तक उगु बुँपाखें आयस्था वइगु दुसा आः उगु बुँ गन गन जुइ धुंकूगु दु । अथेतुं आयस्था तयेगु इवलय् ९० वर्ष न्ह्यः इकुबहाः दुने क्यबछेंया कर्णेल जुजुमान राजभण्डारी कलंकीइ छुं बुँ लाखय्‌या नामय् तयाब्यूगु खः । तर

जग्गादाताया रुपय् लाखय् ननि लाखय् प्याखं ल्हुइकेत पितहइबलय् दक्कले न्हापां उगु क्यबछेँय् निं प्याखं ल्हुइकाः तिनि पिने हयेगु चलन धाःसा न्हना मवंसें दातायात सम्मान हे याना वयाच्वंगु दनि ।

लाखय् पिदनीबलय् लाखय् आजु धकाः त्वालय् छाइगु दक्षिणा, थाय्थासय् मनोरञ्जन कथं सःतेगुया नापनापं छेँय् छुं विघ्नबाधा मजुइमा धकाः सःताः बीगु नं मजिपाः लाखय्या आम्दानी खः । तर अज्याःगु आम्दानी अप्वः यानाः म्हो हे जक जू ।

खर्चया दृष्टिं स्वयेगु खःसा श्री ५ या सरकारं बिया वयाच्वंगु अनुदान प्याखं ल्हुइकाः वइगु दक्षिणा आदि पर्याप्त जूगु खनेमदु । पिलां लाखय् ख्वाःपाः लिकायेगु न्यास, लिकायेगु पूजा, न्यासः तयेगु पूजा, सँ छीगु पूजा विसर्जन पूजा धकाः थीथी पूजा हनेमाःगु व प्रत्येक पूजाय् प्यम्ह थाकुली, प्यम्ह नकिंया नापं लाखय् खलःतय्त भ्वय् नकेमाःगुया नापनापं येँयाः ज्वःछि प्याखं ल्हुइपिं, बाजं थाइपिं लाखय्नापं वनीपिं आदिपिन्त न्हिच्छि न्हिच्छि नकेमाःगुलिं नं आयस्था गाःगु खनेमदु । प्यम्ह नकिंपिं पूजा तयेगुया नापनापं माक्व दयेका नयेगु भाला नं अमिगु हे खः ।

श्री ५ या सरकारं सवःभक्कुनाप सम्झौता यानाहयाः लिपानिसें लाखय्या थाय् तानाकिसि व सवःभक्कुया जात्राय् वइपिं खलःतय्त हनाबना कथं सःताः मैत्री भावना दयेकालःगु दु ।

थथे येँयाःबलय् पिदनीगु प्याखंयात आर्थिक सहयोग जुइमा धकाः २०४८ सालय् श्री ५ या सरकार व थीथी संघसंस्था मिलय् जुयाः छगू विचार गोष्ठी यायेगु जुल । उगु कथं व हे दँनिसें हनुमानध्वाखाय् नासःचुकय् पुरातत्व विभाग, पर्यटन विभाग, नाता, होटेल संघ आदि जानाः पर्यटकतय्त क्यनेगु दृष्टिं प्याखं क्यनाः छुं छुं आर्थिक सहयोग यायेगु ज्या नं जुयाच्वंगु दु ।

लाखय् प्याखंया ग्राहक

येँ दुने सुयां लाखय् प्याखं ल्हुइकेगु वा लाखय् छेँ दुतिनाः पूजा यायेगु इच्छा यानाः निमन्त्रणा बिल धाःसा बाजासहित लाखय्यात ज्वनाः जात्रा न्ह्याकीपिं वइ । अले थःगु श्रद्धा लाखय्यात दक्षिणा छानाः बिदाबारी बीगु याइ । तर दां मदुपिं वा समाजय् बांलाःगु लँपु ज्वनाः ध्यबा कमय् याना मच्वंपिन्सं नं लाखय्यात निमन्त्रणा बिल धाःसा वयेगु याः । लाखय् स्थायी रुपया ग्राहक कथं चर्चितपिं समाजया निम्ति व्यक्तित्वत खनेदु । गुपिं थः मसीतले लाखय्यात दँय्दसं दुतिनाः सिना वन । अझ थःथाय् लाखय् हयेत आर्थिक अवस्था कमजोर हाथा जूसां बियां

तकं लाखय् प्याखं ल्हुइकेगुली जिद्दी यानावन ।

स्व. कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठया "खुँ" बाखं कथं थम्हं खुया हयाः थम्हं जक उपभोग मयासे मदुपिन्त इनाबीम्ह मरू ख्यःक्यबया छम्ह खुं थःगु जीवनकाल ज्वःछि थःगु छेँ न्ह्यःने दँय्‌दसं खुयाः जूसां दां तयाः लाखय् प्याखं ल्हुइका वन । छगू जमानाय् दक्वसित ख्याना वंम्ह सानुचा पहलमानया थःगु त्वाः क्षेत्रपाटीइ प्याखं ल्हुइके हे माः । अथेतुं पाकेटमारा लाताबाबुयाथाय् नं दँय्‌दसं प्याखं ल्हुइकेमाः । ल्हुइकाःवः । थुपि जुल छगू जमानाय् नामुदपिं खुँ, गुण्डा व पाकेटमारा ।

लाखय्‌यात बुँ आयस्था तयाब्यूगु नातां इकुबहाःदुने क्यबछेँया कर्णेल जुजुमान राजभण्डारीयात कदर स्वरुप ल्हुइकेगु जूसां महाबौद्धया चुन बाबुचिथाय् नं पूजा फयेगुया लागिं मवंसे मगाः । लाखय् प्याखंप्रति आकर्षित जूगुलिं थँबहीया द्वारिका मानन्धर, असंत्वाःया क्लब, ताहाःचलया मेघदूत क्लब नं खः । असंत्वाःया क्लब व मेघदूत क्लबया ला लाखय् प्याखं ल्हुइकेगु छगू होडबाजी कथं हे जुयाच्वंगु दु ।

लिखेँ

इतिहासकारपिन्सं मजिपाः लाखय् प्याखं गुणकामदेवया पालंनिसें धायेगु याःसां थःगु अनुभव कथं ने.सं. ९३३ या छेपलय् च्वयातःगु अभिलेख स्वयां न्हापाया छुं नं प्रमाणित तथ्य लुइके मफु । लाखय्‌या ख्वाःपाः तइगु पिला, वसः तैगु सन्दू, छेँ छखां छुतक्क दु व तक्क कुंकुलामय् मालेगु जुल नं छुं पुलांगु प्रमाण लुइके मफु । न्हापा छपा ल्वहँपौ छगू दु धाइ उगु ल्वहँपौ छेँ व आसपासय् गनं मदु । लाखय् प्याखंया बारे न्हापा थ्यासफू दु धाइ तर उगु थ्यासफू नं थासय् मदु । उकिं त्वाःया बयोवृद्ध बुद्धिजीवीपिनिगु खँयात हे आधार कयाः न्ह्यज्यायेमाःगु जुल ।

हानं थ्यासफू च्वयाः, पठनंपाठन याइगु जात रञ्जितकार मजुसे रंग छीगु जात जुल । लाखय् व रंग छीगुया नाप प्रत्यक्ष रूपं छुं सम्बन्ध दुगु खनेमदु । दुसा लाखय् सँ छीगु व वसि घलय् पिनातःगु कापुँइ झ्यालिंचिया वसः नाप जक सम्बन्धित जू । बयोवृद्धिपिनिगु धापूकथं लाखय्‌या स्वभाव लाखय् ननिया मचातय्‌के दु ।

पूजाय् थाकुली न्वकू धकाः गुगु प्यम्ह थाकुली दुगु खः उकी दुने लाखय् प्याखं ल्हुइकेत पितहइम्ह नायः लक्ष्मण रञ्जितकार मलाः । मेमेगु स्वयाः लाखय् प्याखं पिदनाः जात्रा यायेगु दक्कले थाकुगु ज्या जूगुलिं आनन्द रञ्जितकारया स्वर्गे लिपा थ्व प्याखं दिका छूवयेगु खँ जुल । तर अबुं

यानावंगु ज्या न्हनावनीगु भय नं वया हे ५ाय् लक्ष्मणयात प्याखं ल्हुइकेगुली नाय: यानाबिल । धात्थें धायेगु ख:सा लाखय् ब्वाँय् ब्वाँय् वंथें नाय: नं वहे नापनापं ब्वाँय् जुइमा: । अबुया ज्या महसुस याइपिं काय्पिं मन्त धायेवं थ्व प्याखं न्हना वनेत नं छुं बेर मदु । यदि थज्या:गु प्याखंयात माक्व आयस्था मन्त धा:सा व लाखय्या नाप ब्वाँय् ब्वाँय् जुइम्ह नाय:यात सरकारपाखें छुं कदर स्वरुप सहयोग मन्त धा:सा न्हनावनेत छु बेर ?

संस्कृति देशया गौरव यायेगु लँपु ख:सा थज्या:गु गौरवयुक्त ज्यायात कदर याना: न्हूगु पिंढीयात न्ह्यज्याका यंकेमा: । न्हूगु पिंढीयात आकर्षक जुइगु कथं जनमानस व सरकारपाखें थीथी व्यवस्था जुइमा: । ●

<u>सन्दर्भ धल:</u>

१. गोविन्दप्रसाद भट्टराई 'अनु' "भरतको नाटचशास्त्र" काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, वि.सं. २०३९ पृ. ४-५

२. चुन्दा वज्राचार्य "नेपालभाषाया आधुनिक नाटकया प्रवृत्ति व प्रवाह" यैं, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी र सामाजिक शास्त्र संकाय "विद्यावारिधी शोध ग्रन्थ" ने.सं. १११२ पृ. १

३. सूर्यविक्रम ज्ञवाली "नेपाल उत्पकाको मध्यकालिन इतिहास" काठमाडौं, रोयल नेपाल एकेडमी वि.सं. २०१९ पृ. १६-१७

४. लिलाभक्त मुनंकर्मी "नेपालको संस्कृति तथा ऐतिहासिक दिग्दर्शन" भक्तपुर, श्रीमती भानी केशरी मुनंकर्मी वि.सं. २०४१ पृ. ८२-८३

५. श्री शंकरनाथ अधिकारी "भाषावंशावली भाग २" काठमाडौं, शिक्षा मन्त्रालय पुरातत्व विभाग, वि.सं. २०३१ पृ. २९

६. चुन्दा वज्राचार्य "नेपालभाषा नाटक साहित्यया इतिहास - छंगू परिचय" यैं अनुसन्धान महाशाखा, शिक्षाध्यक्ष कार्यालय, त्रि.वि. 'लघु अनुसन्धान ग्रन्थ' वि.सं. २०४६ पृ. १४

७. न्हूगु विश्वभूमि (न्हिपौ) ने.सं. १११३ यँलागा १, २, ने.सं. १११४ यँलागा ४ ।

८. खँल्हाबल्हा -
   १. जुजुकाजी रञ्जितकारया अबु
   २. लक्ष्मण रञ्जितकार
   ३. मेमेपिं

यँयाःया महाकाली प्याखं

खिं, म्वायूलि, पछिमा, प्वंगा, झ्याली, ताः आदिया तालय् ख्वाःपाः पुनाः देवगण, दैत्य, कवं, ख्याः ल्हुइगु भाव नृत्य खः - महाकाली प्याखं । महाकाली प्याखं धायेबलय् एकाधिकार कथं ख्वपय् च्वंपिन्सं हुइका वयाच्वंगु प्याखं विशेष यानाः यँयाःबलय् अनिवार्य रूपं पिदनाः हनुमान ध्वाखाय् हाजिर जुइमाःगु प्याखं खः । थ्व प्याखं यँयाःजःछि प्याखं हुइकेगु इच्छा याःपिन्सं ध्यबा बियाः थःगु मनखुसी न्ह्याथाय् नं हुइकेफु । महाकाली प्याखं पिहाँवइगु यँयाःबलय् अनिवार्य जूसां जुजुया बुदिं वा राष्ट्रिय उत्सव, पर्वय् न्याली नापं उपस्थित जुइगु जूसां ख्वपय् थःगु थाय्‌या सांस्कृतिक प्रदर्शन यायेमाल धायेवं महाकाली प्याखंयात हे अप्वः महत्व बियाः प्रदर्शन यानावयाच्वंगु दु । यँयाःजःछि ख्वपया महाकाली प्याखं यँय् हे वयाः यँयाःया उत्सवय् अप्वः भ्फःभ्फः धायेक वयाच्वंगु प्याखं खः ।

महाकाली प्याखंया इतिहास मालेबलय् ख्वपया तात्कालीन जुजु सुवर्ण मल्लं दक्कले न्हापां बोडेय् पलिस्था याःगु खनेदुसा नगदेश थिमिइ नं थ्व प्याखंया प्रचलन मदुगु मखु । खयूतला ख्वपया थीथी गामय् च्वंपिं मनूतसें थ्व प्याखं शुरु जुइ न्ह्यः निर्देशन बियाः नगदेश, बोडे व थिमिइ गुँलागाः द्वितियानिसें पंचमीतक प्रदर्शन याइगु चलन न मदुगु मखु । अनं लिपा थ्व प्याखं पिदने छन्हु न्ह्यः नासः पूजा (नगदेशया महाकाली प्याखंया नासःद्यः सिद्धिगणेश ल्यूनेच्वंगु नासः द्यः खः) यानाः प्रत्येक दिनय् भ्वय् नयाः बहनि खिउँसे च्वने धुंकाः जक क्यनीगु खः । थज्याःगु सांस्कृतिक महत्वया प्याखंयात निरन्तरता बीगु निंतिं न सरकारी आयस्ता दु, न सुं दातापाखें छुं आयस्ता हे तयातःगु दु । थ्व विडम्बनापूर्ण खँ खः ।

जिं २०४५ या यँयाःपुन्हि खुन्हु हनुमानध्वाखाय् हाजिर जुइपिं नायःपिन्सं ब्यूगु विवरण क्याबलय् तसकं नुगः क्वतुन ।

यँयाःपुन्हिबलय् यँय् न्हयन्हुतक भ्फःभ्फः धायेकः वइगु खुथ्वः महाकाली प्याखं दयाच्वन ।

ख्वप तौमधिया प्याखं

थ्व प्याखं दर्ता जूगु चन्द्र शमशेरया पालय् ख:सा थ्व प्याखंया नाय:या जात ल्वहँला ख: । करिव प्याखंम्व:त २५ म्ह दये मा:गुलिइ थौंकन्हय् १८-१९ म्ह जक दु । थ्व प्याखंया पात्रत महाकाली, महालक्ष्मी कुमारी, भूत निम्ह, कवं निम्ह, बेताल निम्ह, ख्या: निम्ह, जंगली । थ्व प्याखंया विशेषता ख: - भैरव भूत जुइगु । करिव साढे दुई घण्टा अवधिया थ्व प्याखनय् थुकिइ बाजं थाइपिं झिम्ह दइसा थ्व बाजं जोगीतसें थाइगु ख: । थाइगु बाजं मादल व भुस्या: ख: ।

थुमित मुलुकीखानां न्हिइ ४०० तका बीगु ख:सा यँया: पुन्हिया अवधि ज्व:छि उपिं जैसीदेवलया पाटीइ बाय् च्वनी । थ्व प्याखंयाबारे सफू पिदंगु मदुनि ।

भोटेबहा: यँया: महाकाली प्याखं

थ्व त्वा:या महाकाली प्याखं गुबलें दर्ता जुल सी मदु तर, थ्वयात खुथ्व: महाकाली प्याखं मध्ये दक्कले पुलांगु भा:पियात:गु दु । थ्व प्याखंया नाय:या जात मुस्याजुत ख: । थुकिइ २४-२५ म्ह हे पात्र दइ । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, भूत निम्ह, दैत्य निम्ह, कवं निम्ह, ख्या: निम्ह, सिंह स्वम्ह, नाय: (मास्टर) छम्ह, थुकिया पात्र ख:सा मुस्याजु जातया हे बाजं थाइपिन्सं थुकिइ म्वाय्लि २, खिं २, झ्यालि २, प्वंगा: १ व ता: १ बाजं थाइ । थुमित न्हिइ थुलि धयागु मदु तर ६०००/- तका कौशी तोषाखानां बीगु यानाच्वंगु दु । प्याखंया अवधि २ घण्टा ख:सा थ्व प्याखंया संफू पिदंगु दु ।

लासुकू ध्वाखाया प्याखं

थ्व प्याखंया नाय: जात नं मुस्याजु हे ख:सा थ्व प्याखं पृथ्वी वीर विक्रम शाहया पालय् दर्ता जूगु (हनुमानध्वाखाय्) ख: । थुकिइ २२ म्ह पात्र दु । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भैरव निम्ह, कवं निम्ह, ख्या:, सिंह निम्ह व मास्टर छम्ह थुकिया पात्र ख: । थुकिइ थाइगु बाजंत ख: - गुजराती पछिमा, ढोलक, झ्याली सिद्या । थ्वयात पुरातत्व विभागं ३४००/- तका बियात:गु दु । थुकिया प्याखं अवधि १ घण्टा ख: । थ्व प्याखंया सफू मदुनि ।

भोटे धुकूरया प्याखं

थ्व प्याखं ३ घण्टा अवधिया, पुरातत्व विभागं ३०००/- तकाया भरय् ख्वपं न्हिं न्हिं वयेगु वनेगु यायेमाःसा थ्व प्याखंया सफू दु । वीर शमशेरया पालय् दर्ता जुयाच्वंगु थ्व प्याखंया नायः जात फैजु खःसा थाइगु बाजं ढोलक, पछिमा, म्वाय्लि व झ्याली खः । थुकिइ ग्वःम्ह पात्र दइ सीमदुसां मेमेगु प्याखनय् थें महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी बेताल स्वम्ह, ख्याः निम्ह, कवं निम्ह, भूत निम्ह सिंह, शेर, भगवती, दैत्य व (मास्टर) नायः पात्र दइ ।

खौमा ध्वाखाया प्याखं

थ्व प्याखंया नायः जात सी मदु । ३ घण्टा अवधियम थ्व प्याखंयात पुरातत्व विभागं ३४५०/- तका बियातःगु दुसा थुकिइ थाइगु बाजं पछिमा, ढोलक, झ्याली, म्वाय्लि खः । २२ म्ह पात्र दुगु थ्व प्याखंया पात्रत महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भूत निम्ह, ख्याः निम्ह, जंगली निम्ह, सिंह निम्ह, मेष निम्ह व पद्मक्ष्मी छम्ह दु । थ्व प्याखं गुबले दर्ता जुल धैगु सी मदुसा थुकिया सफू नं मदुनि । च्वनेगु थाय् नं उल्लेख मजूगुलिं सम्भवतः न्हिं न्हिं वये वनेगु जुइमाः ।

सुकुलध्वाखा प्याखं

जोशी नायः जात जुइगु थ्व प्याखंया सफू मदुनि । यँयाः जःछि उपिं भद्रकाली सतलय् च्वनीगु खःसा कुमारी चोक अड्डां ३०००/- तका बियातःगुं दु । ताः बउ, म्वाय्लि व खिं बाजं थाइगु थ्व प्याखनय् नं २२ म्ह पात्र दु । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भैरव ख्याः निम्ह, भूत निम्ह, कवं निम्ह, सिंह, म्हय्खा व नायः (मास्टर) छम्ह थ्वया पात्र खः ।

महाकाली प्याखंया ऐतिहासिक तथ्य मालावन धाःसा अभ अप्वः जुइफु । तर थन हनुमानध्वाखाय् यँयाःपुन्हिबलय् हाजिर याःवःपिनि विवरण कथं खनागु मनय् मनीगु खँ जक न्ह्यथनागु खः । महाकाली प्याखंया छम्ह नायःया उद्‌गार न्यने - *"प्याखं बाज्यां चले यानावन, अनं अबुं नं यात, अबु मदुसेंलि जिं याना, छुं मस्यू ।"*

प्याखंया अस्तित्व धन्यं ल्यंकात:पिं प्याखंया नाय:तसें थथे धा:गु न्यनेमा:गु छुं अजू चायापूगु खँ मखु । छाय्धा:सा प्याखं पिदनीगु छन्हु न्ह्य:निसें ३५-४० म्ह मनूतसें नास: पूजा याना: न्हिं न्हिं भ्वय् नया:च्यान्हु तक ६०००/- तकं (दक्कले अप्व:) फइला ? न्हापा २०-३० दँ न्ह्य: कुगा: जुइ । तर थौकन्हय् ? भ्वय्या खँ त्व:ते उमित प्याखं हुलेगु वस: सुइत मर्मत, ख्वा:पा: न्यायेगु वा मर्मत, बाजं न्यायेगु वा मर्मत उलि ध्यबां गुकथं सम्भव जुइ । संस्कृति लोप जुजु वन, छाय् मजुइ ? थम्हं हुला च्वनागु प्याखंया खँ भावनात्मक धार्मिक व सांस्कृतिक गुकथं जुइ ? जब कि पूर्खाया ज्या धका: करं मेटे यायेत यानाच्वन । थ्व अस्वभाविक मखु । उकिं सम्बन्धित थासं भीगु सांस्कृतिक धरोहर म्वाकाच्वंपिं प्याखंम्व:तयृत मा:गु प्रशिक्षण (थुइकेगु) व मा:गु भौतिक साधन जुटे यायेमा: । थ्व तसकं हथाय् हे जुइ धुंकल ।

प्याखंया पृष्ठभूमि

महाकाली प्याखं यँया:बलय् पिदनेमा:गुया कारण ख: - दैत्यंत व इन्द्रया ल्वापु । याक:म्ह इन्द्रयात दैत्यतसें त्याकी । छम्हेसित आपालं दैत्यत जाना: बुकीगु अस्वभाविक नं मखु । पराजित इन्द्र महालक्ष्मी, महाकाली, कुमारीया आराधना याना: दैत्यत ल्वाके छ्वइ । दैत्यतयृत देवीपिन्सं त्याकी । थ्व हे विजयोत्वस हनेगु प्याखं 'यँया: पुन्हि च्यान्हु तक महाकाली प्याखं पिदंगु लोकश्रुति दु । गुगु कि खुगुलिं प्याखंया कथावस्तुइ करीव करीव समान रुपय् अभिव्यक्त जुयाच्वंगु नं दु ।

विशेषता

बाजंया तालय् ल्हुइगु थ्व प्याखनय् गथे कि तौमढी त्वा:या प्याखनय् भूत भैरव निम्ह व जंगलीया विशेष स्थान दुसा भोटेबहा:या प्याखनय् स्वम्ह सिंह, लासुकु प्याखनय् भैरव निम्ह, सिंह व शेर अले भाते धुकुरया प्याखनय् सिंह व शेरनाप भगवती दयाच्वंगु दु ।

थुकथं हे खौमा ध्वाखाया प्याखनय् जङ्गली निम्ह व म्ये निम्ह दयाच्वंगु दुसा सुकुलध्वाखाया प्याखनय् सिंह व म्हयूखाया विशेष थाय् दु ।

सिंह, शेर, म्हयूखा दुगु महाकाली प्याखनय् मनूया भेषय् उमित निर्देशन बिइत मास्टर छम्ह दइ । उमिसं न्ववाना हे निर्देशन बियाच्वनी । मेगु उल्लेख्य खँ खौमात्वा:या प्याखनय् मिसा जुया: पिहां वइगु ।

यँया:या महाकाली प्याखं

	छग्व:	निग्व:	स्वग्व:	प्यग्व:	न्याग्व:	खुग्व:
थाय्	तौमधि त्वा:	भोटेबहा:	लासुकूध्वाखा	भोतेधुकुर	खौमा ध्वाखा	सुकुलध्वाखा
नाय:या जात	ल्वहँला	मुस्याजु	मुस्याजु	फैजु	×	जांशी
प्याखंम्ह: (कूल)	२५ । थौंकन्हय् १८-१९ म्ह जक । महाकाली, महालक्ष्मी कुमारी, भूत निम्ह, कवं निम्ह, बेताल निम्ह, ख्या: निम्ह, जंगली	२४-२५ म्ह महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, भूत निम्ह, दैत्य निम्ह, कवं निम्ह, ख्या: निम्ह, सिंह स्वम्ह, नाय: (मास्टर) छम्ह ।	२२ म्ह । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भैरव निम्ह, कवं निम्ह, ख्या:, सिंह निम्ह व मास्टर छम्ह	... म्ह । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी बेताल स्वम्ह, ख्या: निम्ह, कवं निम्ह, भूत निम्ह सिंह, शेर, भगवती, दैत्य व (मास्टर) नाय:	२२ म्ह । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भूत निम्ह, ख्या: निम्ह, जंगली निम्ह, सिंह निम्ह, मेष निम्ह व - पद्मलक्ष्मी छम्ह	२२ म्ह । महाकाली, महालक्ष्मी, कुमारी, बेताल स्वम्ह, भैरव ख्या: निम्ह, भूत निम्ह, कवं निम्ह, सिंह, म्हयखा व नाय:
बाजं थाइपिं	जोंगी, मादल, भुस्या: भिम्ह	म्वायलि-२, खिं-२, भ्यालि-२, प्वंगा-१ व ता:-१	गुजराती, पछिमा, ढोलक, भ्याली-शिचा	ढोलक, पछिमा, म्वायलि, भ्याली	पछिमा, ढोलक, भ्याली, म्वायली	ता:, वउ, म्वायली, खिं ।
सरकारी आयस्ता	न्हिं ४००/-	कूल ६०००/-	कूल ३४००/-	कूल ३०००/-	कूल ३४५०/-	कूल ३०००/-
आयस्ताबीगु थाय्	मुलुकीखाना	कौसी तोषाखाना	पुरातत्व विभाग	पुरातत्व विभाग	पुरातत्व विभाग	कुमारीचोक अड्डा
ई	करिब साढे २ घण्टा	करिब २ घण्टा	१ घण्टा	३ घण्टा	३ घण्टा	३ घण्टा
सफू	×	दु	×	दु	×	×
बाय् च्वनीगु थाय्	जैसीदेवल			न्हिंन्हिं च्वपं वइगु		भद्रकाली सत:
वर्ता जूगु ई	चन्द्रशमशेरया पालय्	छुध्व: मध्यं पुलांगु	पृथ्वीनारायण शाह (श्री ५ युवराजाधिराजया शुभ-उपनयन कार्यक्रमबलय् श्री ५ या सरकारं वस: तयाथ्यूगु)	वि.सं. १९५३ वीर शमशेरया पालय्	×	×

न्हूगु विश्वभूमि, दँ २ ने.सं. १११३ यंलाथ्व पुन्हि व पारु

ख्वपया सम्यकय् छपुलु

भिंनिदँय् छक्वः घ्यःचाकु सँल्हू अर्थात् माघ १ गते येँया स्वयम्भूस्थित भुइख्यलय् दिपङ्कर बुद्धपिं बिज्याकाः सम्यक यायेगु परम्परा दुसा यलय् न्यादँय् छक्वः नागबाहालय् यलयापिं दिपङ्कर बुद्धपिं बिज्याकाः सम्यक यायेगु परम्परा दु । तर ख्वप देशय् येँय् थेंतुं घ्यःचाकु सँल्हू अर्थात् माघ १ गते दँय्दसं थथु वही पिने च्वंगु भुइख्यलय् ख्वपया सम्यक वा दिपङ्कर द्यःपिं नापं बुद्ध भगवानया छ्यूं जक व छ्गः चीभाः मुखः नापं नापं बज्राचार्य, शाक्यपिं च्वनाः सम्यक यायेगु परम्परा दु । उगु सम्यक व भुइख्यलय् याइगु सम्यकया हलं ज्वलं फुक्क धयाथें ज्वःलाःसां नं सम्यक बलय् बीगु दान वा जाकि दक्षिणा फुक्कसितं जूसा दँय्दसं सम्यक न्यायेकेत गुठी हे दुगुलिं गुथिं याइगु सम्यक दान धाःसा भिंस्वभाग जक बीगु चलन दु । अले मेपिं सम्यक दान काःवःपिन्त तेतकी जाकि जक गुथिं बीगु चलन दु ।

गुथिं हे स्वनाः दँय्दसं न्यायेकीगु उगु सम्यक भिखलः बज्राचार्य गुथियारपिन्सं न्यायेकीगु जूसां मेमेपिं शाक्य बज्राचार्यपिंनं उगु गुथिइ संलग्न जुयाच्वंगु खनेदु । छन्हु न्ह्यः इनाच्वया शाक्यपिन्सं सम्यकया लागिं चाकुमरी छुइगु याइ । छन्हु न्ह्यः सम्यक पाःलाःपिं वनाः सम्यक न्याः धयागु सुचं वी कथं सम्यक द्यःपिन्त ग्वय्दां तयेगु याइ । छन्हु न्ह्यः हे सम्यक दानया लागिं जा, कैं, घासा-नं तयार यायेगु जुइ । ख्वपया तेखाच्वया शाक्यपिनिगु तिसा गुथिं वनाः न्याम्ह दिपङ्कर बुद्धपिनिगु तिसा सिलाः सफा यायेगु याइ, अले घ्यःचाकु संन्हू कुन्हु न्हिनय् १-२ बजे ति थासं-थासंया दिपङ्करपिं हयेगु याइ । दिपङ्कर बिज्याकीबलय् जयकीर्ति विहारया पूर्वस्वःगु लुखाय् न्ह्यःने तयाः सम्यक पाःलाःया दाजुकिजापिं मध्ये दक्कले चीधिकःम्ह किजाम्हं द्यःयात धकाः दीपङ्कर क्वबुइत दुने च्वना वःम्ह मनूया पाली अर्ग बियाः लसकुस यानाः दुकायेगु याइ । थथे अन उपस्थित दक्व द्यःपिन्त मजुसे न्याम्ह दीपङ्करपिन्त जक याइ । थथे बिज्याकूपिं दिपङ्कर फुकं छसिकथं तयेगु याइ ।

देवतापिनिगु आसन क्रम

१. कूल देवता - हे बज्र नैरात्मा तरंछें - पालंपाः ली कलखय् त्वपुया तइगु कलःया द्यःने किसली छग्वः

२. लोकेश्वर - मुख: छ्गव: तिनय् तया तइगु - पशुताहाल - पालंपा: हइगु
३. दिपङ्कर विहारया दीपङ्कर - क्वाठडौटोल - मूलम्ह दिपङ्कर
४. चतुरब्रम्ह विहारया दीपङ्कर - लायकू
५. भोर बहीया दीपङ्कर - ग्व:मढि
६. जयकीर्ति विहारया दिपङ्कर
७. क्वथु बहीया दीपङ्कर
८. लुं सिया: भगवानया ख्वा:पा: जक - चैत्यरत्न बज्राचार्य
९. भगवानया ख्वा:पा:जक - चैत्यरत्न बज्राचार्य
१०. भगवानया ख्वा:पा:जक - शरणकाजी बज्राचार्य
११. भगवानया ख्वा:पा:जक - जुलुमकाजी बज्राचार्य
१२. लुं सियात:गु भगवानया चैत्य - जुलुमकाजी बज्राचार्य
१३. ख्वपया थाय्पा भाजु
१४. मेमेपिं बज्राचार्य - शाक्य बन्धुपिं

द्य:द्य:पिन्त आशनय् बिज्याके धुंकल धायेवं सम्यक पा:ला:नं भूमिशोधन याना: द्य:यात पूजा यायेगु शुरु याइ । भूमिशोधन छम्हसिनं गं थाना: छम्हसिनं लखं लुका: कलश ज्वना व:म्हसित छत्रं कुइका: यंकी । भिम्ह गुथियारपिनि नं पूजा हया: पूजा याइ नापं सर्वसाधारण जनतापिन्सं नं पूजा यायेगु याइ । पूजा धुंका: दिपङ्कर बुद्धपिन्त भोजन दान याइ ।

सम्यक भोजनय् दइगु सामग्री थथे ख:

१. लप्ते, जा - जाग्वारा चिना: हाकु हाम्व: तिकात:गु शुद्धगु जाया रुपय्
२. लैंकें, ग्व:माय् बालामाय्, प:माय्, क:सू ह्याउँगु माय्, मस्यां, क्वल:, हाम्व: भुति, क्य्गू, सिम्पु, माय् ओ, वाउँचा तरकारी, मसला, आमलि, क:छे, लैं, तु, साख:, सकि, म्हुकं, सिमल, कच, मिच: वल, सतवेसी, ब्या: (वेल) अम्ब:, घ्य:, दुरु साख:ति, ल: लड्डु व म्हासुगु पुरी, ग्वल आदि ।

च्वय् न्ह्यथनागु १३ गूयात लुपाथि धका: पाथिइ छबालाचा लुंहिना त:गु पाथि व सिँया पाथि फछि-फछि तेतकी जाकि सर्वसाधारणपिन्त छमना-छमना बीगु याइ । थ्व सम्यकदान कुन्हु ख्वपया बज्राचार्य व शाक्यपिं छेँखां छम्ह-छम्ह अनिवार्य रुपं वनेमा: व बाहेकं मेपिं नं वनेज्यू तर कर मदु । सम्यक दान याइगु तेतकी जाकि तयात:गु थासय् पूर्ण जुइमा: धयागु आशिकां कलश छ्गव: तयात:गु याइ । थ्व हे भिंस्वंगू निसला: छगू छगू नं बीगु जुइ ।

दीपङ्कर बुद्धपिं जयकीर्ति विहारया भुइख्यलय् बिज्याकीबलय् अन विहारय्

दुने पूजा सिधःगु जुइमाः । स्वयम्भूस भुइख्यलय् सम्यक जुइबलय् दीपङ्कर निसें सकल बज्राचार्य शाक्यपिन्त सम्यक भोजन न्ह्याम्हसिनं तः ।

थथे सम्यक भोजन दानया नापनापं अन्नदान नं सिधल धायेवं फुक्कं द्यःपिं ल्ह्वना यंकी । उकी मध्येय् न्याम्ह दीपङ्करपिन्त तः वनेगु धकाः सम्यक पाःलाःपिंन्सं नवदुर्गा हलया नापसं च्वंगु ल्वहँतय् दिनाः पूजायानाः वने ज्यू । तःवंपिन्त गुथियारं चाकु छकु-छकू बियाः तुच्चा याकेगु चलन दु । तर थौंकन्हय् चाकु छकू जक मखु, तुच्चा ब्व तयाः हे तुच्चा याकेगु चलन वल । अथें तुं उगु सम्यकय् सुया नं पूजा वा छुं दान यायेमास्तिवःसा न्ह्याम्हसिनं नं यायेफु । न्हापां गुथियागु पूजा याःवःपिनिगु जुइ । थ्व क्वचाल धायेवं द्यः ल्ह्वनाः लित यंकेगु याइ । दिपङ्कर थःथःपिन्सं ज्वनाः थःथःगु विहारय् दुतयंकेगु याइ । जयकीर्ति विहारया छगू लुखा न्ह्यःने छगू लुखा नवदुर्गा हल नाप खः धयागु थौंकन्हय् उकिया अवशेष जक दनि । तर संस्कृति न्ह्याकाच्वंगु परम्पराय् धाःसा ल्यं हे दनि । थ्व फुक्कं छघौ-निघौया दुने फुक्कं सिधइ । दीपङ्कर द्यःपिन्त तःवने धुन धायेवं हानं बाहालय् वयाः पूजा यानाः गुथियारपिनि ला तयाः भ्वय् नयेगु याइ ।

पञ्चदान देगु धकाः माघ २ गते सम्यकया लागिं ज्या संपिं गथेकि जा थुइपिं, लैंकें खुनीपिं, मरी छुइपिं, मालसामान ल्ह्यइपिं भरिया पाःलाः धकाः ज्यायाइपिं हे पालंपाः दुगु थ्व सम्यकय् ज्या संपिं फुक्कसितं भ्वय् नकेगु चलन दु ।

ख्वपय् सम्यकया प्रादुर्भाव

बौद्ध धर्मय् सम्यकदान, नःरांदान व पञ्चदान धकाः स्वंगू तःतःधंगु दान मध्येय् दक्कले तःधंगु दान सम्यक दान खः ।

सम्यक बुद्धया नामं सम्यक दान जूगु खः । सम्यकं बुद्ध धयाम्ह श्री स्वयम्भू ज्यतिरुप भगवान बुद्ध तथा समस्त अतीत बुद्धपिनिगु प्रतिनिधित्व याना बिज्याःम्ह खः । थ्व सम्यक बुद्धयात दीपङ्कर बुद्ध नं धायेगु चलन दु । उम्ह बुद्धयात दक्कले न्हापां बिज्याकाः वहे झ्बलय् मेमेपिं बुद्धपिं नं बिज्याकाः बज्राचार्य, शाक्य भिक्षु, श्रामणेर ब्रम्हचार्य भिक्षु, चैत्य भिक्षु आदि झ्वःलाक च्वनाः श्रद्धा भक्ति दान ब्यूगु दान धायेगु सम्यक खः । बौद्ध ग्रन्थकथं दीपङ्कर बुद्धया इलय् थ्व सम्यक धर्मया प्रादुर्भाव जूगु खः । (स्वयादिसँ हेमराज शाक्यया सम्यक महादान गुथी ने.सं. ११००) ।

ने.सं. ६११य् ख्वपया जुजु राम मल्लं येँया सुरतबज्रया सन्तान जीवचन्द्र

बज्राचार्यया काय् जयदेव बज्राचार्य स:ता: लाय्कू लिकया: सुरथश्री चतुब्रम्ह महाविहार नित्यपूजा यायेत तल । जयदेव बज्राचार्य सुरथश्री चतुब्रम्ह महाविहारया जिर्णोद्धार याना बिज्यात । उलि जक मखु बुद्ध धर्मयात प्रचार-प्रसार यायेकथं पाष धर्मया खँ नं उगु विहारय् च्वया: बोधिसत्वपिं दुगु विलम्पु नं दयेका बिज्यात । थ्व हे जयरत्न बज्राचार्य थ: अबुया नामं ने.सं. ७८७ स लुँया चैत्य छग्व: दयेका: उगु चैत्ययात पलिस्था याना: दीपङ्कर बुद्धपिं व मेमेपिं बौद्ध देव देवतापिन्त निमन्त्रणा याना: ख्वप देशय् दक्कले न्हापांगु सम्यक दानया सुभारम्भ याना बिज्यात । गुगु चैत्य थौंतक्क नं सम्यक दान जुइबलय् भगवानया ख्वा:पा: धुंका: विराजमान याकेगु परम्परा दु ।

न्हापांगु सम्यक दान याना बिज्या:बलय् थथुबही स्वयां स्वये मजिक स्यनाच्वंगु खना: जयरत्न बज्राचार्य बहीयात जिर्णोद्धार याना: ने.सं. ७९४ पौष पञ्चमी कुन्हु उगु थ:गु हे नामं जयकीर्ति विहार धका: पलिस्था याना बिज्यात । नापं सम्यकया लागिं भुइख्य: द्य: लिचायेकेगु ध्वाका, ध्वाकां दुने धर्मधातुया चैत्य, सम्यक दान यायेत भूमि शोधन यायेगु क्षेत्र आदि दयेका बिज्यात । नापं सम्यक दानया परम्परा न्ह्यायेमा धका: ३६० पी बुँ नीस्वना थका बिज्यात । जयरत्न बज्राचार्य मदये धुंका: वयक:या काय्‌पिं जयमुनि व जयचन्द्रपिन्स थ: अबु जयरत्नया नामं लुँया दीपङ्कर दयेका: सम्यक दान न्यायेकल । लिपां सम्यक न्यायेकां तुं वंबलय् जयरत्नया काय्‌पिं निम्ह जयमुनि व जयचन्द्रया नामं नं छम्ह-छम्ह दीपङ्कर बुद्धपिं स्थापना यायेगु जुल । अनं लिपा जयचन्द्रया काय् जयधर्म व जयधर्मया काय् पूर्णराजं नं थ:थ:गु नामं छम्ह छम्ह लुँयाम्ह दीपङ्कर बुद्ध दयेकेगु जुल । थुकथं न्याम्ह दीपङ्करपिं बिज्याकेमा:गुलिइ क्रमश: थुकथं जुल ।

१. ***लुँया दीपङ्कर - जयरत्न बज्राचार्य नामं***
२. ***लुँया दीपङ्कर - जयमुनि बज्राचार्य नामं***
३. ***लुँया दीपङ्कर - जयचन्द्र बज्राचार्य नामं***
४. ***लुँया दीपङ्कर - जयधर्म बज्राचार्य नामं***
५. ***लुँया दीपङ्कर - पूर्णराजं बज्राचार्य नामं***

पूर्णराजं बज्राचार्य सम्यक दानया इबलय् इव: छुना च्वंक्व दीपङ्कर बुद्ध, बुद्ध, बज्राचार्य, शाक्यपिं फुक्कसित लुँया मरी छपा दयेका: दान या:गु खना: जङ्गबहादुर राणां सिइका: ३६० पी दुगु बुँ अधिकरण याना: २०/३० पी जक सम्यक दानया लागिं बाँकियाना बिल ।·पूर्णराज बज्राचार्ययात पुलां आजु नं

धायेगु चलन दु । वयां लिपां निसें लुँया मरीया पलेसा सम्यक दानय् दान यायेगु ज्वलंया मरि म्हासुक छुना: लुँया पुरिकथं दान यायेगु परम्परा थौं तक्कनं दनि । वया लिपा सम्यक न्यायेकेगु परम्परा न्ह्याना तुं वन । अथे सम्यक याना बिज्या:पिन्सं दीपङ्कर सम्यक द्य:या थासय् बुद्ध भगवानया छचँ छ्गव: छ्गव: जक दयेकेगु जुया वन, लिपा थ्व गुथिया रुप कयावंबलय् झ्व:लाक प्यंग्व: तक्क तया हयाच्वंगु दनि । अपिं नं सम्यक द्य: वा दीपङ्कर कथं हे स्थापित ख:, तर न्याम्ह दिपङ्करपिनि थें म्हया ब्व, वस:, तिसा छुं छुं मदु ।

ख्वपय् समयक दानबलय् छँखापतिं सम्यकदान काये मा:गु जूगुलिं दीपङ्करपिं बिज्याके न्ह्य: हे छकू रुमाल भुइख्यलय् लाना तयेधुंकी, लिपा थ:थ: वया: मुना यंकीगु ख: ।

न्हापां सम्यक दान याइम्ह व्यक्तियाके ३६० पी बुँ दयेमा:, अथे जुल धा:सा जक सम्यक न्यायेके ज्यू धयागु जनधारणा दु । वहे कथं ख्वपया न्हापांम्ह सम्यक दान याना बिज्या:म्ह जयरत्न नं सम्यक न्ह्याका यंकेत ३६० पी बुँ आयस्था तया बिज्या:गु ख: । उकी छ्थु जंगबहादुरं क्वपाल । आ: नं हानं म्हय् वा सुनां ख: भचा भचा याना: क्वपापां आ: थौंकन्हय् २०५३ माघ तक १८ पी बुँ आयस्था दनि उगु गुथि न्ह्याकेत । आयस्था पा: जुजुं वंलिसे सम्यकय् दान बीगु नं पा: जुजुं वन जुइमा: । न्हापां सम्यक बलय् का: वक्व बज्राचार्य शाक्य भिक्षु दक्वसित सम्यक दान फुक्कं यायेमा:गु जुइ । आ: वया: आयस्थां भाय् ल्हाक्व जक फिंस्वगू भाग जक सम्यक दान याना: मेपिन्त पञ्चदान याना: मेपिन्त पञ्चदान जक बीगु जुल । न्हापां लुँपाथि व सिँपाथिं का: वक्वसित बीगुली आ: वया: धग्व:चां छ्तु छ्तु जक बीगु जुल ।

न्ह्यागु न्ह्याथे जूसां नं सम्यक दानया गुथिया आयस्था बुँया म्हय्पिं भरिया रुपय् वयेकेंत भरिया पा:ला: धका: नं ज्या बियात:गु दु । धात्थें ख्वपया भुइख्य: दुने छ्घौनिघौया जक सम्यकया ज्या जूसां प्यन्हु न्ह्य:निसें सम्यकया कन्हय् कुन्हु तक न्ह्याइगु थ्व गुथिं आपा: मनूतय्गु सहभागी, धार्मिक आस्थां न्ह्यानाच्वंगु सम्यक ख: । तच्वतं अ:पुक साधारण कथं न्ह्यानाच्वंगु धयागु हे थ्वया बांलाक व्यवस्थित रुपं न्ह्यानाच्वंगु ख: । थुकथं हे थ्व सम्यक न्ह्याना च्वनेमा । १२ दँतक पिया: सम्यक स्वयेम्वा: । ख्वपय् दँय्दसं उकथं हे सम्यक न्ह्यानाच्वंगु दु, न्ह्यानातुं च्वनी ।

●

– (विश्वभूमि तँसापौ, ने.सं ११११८ पोहेलाथ्व १२

नसा, त्वँसा, रितिथितिइ
झीगु जातीय विभाजन

युग युगंनिसें झीगु समाजय् जातीय भेदभाव दुसां बांलाक थुकिया विकसित युग १४ गू शताब्दीपाखे हे जक जूगु खः । अनं वयाः जयस्थिति मल्लं ४ वर्ण ६४ जात धकाः जातियात समाजय् ज्या अनुसार ब्वथला थकल । गुकिया प्रभाव झीके थौंतक नं दया हे च्वन तिनि । युग परिवर्तनशील खः । युग न्ह्यानावंलिसे झीगु परम्परा नं न्हि न्हिथं हिलावं वनाच्वनीगु खँ निर्विवाद खः । उकिया दसिकथं चाय्‌क मचाय्‌कं न्ह्याम्हेस्यां नं जातीय छेकबारयात अले थी त्यः, मत्यः, तःधं चीधं आदियात अव्यावहारिक तायेका वयाच्वंगु नं मदुगु मखु । अथे खःसां सुं नं मनुखं थौंतकं थ्व भावनायात व्यवहारय् छ्यूले मफुनि । थुकिया मू कारण खः - संस्कार । संस्कारं झीत थुलित धालय् याना तये धुंकल कि न्ह्यात्थें हे जिद्दिम्ह छाय् मजुइमा मनूया जीवनकालय् छगू नं छगू इलय् जातीय कट्टरताया भावनां प्रेरित यानाच्वनी । खतुं झीगु देशया संविधानकथं छुवाछुतया भावना मदु । सकसिनं कानूनं समान व्यवहार यानातःगु दु । अथे खःसां समाजया विभिन्न सम्प्रदाय दुने च्वनाः म्वाना च्वनापिं झीगु समाजय् नियम कानूनया प्रयोजन बांलाक मजू । थुलितक कि अदालतय् तक नं थुकिया व्यावहारिक नियम लागू मजू । थ्व बांमलाःगु वृत्ति खः । थज्याःगु संस्कार (गुकिं झीत विकासया तँ गयेगुपाखें वन्चित यानातल) यात न्हंकेत झीथाय् सांस्कृतिक क्रान्ति जुइमाःगु आवश्यक जूगु खनेदु ।

झीगु नेवाः समाजय् विशेष यानाः निता धर्मया परम्परा व संस्कृतिया प्रभाव खनेदु ।

१. बौद्ध धर्मावलम्बीतय् प्रभाव

२. हिन्दू धर्मावलम्बीतय् प्रभाव

थ्व निता मध्ये आःयात झी बौद्ध धर्मावलम्बीपाखे दुने छक्वः नि दुवाला स्वयेगु कुतः याये ।

मेमेगु धर्मय् थें बौद्ध धर्मावलम्बीत नं विभिन्न जातियापिं दु । उपिं

मध्ये थौं तक व्यवहारय् वया च्वंकथं थन जातिया नां अर्थात् थरयात न्ह्यब्वये । लुमंकेमा:गु छता खँ छु दु धा:सा - क्वय् न्ह्यब्वये त्यनापिं मध्येयापिन्त बियात:गु व यानावयाच्वंगु ज्या कथं लिसें - नँसा, त्वँसायात हे मुख्य जातीय रेखाया रुपय् छ्यलात:गु दु ।

जातीय धलः भीके थुकथं दु -

<u>जाति</u>	<u>ज्या</u>
१. गुभाजु (वज्राचार्य)	पूजा, पाठ कर्मकाण्डया पूजा
२. बन्हे (वंडे शाक्य)	लुँ, वह:या तिसा वस्तु दयेकेगु
३. उराय्/उदास :	
(क) तुलाधर	व्यापार
(ख) ताम्राकार	सिज:या वसुला दयेकेगु
(ग) बनिया	व्यापार (वास:)
(घ) स्थापित	सिँज्या
(ङ) कंसाकार	कँय्या ज्या
(च) राजकर्णिकार (मरि क:मि)	मरि दयेकेगु ज्या
(छ) शिल्पकार (ज) ल्वहँ क:मि आदि	ल्वहँया ज्या
४. ज्यापु :	
(क) महर्जन (ख) सिं	
(ग) डंगोल (घ) सुवाल	
(ङ) सापू (च) काभुजा	
(छ) मुसा (ज) लपते	
(झ) हले (ञ) फै[1]	
(ट) हँय्पू (ठ) फैपू	बुँज्या
५. कुमा: (प्रजापति)	चा भारा छीगु ज्या याइपिं
६. गथु (मालाकार)	स्वांया ज्या याइपिं
७. छिपा (रञ्जितकार)	कापतय् रंग छीगु
८. पुं (चित्रकार)	चित्रकला च्वयेगु गथेकि पौभा:
९. नउ (नापित)	वैद्यया ज्यालिसें लुसिं ध्यंकेगु व सँ चाकेगु

१. *People of Nepal by Dor Bahadur Bistha "Newar's" Research Paper by Gopal Chandra Singh Nepali.*

१०. खुसः (तण्डुकार)	ज्यामि
११. साय्मि (मानन्धर)	चिकं दयेकेगु
१२. दुइँ (दली वा नगरकोटी)	बुँ ज्यामि (भरिया)
१३. भःम्व (सुधाकार)	पि ध्यंकेगु, कुले बौ वायेगु
१४. वलमि	ज्यामि
१५. भागरा	घःसू न्ह्यः खुसिइ क्रिया च्वंपिन्त सर द याकीगु
१६. नाय् (खड्गी)	ला मीगु, सी बाजं, नाय्खिं थायेगु
१७. कुलु	बाजं दयेकेगु
१८. पुलु	पुलु दयेकेगु
१९. च्यामखलः (च्यामे)	बँ पुइगु
२०. पोन्हे (द्यःला)	बँ पुइगु, गंकी कायेगु
२१. हालाहुलु	बँ पुइगु

कुमाः - थुमिसं चा भारा छीगु ज्या याइ । लुमंकेबहःगु छता खँ, थुमिगु हे जात खःसां ह्याउँभारा छीपिन्सं हाकु भारा छीपिनि ल्हातं जा नयेगु मयाः । मेमेगु चले जू ।

थुकथं सकसितं थःथःगु ज्या कथं छ्यूयला वनातःगु खनेदु । जातिकथं ज्या बियातःगु खनेदु । फुकस्यां थःथःगु कथं ज्या याना: नयावयाच्वंगु खःसां सुयां ल्हातं लः त्वने ज्यू व मज्यूया रेखा कियातःगु दु । थ्व लःपाखें नं विशेष जातीय विभाजन स्पष्ट रूपं सी दयाच्वंगु खः ।

लः चलय् जूपिनि ल्हातं थ्यूगु मध्ये नं लुमंकेमाःगु छता खँ दु - व छु धायेबलय् लः चलय् जूपिनिगु ल्हातं नं सम्पूर्ण फुक्कं नये-त्वने ज्यू याना मतः । उमिसं सियातःगु, दायेकातःगु व मनातःगु चीजंबीज नयेज्यू यानातल । तर हलू तयाः दयेकातःगु जा, तःखाः, गोर्मा, सँन्या खुना आदि नयेमज्यू यानातःगु दु । थौं भीथाय् न्हापा स्वयाः छुं भचा परिवर्तन जुयाः वा सुयां पाखें दया कृपा कयाः निगू जातिया ल्हातं लः चले यानाथकूगु दु । उपिं खः (१) दुइं - दुईया ल्हातं पृथ्वीनारायण शाहया पालंनिसें (२) साय्मि - थुमिगु ल्हातं जंगबहादुरया पालंनिसें लः चलय् जूगु खः धैगु धापू दु ।

लः चले मजूपिनि पाखे भौंडाकुडाय् दुगु प्रतिबन्ध

न्हापांनिसें वयाच्वंगु परम्पराकथं थौंतक नं भीसं भीगु समाजय् खना वयाच्वनागु व्यवहार मध्ये छगू खँ लः चले मजूपिं मनूतय्पाखें छुं नं चाया

थलबलय् थिल धा:सा वा सिया थलबलय् थिल धा:सा व वस्तु मजिल । सुनां थिल वयात तुं बिया छ्वइगु परम्परा थौंतकं म्वानाच्वंगु दनि । तर धातुया बस्जा गथेकि - लुँ, वह:, ली, सिज:, आल्मोनियम, कँय् आदि थिल धा:सा मि तया: सिला: ज्या, ख्यलय् यायेगु चलन दु । थज्या:गु परम्परा मानव सृष्टिया कालंनिसें दुगु ला अवश्य खइमखु । जब जनसंख्या अप्व: जुजुं वन अले लिपा राज्य संचालनया निम्तिं सुं छम्ह शासकं थज्या:गु परम्परा कथं दयेकाबिल जुइ । गथेकि जयस्थिति मल्लं नेवा: समाजय् जातीय प्रथाय् ज्याया विभाजन यानाबिल ।

जातीय विभाजनया ज्याय् 'हलू'

हलूपाखें नं थ्व जात त:धं व जात चीधं धका: स्पष्ट यानात:गु दु - गथेकि साय्मिया ल्हातं हलू चले मजू । गुभाजु, बह्रे, उराय्तय्सं साय्मिया ल्हातं हलू चले मया:गुलिं लिपा ज्यापुतसें उमिं ल्हातं हलू मनल । थ्व खँय् नं निता खँ दु - छु छु धा:सा ल: चले जूपिनिगु ल्हातं हलू क्वय्का: चले जू । तर छुनात:गु चले मजू । थ्व खँय् धापू थुकथं दु - हलू क्वयेकल धा:सा सियात:गु बराबर ख: । गथे ल: चले जूपिनि ल्हातं सियात:गु नये ज्यू अथे हे हलू क्वयेकात:गु नं नयेज्यूगु ख: । छुनात:गु जुलकि दायेकात:गु बराबर वा दायेकात:गुली जक हलू छुनातइ । उकिं व चीज नयेमज्यू धयात:गु ख: । उकिं हलुखं नं जातीय विभाजनय् यक्व तिब: बियात:गु खनेदु । हलू नयेमज्यूपिन्सं दयेकूगु क:क्वा: नं प्यंगू जातं नयेगु मया: । थ्व प्यंगू जात - गथु, पुँ, छिपा, नै अर्थात् नै नं लुसि थिकीपिनिगु ल्हातिं दयेकूगु हलू नयेगु चलन मदु । अचारय् क्वयेकात:गु हलू धा:सा थ्व प्यंगू जातिइ नं चले जू । बराबर जातयापिं व थ:स्वयां छुं क्वय्या जातितय् दथुइ हलू चले-जू । च्वय् न्ह्यथनाथें प्यंगू जाति दुने गथे अचारय् हलू चले जू - अथेहे फसि घासा हलू चले मजू । कारण फसिइ हलू छुइगु ख: क्वयेकेगु मखु । तर थौं वया: हलुखलय् उलि कट्टरता खनेमदये धुंकल ।

'त:खा:' जातीय विभाजनया क्षेत्रय्

त:खा: - नेवा:तय् अफ बौद्ध धर्म मानय् याइपिं मनूतय् नां जा:गु ला क्वा: मध्ये छगू ख: । थ्व ला - गुभाजु, बह्रे, उराय् व ज्यापुतय्सं दयेकूगु त:खा: बौद्ध धर्म मानय् याइपिं न्ह्याम्हसितं चले जू । तर ज्यापु क्वय्या जातं दयेकूगु त:खा: चलय् मजू । त:खा: तया: भ्वय् याये माल कि स्वजात बेजात छुटय् याना: अलग अलग भ्वय् यायेमा: । यानाच्वंगु नं खनेदु । स्वजात धका: खास याना: जा चलय् जूपिनिगु भ्वय् ख: । उकी त:खा, गोर्मा,

सँन्याखुना तया: भ्वय् नकी । छता खँ - गोर्मा धैगु जाकिचुं तया: सुकुला दयेकीगु क्वा: ख: । जाकि चुं तया: दयेकेगु छु जा नकेगु मजूला ? त:खा मन:गु जातं ख्व:गु ला नहे न: । छु ख्व:गु ला धैगु त:खा मजूला ? उकिं त:खा नं जातीय विभाजनया क्षेत्रय् यक्व तिब: ब्यूगु खँ निर्विवाद ख: ।

'जा' जातीय विभाजनय् महत्वपूर्ण थाय्

दक्कले सकलय् भीगु समाजय् भीसं न्हिं निछा: नया वयाच्वनागु जां जातीय विभाजनय् थौंतक व्यवहारिक रुपं स्पष्ट लक्ष्मण रेखा किया वयाच्वंगु भीगु न्ह्य:ने आ:तलें नं दहे दनि ।

यक्व न्ह्य:या खँ ख:, भीथाय् गुभाजु, बझे, उराय् व ज्यापु प्यखल:या छगू भान्छा वा भुतू धाइ । तर थौं वया: निगूया जक बांलाक जा चले जुयाच्वंगु दु । व ख: गुभाजु व बझे । उराय्तय् ल्हा:तं नं जा मन:गु मखु, तर म्हो जक गुभाजुतय्सं जा चलय् याइगु जुयाच्वन । थुकिया मू कारण छु धा:सा गुभाजु व उराय् दथुइ जातीय ल्वापु जुल । ल्वापुया कारण छु धा:सा ल्हासां छम्ह बौद्ध लामा व:गु जुयाच्वन । 'उम्ह लामाया धर्म उराय्त निम्ह, ज्यापु छम्ह व साय्मि छम्हस्यां माने यात'[२] अले धर्म माने यायां थ्व प्यम्हस्यां नं छगू हे भुतू याना: जा नयेगु यात । लिपा लामायागु पालि नं भ्वपुल । थथे लामायागु संगतय् लाना: उराय्तय्सं गुभाजुतय्त माने यायेगुली पाका हल । गुभाजुतय्सं नं लामाया पालि भ्वपुइपिं व ज्यापु, साय्मिया ल्हा:तं जा नया वये धुंकूपिं उराय्तय् ल्हातं जा नयेमखु, छाय्धा:सां उम्ह लामाया धर्म मानय् या:पिं उराय्तय्सं 'शुद्ध' मयासे उराय् समाजय् हे दुहां व:गुलिं गुभाजुतय्सं उराय्तय्गु ल्हातिं जा नयेमखु धका: धयाहल । थ्वयां लिपा उराय्तय्थाय् पूजा मवनेगु व उमिगु ल्हा:तं जा चले मयायेगु खँ क्व:जित । थथे जूगुलिं धर्म त्व:ते मफुपिं उगु ईया मंनूतय्सं थ:हे गुभाजु जुया: तक नं पूजा चले या:गु उदाहरण दु । थथे जूसां गुलिं गुभाजुपिं उराय्पाखे लिना: पूजा यानाच्वंगु नं मदुगु मखु । थुकथं गुभाजु व उराय्या दथुइ जक मखु ज्यापु, बझे समेत निथ्व: जुयाच्वन । ज्यापु जातय् नं यक्व ल: चले जुया: नं ज्यापु स्वयां क्वजातपिं यक्व दु । उमिपाखें नं ज्यापुतसें जा मनयेगु यानाहये सल वा यानाहल । थुलि जक नं मखु ज्यापु स्वयां क्वय्या जात तर ल: चले जूपिं, जा चले मजूपिन्सं नं ज्यापुतय्गु ल्हातं जा मनयेगु यानाहल । थ्व जातीय कलह

---

२. *"Social Mobility in the Newar Cast System" by calin Rosser in cast and kin in Nepal, India and Ceylon.*

नं मनूतय्त थुलि प्रभाव लातकि सामाजिक जीवनं थुकिं मखुगु व बांमला:गु प्रभाव ह्वलाबिल । थुकिं याना: वैवाहिक जीवन स्यन । गुलिखे मिसा मिजंया दथुइ पारपाचुके जुल । थुकिं याना: विशेष मिसातय् जीवनय् भयानक प्रभाव लात । छाय्धा:सा मिसां छम्ह भा:त त्व:ता निम्हम्ह नापं जुइगु सामाजिक मान्यता मदुगु खँ ख: । तर मिसा जगाजग दयेकं मिजंतय्सं निम्ह स्वम्ह मिसानाप इहिपा: यायेदु । थुकथं इहिपा जुइधुंकूपिं मिसातय्सं वैवाहिक सुख ल्व:मंके मालाच्वंगु दुसा मेखेर थ:गु अंश भागय् हक लगय् मजुइका च्वना च्वनेमा: । थ्वला मचा मदुपिं मिसा मचातय्गु खँ जुल । मचा दयेधुंकूपिं मिसातय् भन् थ्व स्वयां दयनीय अवस्थाय् जीवन व्यतीत यायेमालीगु निर्विवाद खँ ख: । मिजं मचातय्त जक थुकिं छुं असर मया: धयागु मखु । थुकथं बौपिनि ल्वापुं वा लामा छम्हेस्यां याना: उकिया सजायँ थ: काय् म्ह्याय्पिन्सं फयाच्वनेमा:गु तसकं दु:खया खँ ख: ।

भीगु समाजय् अजूचायापुगु खँत यक्व दु । गथे धा:सा खीर धका: दुरु, चिनी, घ्य: तया: थुयात:गु (विशेष प्रकारया जा) यात धा:सा सकस्यां नये ज्यू (ल: चले जुक्वस्यां थ्यूगु) तर जा नयेमज्यू । जाय् नं घ्य:या प्रमाण जक दतकि हे मेगु जात चले मजूपिनिपाखें थुयात:गुसां नयेज्यू यानावयाच्वंगु दु । विशेष याना: मथ्या:म्ह कला:यापाखें नये मालकि अथे याइगु ख: । थ्व ला बौद्धमार्गीतय्सं पवित्र नसा भा:पा: नल धाये । तर हाजा ला अथे मखु । न उकी घ्य: हे दइ । नत चिनी । दुरुस्त जा थें हे ख: । फरक थुलि कि जा थुइत ल: व जाकि नापं तया: थुया: बुकी, तर हाजायात बाफं बुकी । आखिर ल:या अंश उकी मला:गु मखु । थुलि जक नं मखु थुकथं हाजा दयेका: थुयात:गु थ्वँ द्य:निसें कया: न्ह्याम्हंसित नं चले जू । थुकथं स्वयेबलय् भीगु परम्परा दुने जाति व ल: छखे छखे याना: जाकि मना: न:सां ज्यू तर जाकि व ल: छथासं तया: थुया: नयेमज्यू । वास्तवय् निगूया नं प्रक्रिया जाकि मना: नयेगु हे ख: । नां जक फरक ख: । छगू जा थुइगु मेगु हाजा हायेगु । थ्व खँ ख्वालय् मखु न्यतालय् जक धा:गु मखुला सखे ?

ह्वखापाखें खने दयावयाच्वंगु जातीय क्रम

नेवा: सम्प्रदायया दुने ह्वखाया प्रयोगय् न जातीय क्रम कथं न्ह्यानाच्वंगु दु । खतुं थ्व ह्वखाया प्रचलन अमल का:पिं वा बानी दुपिं दथुइ जक जुइगु ख: । अथे अमलयागु बानी दुपिन्सं थजात क्वजात छुं नं धयाच्वनी मखु । न्ह्यात्थेसां

उकिया सेवन यायेगु जक ध्याउना जुयाच्वनी । अथे ख:सां तबि नं जातीय मर्यादा क्रम अनुसारं बीगु व कायेगु चलन भ्गीथाय् दुगु ख: । तर थौंकन्हय् चुरोट पिदंगुलिं थुकिया प्रचलन उलि मदु थें च्वनावंगु ख: । ह्वखा गुभाजुनिसें नाय् तकं नं चलय् जू । उकिया अर्थ तप्यंक हे ल: चले जूपिं व स्वजाततय्त थें चले जूगु मखु गथे धा:सा छ्रसिकथं जातीय मर्यादा क्रमया अनुसारं ह्वखा बिया यंकेबलय् गुभाजु, बह्रे, उराय्तक छ्गू हे न: कथि जुइ । वयां क्वय्यापिन्त न:कथि फरक फरक याना: तयातइगु ख: । गथेकि - गुभाजुया ह्वखा बह्रे, उराय्, ज्यापु, पुं, छिपा आदि तक चले जू । अथे हे पुं, छिपायागु ह्वखां गुभाजुंनिसें नाय्तक चलय् जू । थुकथं चलय् याइबलय् लुमंकेबह:गु छ्ता खँ दु - व छु धा:सा मध्यम जातिया मनुखं ह्वखा सुयातं बीबलय् अर्थात् थजातयात बीबलय् कित न:कथि अलग याना: बी वा ह्वखा हे अलग तयातइ । क्वजात वइबलय् न:कथि तया: बीमखु अथें बी वा ह्वखा हे अलग तयात:गु दइ व बी । थजातयात बीबलय् न:कथि थ:गु हे नं तया बी थ्या: । अथे थीबलय् थजातम्हेस्यां न:कथिं त्वने नं फु । मत:से नं त्वने फु । ज्वलिंज्व:या मनू व:सा वयातला बांलाक हे चलय् जूगु जुल । थ्व कथं जातीय क्रम छुटे जूगु धैगु क्यनात:गु भ्गीसं थुइके अ:पु । थुकिया प्रत्यक्ष प्रमाण यदि गुभाजु, बह्रे, उराय् व ज्यापु छथाय् भेला जुयाच्वन धा:सा भ्गीसं च्वय् न्ह्यथनाथें छ्रसिकथं न्ह्यानावंगु खनी ।

लुसि ध्यंकेगु

भ्गीगु समाजय् छुं छगू जक नख: व:सां, मचा बूसां, सुं सीसां नीसी यायेगु चलन दु । थुकिया हे क्रमय् दुने लुसि ध्यंकेगु नं ख: । लुसि नौनी नं ध्यंकी - उमिसं गुभाजु, बह्रे, उराय् व ज्यापु अले नौ थ्वहे प्यंगू जातयात जक लुसि ध्यंकी । वयां क्वय्या जातयात नौतय्सं लुसि ध्यंकीगु थौंतक प्रचलनय् वयाच्वंगु खँ ख: । तर नौ नं धा:सां सँ चाकेगु ज्या न्ह्याम्हसित नं यानाच्वंगु दु । थुकिया कारण छु जुइफु धा:सा सँ चायेगु ज्या छूयंयागु ज्या व लुसि तुतियागु क्वह्यंगु ज्या जूगुलिं ख: । थ्व स्वया: क्वय् जातया तुति मथीगु परम्परां याना: थथे जूगु वा यानात:गु खइ ।

पि ध्यंकेगु ज्या

मचा बुइबलय् पि ध्यंकेगु चलन दु । पि ध्यंकेगु ज्या निगू जातिं याइगु ख: (१) भम्व (ख) नाय् । थुपिं निखल: न्हापा क्रम अनुसारं शायद विभाजन यानात:गु जुइ । भम्व जाति धैगु न्हापा हे म्हो जक दुगु लिपा उमिसं थ:गु जाति श्रेष्ठ धका: तयेगु यासेंलि उमिगु जात हे मदयावं थें जुल । पि ध्यंकेगु ज्या

थौंकन्हय् अस्पतालया प्रभावं याये म्वा:ला वनाच्वंगु दु । तर कुले बौ वायत व मचा बू ब्यंकेत मदयेकं मगा: ।

बुँगा:

थ्व बुँगा:या प्रचलन न्हापा कलहितिया प्रचलन मुदुबलय् ल:या निंतिं दयेकात:गु छगू स्रोत ख: । उगु इलय् कलहिति मदु अले उकिया पलेसा ल्वहँ हिति, बुँगा: व तुं थ्व स्वंगू माध्यमं ल: कायेगु यानाच्वंगु ख: । उबलय् ल: चलय् जूपिनि निंतिं छगू बुँगा: जूसा ल: चले मजूपिनि निंतिं मेगु बुंगा: दयेकात:गु दु । यदि सुनानं थिल धा:सा उकिया निंतिं सजायँया बन्दोवस्त तकं दु धइगु न्यनेदु । ख्वपय् थौंतक नं साय्मितय्त तुं वा बुँगा: थीगु अधिकार मदुनि । मथीकूनि । थ्व नं छगू जातीय भेदभावया ग्यसुला:गु दसु ख: ।

ईया ह्युपालं थौंकन्हय् शिक्षितपिन्सं सकसितं समानताया आधारय् स्वये धुंकूगु दु । न्हापा-न्हापा लागि दयेकूगु थ्व व्यवस्था लिपा वना: जातीय विभाजनया आधारय् जूवन । गुगुलिं याना: समाजय् छगू कथं विकृति हे जुयाबिल । नेवा: समाजय् थज्या:गु समाज नं दुगु गन दक्कले क्वय्या जातयात दक्कले च्वये तया: दक्कले च्वयेया जात धका: धयात:गु जातयात दक्कले क्वय् तया: भ्वय् नयेगु परम्परा नं दु । ग्वलय्या वैद्यतय् त:धंगुथि धका: पुरोहित वैद्यनिसें नाप पो तक छझ्व: छुना: सगं कया: भ्वय् नयेगु परम्परा थौंतक नं दनि । ●

- ग्वय्सां, ल्या: १, तहाचल क्याम्पस

मिजंयात बियाछ्वयेगु छगू परम्परा - दोलाजी

थौंया समाजय् दोलाजी प्रथा छगू न्हना वने धुंकूगु प्रथा धा:सां छुं पाइमखु । दोलाजी कथं च्वनेगु व्यवहार जुया च्वंसां नं 'दोलाजी' धका: धायेका च्वने मय: । अझ धायेगु ख:सा 'दोलाजी' खँग्व:या अर्थ तकं मथुइ धुंकूगु दु । थ्व सांस्कृतिक परम्परा झी पुर्खापिन्सं म्वा: मदयेक समाजय् दयेका थकूगु ला खइमखु जुइ । अथे जूसां नं मिजं प्रधानगु समाजं थ्व संस्कृतियात वास्ता मतल वा ययेकेगु मजुल । मिजंतय्सं क्वत्ययेका च्वंपिं मिसातय्सं 'दोलाजी' प्रथा थ:पिन्त सामाजिक मान्यता कथं समान मिजंतय्गु समानताया आधारय् दयेका त:गु धका: महसुस याये मफुत । मिजंतय्सं न्हंकेत स्वयाच्वंसा मिसातय्सं उकियात ग्वाहालि याना जुल । समाजय् मिसातय्त नं मिजंतय्ति सामाजिक आर्थिक राजनैतिक आदि क्षेत्रय् समान अधिकार मा: धका: धयावयाच्वंपिं भद्र मिजंपिं जुइमा वा भद्र मिसापिं जुइमा इमिसं 'दोलाजी' प्रथा मिसातय्त समान अधिकार बियात:गु सांस्कृतिक परम्परा ख: धया वा: चायेकेगु मया: ।

दोलाजी प्रथाया परिचय

साधारणतया मिजंपिन्सं मिसात इहिपा: याना: मिजंया छेँय् भौमचा हयेगु प्रथायें तुं मिसाया छेँय् मिजंम्ह इहिपा: याना: मिसाया छेँय् जिचाभाजु तये हयेगु प्रथा: दोलाजी प्रथा ख: । मिसां थ: बूगु मां-अबुया छेँ त्व:तेगु मजुसे काय्मचां थ: बूगु मां अबुया छेँ त्व:ता: मिसाया छेँय् वया: च्वनेगु ख: । दोलाजी थथे याना: इहिपा: या:म्ह म्हाय्मचां थ:गु गोत्र मत्व:तुसे दोला च्वंव:म्ह मिजंयात समेत थ:गु गोत्रय् दुथ्याकीगु ख: । अथे याना: इहिपा: धुंका: जन्म जूपिं मचात मिसाया गोत्रय् जुइ, अर्थात मिसाया जात हे जुइ । मिसाया छेँया वंशज न्ह्याकेगु जुइ । मचातय्सं थ: अबुया वंशज न्ह्याकेगु जुइमखु । मेकथं धायेगु ख:सा मिजं नं थ: बूगु छेँ त्व:ता: मिसानाप इहिपा: याना: मिसाया छेँय् च्वंवनेगु परम्परा दोलाजी प्रथा ख: ।

ऐतिहासिक तथ्य

'दोलाजी प्रथा' थौंकन्हय् गुगु रूथं संकुचित जुयावंगु ख: उलि न्हापा मजू । इतिहासयात पुइका यंकेगु ख:सा राजसिंहासन खाली जुइगु अवस्थाय् म्ह्याय्पिन्त वा राजकुमारीपिन्त इहिपा: याना: राजपरम्पुरा न्ह्याका वयाच्वंगु प्रमाण आपालं खनेदु । जुजु धायेवं काय्मचा बुइ हे मा: धयागु मदु । म्ह्याय् जक नं बुइफु । म्ह्याय् जक जुल धका: जुजुपिन्सं राजगद्दी मेपिन्त त्व:तेगु नं जुइमखु । थज्या:गु परिस्थितिइ जुजुपिन्सं थ: राजकुमारीयात इहिपा: याका: पित बिया मछ्वसें दरवारय् हे मिजं हया: राजकुमारीयात इहिपा याना बीगु परम्परा दु । अथे धका: राजकूल हे खाली जुइगु अवस्थाय् जक मजुसे राजकुमारीपिं दरवारं पिहाँ वना: इहिपा: यायेगु इच्छा मयात धा:सा नं दरवारय् मिजंत हया: राजकुमारिपिन्त इहिपा: याना बीगु परम्परा दु ।

मध्यकालया जयरुद्र देव मल्लया काय् मदु । सन्तानया रुपय् नायक देवी छम्ह हे जक दु । जयरुद्र देवया मृत्यु लिपा देवलदेवीं १३८६ ई न्ह्य: सु म्ह्याय् नायकदेवीयात काशीया छगू राजवंशया हरिश्चन्द्र नांया छम्ह मिजं हया: इहिपा: याना बिल । तर हरिचन्द्रनाप नायकदेवीया सम्बन्ध उलि बांलाके मफुगुलिं याना: वयात विष नका: स्याना बिल । लिपा नायकदेवीं जगतसिंहनाप इहिपा: यात । नायकदेवीया जगतसिंह पाखें म्ह्याय् छम्ह दत, वया नां राजल्लदेवी ख: । मल्ल वंशया परम्परायात न्ह्याकेत नायकदेवीयात थें तुं राजल्लदेवीयात जयस्थिति मल्ल दोलाया रुपय् हया: व्याहा याना बिल । फलस्वरुप जयस्थिति मल्लं थ: जक राजगद्दीइ च्वंगु मखुकि थ:गु सन्तानयात समेत राजगद्दीइ तयेगु यात । उकिं जयस्थिति मल्लं थ:गु वंशज कथं शक्तिशाली जुजु जूगु मखसें राजल्लदेवी नाप इहिपा: याना: नेपा:या छम्ह शक्तिशाली सुव्यवस्थितिम्ह जुजु जुया: इतिहासय् नां तल । थ्व कारणं याना: हे जयस्थिति मल्लं थ: रानी राजल्लदेवीयात तच्वकं च्वछायात:गु खनेदु । देवलदेवीं थ:गु मल्ल वंशया परम्परा न्ह्याकेगु लागिं नायकदेवीयात दोला तया: थ:गु राजशक्ति काय्म यात । अथे तुं नायकदेवीया म्ह्याय् नं अथेहे थ: म्ह्याय्यात नं दोलाजी तयेगु यात ।

सर्वसाधारणय् दोलाजी प्रथा

इतिहासय् उल्लेख यानात:गु थ्व दोलाजी प्रथां खालि राजगद्दीया परम्परा न्ह्याकेया लागिं जक दोलाजी प्रथाया प्रचलन यानात:गु थें आभाष

जनमानसय् दु । तर दोलाजी प्रथा राजपरिवारय् जक मखु सर्वसाधारणया दथुइ नं न्ह्यानाच्वंगु प्रमाण दु । इतिहासय् उल्लेख जुयाच्वंगुया कारणं याना: खालि राजपरिवारय् जक सीमित थें च्वंगु ख: । समाजय् जूगु घटना इतिहासय् उल्लेख यायेगु मजू । शुक्तिशालीपिं इतिहासप्रति सचेतपिं जुल धा:सा जक अभिलेख च्वया: उकिइ अंकित यायेगु जूगु खनेदु । तर छम्ह मिसां इहिपा: या:गु वा दोलाजी त:गुयात अभिलेखय् उल्लेख यायेगु परम्परा खनेमदु । थज्या:गु प्रमाण ला जनताया खँल्हाबल्हाया धापू ख: । वंश न्ह्याना हें च्वन धा:सा अथवा वंश परम्परा कथं सराद याना: पिण्ड तयेगु यानाच्वन धा:सा नं व खँ सत्य ख:, प्रमाण ख: । परम्परा व लोक धापूयात केन्द्रित याना: धायेगु ख:सा ओमबाहा:स्थित छगू बज्राचार्य वशं व लगंबाहाया छगू बज्राचार्य म्ह्यायम्‌चां ब्राम्हण मिजं दोलाजी तया: थ्व वंश न्ह्याना वनाच्वंगु दु । आ: उगु ब्राम्हणया खँ हे मदये धुंकल । उलिं जक मखु बज्राचार्य म्ह्यायम्‌चां, ब्राम्हग मिजं नाप इहिपा: याना: वयापाखें दुपिं काय्‌पिन्त ओमबाहा: व लगंबाहा: दुने बरे वा चूडाकर्म यायेगु तकं याना च्वंगु दु । बज्राचार्य व शाक्यपिंनि थ:थ:गु बाहा: वा बही दुने चूडाकर्म यायेगु परम्परा दु । अन उगु गोत्रबाहेक मेपिं चूडाकर्म याकेगु परम्परा मदु ।

राणा परम्परा दुने नं दोलाजी प्रथाया प्रचलन

जुजु खलकपिन्सं या:गु ज्याया अनुकरण राणापिन्सं नं याइगुला स्वाभाविक हे जुल । तर राणातय् बहुविवाह प्रथाया चरम प्रचलनया कारण शक्ति पदाधिकारया लागिं हे धका: दोलाजी प्रथाया प्रचलन मजुसें सर्वसाधारण जनता स्वयां च्वय्यागु स्तरया कथं राणातय् म्ह्याय्‌मचात पित बिया मछ्वसें थ: म्ह्याय्‌मचातय्‌त थ:गु छेँय् हे मिजं हयां: ब्याहा याना: पारिवारिक जीवन न्ह्याके बीगु प्रचलन दु ।

नेपा:या इतिहासय् थज्या:गु नं घटना जुल-राणातय्‌सं थ: म्ह्याय्‌या लागिं दोलाजी तये यंकूम्ह मिजं थ:त इहिपा: याइम्ह मिसानाप मतिना जक याना: सुम्क ऐश आरामय् जीवन महंसे राणातय्‌गु जहाँनिया बनावट, जहाँनिया कलह, जहाँनिया बैमनस्य आदि सर्वसाधारण जनतां पिने मखनीगु, मखनीगु स्थिति खंका: राणाप्रति विद्रोहया भावना दना: जनतातय्‌त राणातय्‌गु निरंकुश शासनं मुक्त यायेगु लँपुइ न्ह्यात । उलि जक मखु लिपा प्रजातन्त्रया लागिं थ: शहीद तक नं जुया वन । उम्ह व्यक्तिया नां ख: - शहिद दशरथ चन्द ।

नाटककार विजय मल्लं मिसा समानता खंकूगु दोला प्रथा

नाटककार विजय वहादुर मल्लजुया अप्व: याना नेपालभाषाया नाटकय् नेवा: संस्कृतियात छुं छुं पक्षय् थिया त:गु खनेदु । नेवा: समाजया दोलाजी प्रथायात समावेश याना: नेपालभाषां च्वयादीगु नाटक 'किपालुं लिनाच्वंम्ह मनू' ख: । थ्व नाटक सफूया रुपय् नेपालभाषाय् प्रकाशित जूगु मदुनिसां नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञाप्रतिस्ठानया दबुली अति सफल जुइक मञ्चित जुइ धुंकूगु ख: । थ्व हे नाटकया बाखंयात कया: नेपाली 'भूलै भूलको यथार्थ' कथं सफू प्रकाशित जुइधुंकूगु दु । थ्व नाटकया मुख्य पक्ष दोलाजी प्रथा कथं म्ह्यायृयात इहिपा: याना: बीगु ख: । गुकिं याना: थ:गु वंश काय् नं थें म्ह्याय्नं कायम याइ । थ:गु सम्पत्तिया हकया हकदारनं जिलाजं व म्ह्याय् समान रुपं जुइ । अधिकार नं म्ह्याय् व जिलाजंया जुइ । धनीम्ह अबुया याक: म्ह्याय्यात इहिपा: याना: बिया छ्वल धा:सा म्ह्याय्नं हक व अधिकार थ: भा:तया छेँय् वना: का: वनी बरु थ:गु छेँय् हे जिलाजं हया: बिल धा:सा भौयात सम्पत्तिया हक व अधिकार बी थें जिलांजं भाजुयात बीगु जुइ । अनं वंश परम्परा नं न्ह्याइगु विचा: न्ह्यब्वयात:गु ख: ।

कानून कथं दोलाजी

न्हापा न्हापा जूसा दोलाजी च्वंवंम्ह मिजनं थ: बूगु छेँया हक व अधिकार त्व:ता: मिसाया छेँय् अधिकार का: वनीगु प्रचलन ख: । तर मिजंतय्त अप्व: महत्त्व बिया: च्वयात:गु थौंया मुलकी ऐनय् दोलाजी च्वंवंम्ह मिजंयात मिसातय्सं क्वन्ह्याकी कथं मजुसे मिजंतय्त स्वतन्त्र कथं हे थ:गु छेँय् हक व अधिकार प्राप्त जुइकथं कानूनी प्रावधान दु । मुलुकी ऐनया महल १५ य् 'धर्मपुत्र' बुँदाय् दुथ्याकात:गु दोलाया लागिं कानूनं धर्मपुत्र स्वया: फरक कथं अधिकार बिया त:गु दु ।

कानून कथं म्ह्याय् जक दुपिसं म्ह्याय्यात दोलाजी हयाबिइफु । दोलातय्सं थ: कला:पाखेया चल अचल सम्पत्ति दावी याये मदु । कलातं खुशी जुया: ब्यूगु सम्पत्ति जक प्राप्त जुइ । अशं धा:सा थ: अबुयागु हे प्राप्त जुइ । तर धर्मपुत्र सुनानं लहीगु जुल धा:सा धर्मपुत्र का:म्ह मनूया सम्पत्तिया हक थम्हं बुइकाम्ह काय्या सरह जुइ, बुइकूपिं मां-अबुपाखेंया सम्पत्तिया हक छुं दइमखु ।

मेगु हानं कानून कथं दोलाजी दुम्ह म्ह्याय्या सन्तान मन्त धा:सा अपुताली म्ह्याय्मचाया पाखेंया हकवालायात सम्पत्तिया हक प्राप्त जुइ ।

यदि काय् मदुसा म्ह्याय् जक जुल धा:सा मामं म्ह्याय्यात नं दोलाजी हे तया: च्वँ धका: च्वया बीमा: । अथेहे च्वन धा:सा उगु सम्पत्तिया हकदार जुइ मेपिं हकवालातय्गु हक जुइमखु । च्वया मब्यूसा म्ह्याय्नं उगु सम्पत्ति विवाह खर्च व सम्पत्तिया सयकड़ा दश दरं प्राप्त जुइ, मेगु फुक्कं हकवालायात वनी ।

मेगु दोलाजी त:म्ह मिसाया काय् म्ह्याय् अर्थात सन्तान मन्त धा:सा दोलाजी त:म्ह मिसा ४५ दँ ददकि थ: भा:तया नामय् सम्पत्ति च्वया बीज्यू । मचा मदया: धर्मपुत्र का:म्ह मिसां थ: सस:अबुयाके सम्पत्ति कायेगु जुइ ।

नेवातय्गु समाजय् स्वयां क्षेत्रीतय्गु समाजय् अझ मिसाप्रधान समाजय् मिजंतय्त व्याहा याना: दोला तयेगु परम्परा दु । थौं नं भ्रीगु समाजय् थज्या:गु दोलाजी प्रथा दु । तर दोलाजी धायेके मिजंतय् मय: । धनी मनूया याक: म्ह्याय् नाप इहिपा: याइ, मिसाया छेँय् हे च्वनी अनया रितिथितिइ दुथ्याइ तर मिजंया थ:गु छेँ दुथ्याकेगु मजू, अज्या:गु स्थिति दोलाजी परम्परा कथं पूर्णतया दोलाजी जूसां दोलाजी धायेकेगु मिजंतय् मय: । मिसातय् नं थ:गु छेँय् भा:त तये य:, तर दोलाजी धायेके मय: । गुकिं याना: दोलाजी प्रथा समाजय् न्हना वंगु थें हे जुल ।

थन छगू घटना न्हयब्वये गुकियात दोलाजी धका: मधासे मगा: । त्रिभुवन विश्वविद्यालयया छम्ह शिक्षकं छम्ह मिसाम्ह विद्यार्थीयात ब्वंकेगु जक मखु शोध निर्देशनं यात । लिपा मिसाया मां-अबुं उम्ह शोध निर्देशक भाजुयात थ:गु छेँय् हे म्ह्याय्नाप तया बिल । उम्ह मिसाया मां-अबुया काय् छम्ह हे मदु, म्ह्याय्या म्ह्याय् जक । मिजंया छेँय् मिसायात भौमचा कथं छुं व्यवहार मया: तर मिसाया छेँय् मिजंयात म्ह्याय्या भा:तया रुपय् व्यवहार यात ।

दोलाया परम्पराय् थ्व घटनाया मिजं दोला ख: । थज्या:गु घटना समाजय् यक्व जू । तर दोलाजी धायेगु मया:गु कारणं न्हापाथें मिजंया थ:गु छेँया पूर्ण अधिकार हनन् जुइगु कथं मजुसे थ:गु हक अधिकार थ: बूगु छेँय् थ:म्ह मां अबुयाके कायेगु जू । थथे दोलाजी च्वन धका: धायेवं भ्रगू समाजय् सुयां परिवारय् छम्ह दोलाजी च्वन धा:सा वया गुंगू पुस्ता तक नरकय् कुहाँ वनी धायेगु प्रचलन दु । गुगु कारणं याना: दोलाजी य:सां दोलाजी धायेगु प्रचलन तनावंगु ख: । ●

बौद्धमार्गीय नेवा:तय्
इहिपा प्रथाय् सँ प्याकेगु रीति

झिंखुगू कर्मकाण्डया दुनेला:गु 'इहिपा कर्मकाण्ड' बौद्धमार्गीय नेवा:तय् थ:गु हे पह:यागु संस्कृति दु । अथे धका: बौद्धमार्गीय नेवा:त गुलि दुगु ख: उपिं फुक्कसिया छ्गू हे पह:यागु संस्कृति खनेमदु । इहिपा प्रथा - दक्वसियां दुगु रीति जूसां 'सँ प्याकेगु रीति' छ्गू दक्व बौद्धमार्गीय नेवा:तय् ज्व: मला: । सँ प्याकेगु रीति छ्गू सीमित जातं जक यानाच्वंगु यँय् खनेदु । थ्व सीमित जात ख: - (१) गुभाजु (वज्राचार्य) (२) वडे (शाक्य) बह्रे (३) उराय् (तुलाधरपिनि फुक्क जात) ।

'सँ प्याकेगु' रीति यँय् गुलि प्रचलन जुयाच्वंगु ख: उलि यल, ख्वप व उपत्यकां पिने खनेमदु । थथे स्वयेबलय् 'सँ प्याकेगु' धयागु उलि पुलांगु रीति मखुथें च्वं । थ्व मल्लकालय् यँ, यल, ख्वप स्वकू टुक्रा जुइधुंका: जक जुइमा: धयागु प्रमाण थ्व परम्परां यँय् जक दुगुलिं क्यं । सँ प्याकेगुया अर्थ ख: - सँ छ्यंका बीगु । इहिपा प्रथाया सिलसिलाय् सँ प्याकेगु धका: न्याग: सँप: हिंकेगुयात धाइ । थ्व ज्या काय्मचां भौमचायात याका बीगु ख: ।

सँ प्याकेगु चलन गुभाजु, बह्रे व उराय् स्वखल: मध्ये न्ह्याम्हस्यां इहिपा या:सां काय्मचा व भौमचायात 'यज्ञशालाय्' तय्रा: ह्वंकेगु यात धा:सा जक चलन दु । अथे यज्ञशालाय् तया: ह्वंकेत नं इहिपा यदि छ्गू हे जात वा 'जा' चलय् जूम्ह नाप जुल धा:सा जक चलन दु ।

'सँ प्याकेगु' रीति भौमचा काय्मचाया छेँय् दुतकाये धुंका: काय् मचा व भौमचायात यज्ञशालाय् तया: ह्वंके धुंकालि कन्हय् खुन्हु यायेगु चलन दु । थ्व सँ प्याकेगु दिन खुन्हु भौमचायात सँ प्याकेगु ज्वलं थ:छेँपाखें तयेके हयेमा: । सँ प्याकेगु ज्वलं मध्ये मुख्य ज्वलं थथे ख: - (१) थकूचा (छ्गू कथंया सँ छ्यनेगु ज्वलं), (२) ककीचा (३) क्वँ ख्वला (क्वँ... छ्गू खथंया ख्वालय् बुलेगु) (४) चिकं ख्वला (५) ज्वला न्हाय्कं (न्हापा ख्वा: स्वयेत न्हाय्कंया रुपय् छ्यलात:गु वस्तु) (६) सिन्ह:मू (कपालय् तीगु सिन्ह: तयेगु थल) (७) म्हय्खा पा (८) चुसा-पा (दुम्सीयागु कं) (९) कुम्ह:का हिनात:गु

कतू (कुमारीम्ह मचां कतुलय् फ्यनातःगु का) (१०) कूस गूँ (११) स्वां (१२) सगं ज्वलं (१३) निकःया नांचा (मरि कसि) (निकः=छुचुं व साखः तयाः दयेकातःगु छगू कथंया चाकुमरि, नांचा=कसि) ।

सँ प्याके ज्वलं ठीक जुल धायेवं काय्मचां भौमचायात यज्ञशालाय् हृवंकूगु हे थासय् हयाः पञ्च गरिवें हाः याकाः नी याइ । अलय् भौमचायात फ्यतुकाः भौमचाया न्ह्यःने काय्मचायात तयाः भौमचायागु ख्वालय् क्वःचिकं बुइके बी । थुलि सिधयेकाः काय्मचायात भौमचाया ल्यूने तयाः भौमचाया सँय् चिकनं तिकाः थकूचां, ककीचां सँ छ्यूंके बी । थुलि धुंकाः भौमचाया छ्यनय् चुसापां न्यागू सिंचा फायाबी । दक्कले न्हापां दथुइ छगः सँपः हिका बी । थ्व धुंकाः कपाःया चुलिंचू न्ह्यःने छगः सँपः, देपागु न्हाय्पया च्वय् लाक्क छगः सँपः, गःपःया चुलंचू छगः सँपः व जवःगु न्हाय्पं च्वय् छगः सँपः यानाः न्यागः सँपः हिकान्हिइ । थ्व धुंकाः कुम्हःका हिनातःगु कतूलय्च्वंगु का दक्कले न्हापां विचय्च्वंगु सँपलय् न्याहिं हिकाःलिं न्ह्यःनेच्वंगु सँपलय् हयाः हानं न्याहि हिंकालिं न्ह्यःनेच्वंगु सँपलय् नं न्याहिं हिने धुंकाः देपा न्हाय्पं च्वय्च्वंगु सँपलय् नं कुम्हःका न्याहिं हिनाबिइ । थथे देपायागु सँपलय् सिधयेवं ल्यूने गःपः च्वय्च्वंगु सँपलय् नं न्याहिं हे हिनाः हानं जवःगु न्हाय्पं च्वय्च्वंगु सँपलय् न्याहिं हिनाःलिं हानं न्यागः सँपः दक्वयसं लाकाः न्याहिं हिनाः लिपा कतूनापं दथुइच्वंगु सवालय् हे तियाबी । थुलि सिधयेवं - चुसापा, कूस गूँ, म्हय्खापा व स्वां नं दथुयागु हे सँपलय् छुकाबी । थथे न्यागः सँपः हिका बी धुनेवं भौमचाया रूप गथे च्वं धकाः ज्वला न्हाय्कं क्यनी । थथे काय्मचां भम्चायात सँ प्याके धुंकाःलि काय्मचा भौमचाया जवपाखे तयाः काय्मचा व भौमचायागु छ्यूं ल्वाकाः सिफं[1] लुइकेगु ज्या याइ । थुलि धुंकाःलि भम्चायात ज्वला न्हाय्कं व सिन्हःमू ज्वंकाः गणेद्यः वा आगं द्यः (थःथःगु चलन अनुसार) याथाय् भौमचायात द्यःयात सिन्हः छायेके बीगु याइ । अनं हानं भौमचायात लित हयाः काय्मचाया क्वय् तयाः धौ सगं, ख्यँ सगं बीगु वा लः ल्हायेगु ज्या जुइ । नापं थःछेँ पाखें वःगु वसः नं लःल्हायेगु याइ ।

थ्व सिधयेकाः काय्मचाया न्ह्यःने भ्वँतं म्हुतुप्वाः तिनातःगु 'निकः

---

१. सिँयागु कुले, सिसाबुसा व जाकि, ताय्, स्वां तयाः स्वक्वः सिफं लुइ । थथे याकेबलय् काय्मचां देपा ब्वहलय् पाचिनी, भौमचां क्वं ल्हातं पाचिंकाः भौमचाया देपा व काय्मचाया जवःगु ल्हातय् निगः निगः ग्वय् तयाः थपू-क्वपू याइ ।

ग्वारा' तयातःगु नांचा हयाबी । काय्मचां ल्हाःतं म्हुतु प्वालय् च्वंगु भ्वँ तछ्याना बी । उकी दुनेच्वंगु निकः मरि द्यः, मां, अबु, फुकीपिं व भौमचायात समेत इनाबी । थुथाय् न्हयाइपुक ख्यालि न्हिलि यायेगु लागि नांचाय् च्वंगु भ्वँ तछ्याये धुनेसाथं चखुं, बखुं, छुँ हे तयाः महःसां अबीर छताला न्ह्याम्हेस्यां हे तयाहयेगु याः । गुगु नांचाय्च्वंगु भ्वँ तज्यायेवं हे ब्वयाः पिहां वइ । 'सँ प्याकेगु' रीतिइ दक्कले न्ह्याइपुसेच्वनीगु हे नांचाय् भ्वँ तछ्यायेगु व निकः मरि इनाबीगु खः । छाय्धाःसा काय्मचां थ्व इना बीबलय् न्ह्याइपुसेच्वंक गुलिसित माया यानाः ब्यूसा, गुम्हसित कय्काछ्वइगु चलन दु । थ्व सँ प्याकेगु रीति वातावरणय् दुने भर परय् जुइ ।

थथे निकः मरि इना बी सिधयेवं 'सँ प्याकेगु' रीति क्वचाइ । थ्व जुल साधारण रीतिकथं सँ प्याकेगुया खँ । आः थन झी थथे सँ प्याकेगु छाय् ? अले न्यागः सँपः हिंकेमाःगु छाय् ? धयागु खँय् छक्वः दुवाला स्वयेगु कुतः याये ।

मिसा मिजंया शक्तिया रूप धकाः झीगु धर्म शास्त्रं धयातःगु दु । अझ महायान व बज्रयानया पूजा स्वल धाःसा मिजंया शक्ति (मिसा) या महत्वबारे झन् अप्वः मिखां हे खनीगु खः । विना शक्तिं सुं मनुखं छुं यायेफइमखु । झीगु इतिहासया पौ पुइका स्वल धाःसा अथवा ततःधंगु ज्या यानावंपिं मनूतय्के दुवाला स्वल धाःसा अन मिसा छम्ह पात्र दया हे च्वनीगु सत्य खँ खः । गनं मिसात खने दयेक हे च्वनाच्वनी, गनं धाःसा खने मदयेक च्वनाच्वनी । तर मिजंयात ज्याय् प्रोत्साहन बीगु ज्या मिसां हे यानाच्वनी । झीगु बौद्धमार्गीय् नेवाःतय् संस्कृति धाःसा मिसा मिजंया विवाह जुइधुंकाः तिनि मिजंया शक्तिया रुपय् कायेगु चलन दु । थःगु शक्तियात बांलाकेगु अधिकार काय्मचायात दुगु जूगुलिं भौमचाया सँ प्याकेगु अधिकार काय्मचायात दुगु खः । इहिपा धुंकाः काय्मचा वा भौमचा अर्धाङ्ग अर्धाङ्गिनी धकाः धाइ । मिजंतय्त अर्धाङ्गिनीया सौन्दर्य हे प्रगतिया लँपुइ वनेगु हःपाः (प्रोत्साहन) धकाः नं धाइ । थ्व झीसं न्यना वयाच्वनागु नं खः कि समाः सिमधयेकं मिसात सुथय् भाःतया न्ह्यःने वने मज्यू धकाः धाइगु । गुम्हं गुम्हं कलाःया समाः यानामतःगु ख्वाः खनेवं तं पिकाइगु नं मदुगु मखु ।

गनं गनं मनूतय्त विचय् खँ जुयाच्वनीबलय् 'छुं छु शक्ति ?" धकाः धायेगु चलन नं मदुगु मखु । थथे 'छंगु छुं शक्ति'या खँ बांलाक स्वल धाःसा छुं कलाः गुलि शक्तिशाली ? धकाः न्यनेगु खः । कलाःपिं गुलि शक्तिशाली

(बांलाःगु गुण दुम्ह मिसा) जुल अले मनूत बांलानाः च्वय् च्वय् लानावनी । धाइ नापं दु - 'गन परिवारय् गुणीम्ह, सुशीलम्ह मिसां बास याइ - अन स्वर्ग स्वयाः नं न्ह्याइपुगु आनन्द दइ ।'

थथे इहिपा धुंकाः भौमचायात शक्तिया रूपय् मानय् यायत काय्मचां भौमचायात न्यागः सँपः हिकाःलि स्वीकार याइ । छाय्धाःसां व न्यागः सँपः दुने काय्मचां भौमचायात जीवनय् माःमाःगु धर्म, कर्म, रत्न, कुल, वज्र, पृथ्वी, वायु, आकाश, अग्नी, लः आदिया प्रतिस्था यानाः (नीस्वनाः) थःगु शक्तिं परिपूर्ण जुइमाः धकाः भाःपीगु खः ।

बौद्ध धर्मया महायान व वज्रयान दुने प्रत्येक छगः छगः सँपःयात न्यागू शक्तिया रुपय् कयातःगु खनेदु । न्यागः सँपःयात छु छु धापू कथं कयातल धयागु खँ थन स्पष्ट याये -

१) दक्कले न्हापां न्यागः सँपःयात पञ्च बुद्धया प्रतिकया रूपय् कयातःगु खनेदु । पञ्चबुद्धया नां, रंग, दिशा व सँपःया प्रतिक थथे खः ।

बुद्धपिं	**रंग**	**दिशा**	**सँपः**
(क) बैरोचन	तुयुम्ह	पूर्व	दथुयागु सँपः
(ख) अक्षोभ्य	वँचुम्ह	पूर्व व उत्तरया कुनय्	कपाः च्वसंच्वंगु सँपः
(ग) रत्नसम्भव	म्हासुम्ह	उत्तर	देपागु न्हाय्पं च्वसंच्वंगु सँपः
(घ) अमिताभ	ह्याउँम्ह	पश्चिम	ल्यूने गःपः च्वसंच्वंगु सँपः
(ङ) अमोघसिद्धि	वाउँम्ह	दक्षिण	जवःगु न्हाय्पं च्वसंच्वंगु सँपः

२) **पञ्चतत्व** - थ्व न्यागः सँपःयात पञ्चतत्वया प्रतिकया रुपय् नं कयातःगु खनेदु । पञ्चतत्वया सँपः थथे खः -

तत्व		**सँपः**
(क) वायु	-	दथुयागु सँपः
(ख) आकाश	-	कपाः च्वसंच्वंगु सँपः
(ग) पृथ्वी	-	देपागु न्हाय्पं च्वसंच्वंगु सँपः
(घ) तेज (अग्नी)	-	ल्यूने गःपः च्वसंच्वंगु सँपः

(ङ) आप (लः) - जवःगु न्हाय्‌पं च्वसंच्वंगु सँपः

३) ध्व न्यागः सँपः हिंकीबलय् गुरुभाजुं मन्त्र थथे धकाः ब्वनाः हिंके बी -

(क) 'वज्र धातेश्वरीम्ह' धकाः दथुयागु सँपः हिंके बी
(ख) 'वज्र बरमी हूँम्' " कपाः च्वसंच्वंगु सँपः हिंके बी
(ग) 'रत्न बज्रीता' " देपागु न्हाय्‌पं च्वसंच्वंगु सँपः हिंके बी
(घ) 'धर्म बज्रीम्ह्' " ल्यूने गःपः च्वसंच्वंगु सँपः हिंके बी
(ङ) 'कर्म वज्रीअ' " जवःगु न्हाय्‌पं च्वसंच्वंगु सँपः हिंके बी

४) **कूल धर्मकथं** - इहिपाया उद्देश्य छगू कूल स्थीर यायेगु निम्ति नं खः । उकिं ध्व न्यागः सँपःयात कूल धर्मकथं न्यागू प्रतिक बियातःगु दु ।

कूल	सँपःया प्रतिक
(क) कूलत्रय् कूल[२]	दथुयागु सँपः
(ख) मन्त्र विद्याधर कूल[३]	कपाः च्वसंच्वंगु सँपः
(ग) लोकालोक कूल[४]	देपागु न्हाय्‌पं च्वसंच्वंगु सँपः
(घ) महा मुद्रा कूल[५]	ल्यूने गःपः च्वसंच्वंगु सँपः
(ङ) लोकत्रय कूल[६]	जवःगु न्हाय्‌पं च्वसंच्वंगु सँपः

५) न्यागः सँपःयात पञ्च महाभूतकथं "गो, फु, द, ह, न"[७] प्रतिकया रूपय् कयातःगु खनेदु -

न्यागः सँपःयात नं कुम्हाःकां हिनाः छ्थासं हे सुरु यानाः अन हे अन्त यानाः पंच बुद्ध, पंच तत्व, पंच कुल आदि तारण तयाः छ्थासं यानातःगु धकाः धाइ । थथे तारणं न्यागलं सँपःयात 'वज्रसत्व'यां प्रतिकया रूपय् कयातःगु खः । कूप गूँ, स्वां, म्हय्‌खापा, - कुम्हाःका फुक्क शुद्धगुया प्रतिकया रूपय् कयातःगु खः । थथे न्यागः सँपः हिनाःम्ह भौमचा व काय्‌मचायात छूयं ल्वाकाः सिफं लुइगु रीति प्रत्येक सँपःया प्रतिकत वैवाहिक जीवनय्

२. *कूल, मनू जन्म कया वयाच्वंगु मनू मात्रया भूत, भविष्य व वर्तमानकूल ।*
३. *कूल स्थीर यायेत विद्या, ज्ञान प्राप्त यायेगुया रूपय् कयातःगु खः ।*
४. *मिसाया कूलया प्रतिकया रूपय् कयातःगु ।*
५. *ल्हातं, तुतिं वा शरीरया छुं नं अंगं अभिव्यक्ति याइगु कूल ।*
६. *मदये धुंकूपिं पुर्खाया रूपय् प्रतिक कथं कयातःगु खः*
७. *बौद्धमार्गीय बज्रयान पूजाया न्यागू प्रतिक ।*

दयेमाः धकाः वज्रसत्वयाके आर्शिवाद काःगु धकाः धाइ । अलय् हानं आर्शिवाद मंगलमय जुइमाः धकाः गणेद्यः वा आगंद्यःयाथाय् सिन्हः तःवनीगु धकाः धाइ । अले सगं नं फयेगु याइ ।

थथे धार्मिक रीतिकथं विश्व-ब्रम्हाण्डया प्रतिकया रूपय् कयातःगु सँपःयात थौंकन्हय् अर्थयात थुइकाः महत्व मब्यूसे खालि न्ह्याइपुकेगु व ब्वसाया रूपय् जक कयातःगु खनेदु । न्हापा थकूचा, ककीचा, चुसापा आदि सामानत प्रकृतिया वस्तुत व साधारणगु जक खः । थौंकन्हय् थुकिया मू तच्वः जुयावयाच्वंगु खनेदु । उप्वः यानाः वस्तुत मध्ये - क्वँ ख्वला, चिकं ख्वला व ज्वला न्हाय्‌कं ला वहःयागु हे जुइ । व बाहेक मेमेगु वस्तु नं अति हे च्वन्ह्याःगु हे जुयाच्वनी । थथे विधि व्यवहार तच्वः जुयावयेगु थौं कन्हय्‌या भाः, बेसाः कथं पायछि थें मच्वं । उकिं संस्कृति म्वाकेत जनताया आर्थिक स्तरं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितेफु - आर्थिक अवस्था बांलाःसा थातं च्वने नं फु, बांमलाः कमजोर जुलकि न्हने नं फु ।

ताःहाकःगु, हाकुसेच्वंगु व प्वाँय्‌चिंगु मिसाया सँ सौन्दर्यया चिं खः । सौन्दर्यया मिखाय् थ्व न्यागः सँपःयात कामदेवया न्यागू वाणया रुपय् नं खनाच्वंगु दु धैगु खँ न्यनेदु ।

बौद्धमार्गीतय् जक मखु न्यागः सँपः हिनेगु हिन्दूमार्गीतय् नं खनेदु । साधारणकथं बौद्धमार्गीतय् नापनापं हिन्दूमार्गीतय्‌सं नं न्यागः सँपःयात सगुणया प्रतिकया रुपय् कया वयाच्वंगु दु । इहिपाया रीति - न्यागः सँपः हिंकेगु प्रथा अति हे बांलाः जू । नापं अति हे अर्थपूर्ण व महत्वं जाःगु खनेदु । तर अथे धकाः न्यागः सँपः हिंकाः इहिपा यानातःपिं मनूतय् जक सफल वैवाहिक जीवन बिते जुइगु धइगु धारणा मखुकि - साधारण कथं इहिपा यानातःपिंनि जीवन नं सफलं न्ह्यांनाच्वंगु द हे दु । उकिं इहिपा जीवन हना वनेत मिसा मिजं निम्हेसियां चरित्रय् भर परे जुइ । ●

- *कुलां, ल्याः ७, ने.सं. ११०३*

नेपालय् पारपाचुके (सम्बन्ध विच्छेद) - छपुलु

वैवाहिक सम्बन्ध वा कला:-भा:तया सम्बन्धयात अन्त याना: निम्हं ब्यागलं जुइगु प्रकृया हे पारपाचुके वा सम्बन्ध बिच्छेद ख: । कला: व भा:तया सम्बन्ध बिच्छेदयात नेवा: भासं 'पारपाचुके' धाइ । 'पारपाचुके' शब्द 'पार' व 'पाचुके' निगू शब्द स्वाना: दयेकूगु शब्द ख: । 'पार' या अर्थ 'अलग' अले 'पाचुके'या अर्थ त्यपू वायेगु अर्थात त्यपू फायेगु वा त्यपू (जोडी) फाया: अलग जुइगु ख: । हानं नेपालभाषाय् 'पा' या अर्थ स्वाना: गथेकि 'पा देखा काये' अर्थात जोडी नापं दिक्षा कायेगु ख: । न्हापा 'पार' व 'पाचुके' शब्दया अर्थ छगू हे जूव:गु दु । गथे कि न्हापां सम्बन्ध विच्छेदयात 'पारपाचुके' छगू हे शब्द थें छ्यलेगु या:सां आ: 'पार बिये' वा 'पाचुका बिये' धाल धा:सा सम्बन्ध विच्छेद याना बिइगु धका: थुइकेगु याइ । अथे हे 'पार काये' वा 'पाचुका काये' धाल धा:सा सम्बन्ध बिच्छेद याना काये धइगु अर्थ थुइकी ।

नेवा: समाजया 'पारपाचुके'

नेवा: समाज मातृसत्तात्मक सांस्कृतिक परम्पराया समाज जूगुलिं थनया परम्परा पूर्णतया नारी स्वतन्त्रताय् आधारित जू । तर पुरुष प्रधान समाजया परम्परां नेवा: समाजय् नं प्रभावित या:गु जूगुलिं नेवा: समाजया मिसातय्सं थ:पिनि मूल्य व मान्यतायात विचा: यायेगु त्व:तूगु दु । बरु नारी स्वतन्त्रताया मागया स: थना: थ:त हे विचलित या:गु दु ।

नेवा:तय् समाजय् दयाच्वंगु पारपाचुके सामाजिक परम्परा पूर्ण रूपं स्वतन्त्रताया आधारय् दु । विवाहित नारीं थ: भा:त वा भा:तया छेँ मयेकल धा:सा भा:तयाके पारपाचुके कया: थ छेँय् वया: मेम्ह मिजंलिसे इहिपा: याना: च्वंने ज्यूगु सामाजिक मान्यता दु । पारपाचुके कया: व:म्ह मिसायात बिना किचकिचं समाजय् बांला:गु दृष्टिं हे हानं इहिपा: यायेत स्वीकार याइ । कला:यात पारपाचुकें काये माल धा:सा भा:तया छेँय् इहिपा जुइ न्ह्य: सम्झौताया रुपय् व्यूगु ग्वय भा:तया छेँय् बिया व्छयेगु वा भा:तयात बिइगु वा भा:तयां फोंगां क्वय् तया बिइगु वा भा:तया सीम्हय् तया बिल धा:सा कला: व भा:तया सम्बन्ध दइमखुत वा पारपाचुके जुइ । थन तक कि भा:त सिथं यंकाच्वंबले कला:म्हेस्यां झ्याल सीम्हय् ग्वय् कुर्का ब्यूसां पारपाचुके

जुइ । मसानय् भा:तया सी उयाच्वंगु इलय् कला:म्हेस्यां ग्वय् तयाबिल धा:सां नं पारपाचुके जुया: विधुवा जुइ मखु ।

कला: व भा:तया दथुइ कच्चवं जुया: जक पारपाचुके जुइगु मजूसे पारिवारिक बैमनश्यता वा सामाजिक मान मर्यादा उल्लंघन यात धा:सा नं नेवा:तय् समाजय् पारपाचुके जूगु खनेदु । खार्मनिसें दण्डवत् याना: नेपा: व:म्ह क्यांछें लामायात तुलाधरतय्सं तसकं सम्मान बिया: माने या:गुलिइ लामायात मान्य व लामायात अमान्य वर्गय् विभाजित जुया: 'उराय्' व 'गुभाजु' दथुइ जा चले यायेगु व चले मयायेगुलिइ सामाजिक विचारय् मतभेद जुया: यक्व परिवारय् पारपाचुके जूगु ख: । पारपाचुके काइबले कला:यात इच्छा दुसा कायेगु अधिकार दु । तर भा:तयात उगु अधिकारं बञ्चित यानात:गु खनेदु । लिपा पुरुष प्रधान समाजया प्रभावं जक भा:तयात कला: मयल वा कला: भा:तया छेँय् वया: बांलाक मच्वन धा:सा भा:तं वा भा:तया परिवारं भौमचाया क्वस: लमि मार्फत् लित छ्वया: 'क्वस: लित ह:गु' प्रमाणित याना: भा:तम्हं मेम्ह इहिपा याये दु । यदि भौमचापाखें नं सम्बन्ध बिच्छेद यायेगु इच्छा यात धा:सा इहिपाया निंतिं सम्झौता या:गु ग्वय् लित बिया: पारपाचुके काइ । तर भौमचापाखें सम्बन्ध बिच्छेद यायेगु इच्छा मजुल धा:सा ग्वय् लित बिइमखु । मेम्ह मिजपाखें न्हापांम्ह मिजंपाखेंया क्वस: लित मब्यूतले इहिपा यात धा:सा भौमचापाखें क्वस: लित काइ अले ग्वय् मिजपाखें बेइमान या:गु प्रमाणया रुपय् भौमचापाखे तइ । अथे हे मिसां ग्वय् लित मबिइक मेम्ह मिजंलिसे इहिपा यात धा:सा मिजपाखें क्वस: लित मबिसे इहिपाया सम्झौताय् ब्यूगु ग्वय्लय् निग: त्ना: लित काइ । अले उगु निग: ग्वय् मिसां बेइमान या:गु प्रमाणया रुपय् तया तइ । मिजनं मेम्ह इहिपा याना: क्वस: लित छ्वये धुंकूगु दुसा भौमचां ग्वय् लित मकासें नं मेम्ह मिजंलिसे इहिपा यायेत स्वतन्त्र जू । तर इहिपा मयासे भा:त सित धा:सा बिधुवा जुया: च्वने म्वा: । मिसायाथाय् गुब्लेतक ग्वय् दयाच्वनी, उब्ले तक मिजंयाके दइ । हक कायेगु मकायेगु पूर्ण अधिकार मिसायाके दयाच्वनी ।

पूर्ण रुपं पारपाचुके यायेधुंका: मिजं नं मेम्ह मिसा इहिपा याना: वैवाहिक सम्बन्ध कायम यायेधुंका: न्हापायाम्ह कला:लिसे च्वने मन मन्त धा:सा हानं पारपाचुके याना: गनं नं वैवाहिक सम्बन्ध कायम मयासे च्वनाच्वंम्ह मिसालिसे हानं कला:-भा:त जुया: च्वनेगु मन दयेका: मिसां नं सहमति बिल

धा:सा च्वने फइ । थुकथं कला: भा:त जुया: च्वनेत भा:तम्हं भिंनिगू तिर्थया लखं म्व:ल्हुया: शुद्ध यायेधुंका: जक च्वने फइ । पारपाचुके या:पिं कला: भा:त हानं लिपा सम्बन्ध कायम याना: कला: भा:त जुया च्वने फइ ।

कीर्तिपुर नगरपालिकाया वडा १४ अवस्थित जुयाच्वंम्ह च्वभाद्य: । च्वभा: करुणामय् (आनन्दादी करुणामय्) थाय् कार्तिक शुक्ल प्रतिपदां निसें सकिमिला पुन्हीतक्कं च्वनीगु माय् अपसंलय् नं अपसं च्वंव:म्ह मिसायात वया भा:तं थें मवल धायेवं पारपाचुके जुइगु सामाजिक मान्यता दु । थ्व प्रचलन नेवा: समाजय् जक मखु अन माय् अपसं च्वंव:पिं ब्राम्हण, क्षेत्री, तामाङ्ग, गुरुङ्ग, आदि सकल जातियात लागू जूगु प्रचलन ख: । (स्वयादिसँ 'च्वभा:द्य:या माय् अपसं व पारपाचुके' लेख)

भोते समाजय् पारपाचुके

भोतेतय्गु समाजय्नं पारपाचुके यायेगु परम्परा दु । तर अमि धा:सा म्वानाच्वंम्ह भा:तनापया पारपाचुके मजुसे सीं धुंकूम्ह भा:तया लाश (सीम्ह) नापं पारपाचुके यायेगु परम्परा ख: । भा:त सित धा:सा उम्ह मिजंनापं पारपाचुके याये न्ह्या:म्ह कला:म्हं सीम्ह भा:तया म्हय् सुकां चिना: उगु सुका थ:गु म्हय् नं चिना: तापाक वना: सीम्ह भा:तया म्हय् चिनात:गु सुका व थ:गु म्हय् चिनात:गु सुकां चफुना बिल धा:सा भा:त नापया सम्बन्ध मदया: पारपाचुके जुइगु चलन दु । अथे हे भा:तया म्हय् चिनात:गु सुका चफुना: भा:तया छेँ हे दुहाँ वन धा:सा मिसाया पारपाचुके का:म्ह भा:तपिनं थाय् च्वंम्ह दाजुभत वा किजाभत नाप हानं इहिपा याना निम्हतिपु जुया च्वनीगु परम्परा दु । यदि सिइम्ह भा:त नाप थ:म्हं सुका चफुना भा:तया छेँ दुहाँ मवंसे थ:छेँ मिसा दुहाँ वन धा:सा भा:तनाप पारपाचुके याना: थ:छेँय् स्वतन्त्र जुया हानं मेम्ह सुं मिजंनाप नं इहिपा याना: स्वतन्त्र जीवन हनेफु ।

इस्लाम समाजय् पारपाचुके

इस्लाम धर्म माने याइपिं नेपाली जनतातय्सं पारपाचुके यायेगु परम्परा दु । पारपाचुके याये न्ह्या:पिं कला: भा:त निम्हसिनं साक्षी तया: अमिगु न्ह्य:नें "तलाक" धका: धाइ । थथे धाये धुंका: समाजं अमित हानं छ्न्हुनिसें लच्छि तक्कं विचार याना: नापं च्वनेगु सलाह बिइ । थुकी दुने कला: नं भा:तं निम्हसिनं धाथें पारपाचुके कायेगु हे ख़तला धका: बिचा: याइ । अथे बिचा: याये धुंका: हानं कला: भा:त निम्ह छथासं च्वंना साक्षीपिनिगु न्ह्य:ने निक्वगु "तलाक" धका: धाइ । हानं नं अमित साक्षी च्वंपिन्सं नापं च्वनेगु

सल्लाह बिया: वायेमते विचार या: धका सरसलाह विइ अथे धुंका: नं यदि कला: भा:तया दुने मेलमिलाप जुया नापं च्वंने मफइगु हे जुलं धका: व्यक्त यात धा:सा हानं नं कला: भा:त निम्हसितं साक्षीतय्‌गु न्ह्य:ने "तलाक" धका: धाल धा:सा अपिं धात्थें पारपाचुके जुइ ।

छक्व, "तलाक" बिइ धुंका: हानं नापंच्वने मास्तिवल धा:सा "तलाक" व्यूपिं कला: भा:त हानं नापंच्वंना: तिपुजीवन हने फू थथे पारपाचुके धुंका हानं कला: भा:त हे जुया च्वंनेगुयात "तलाक रजाइँ" धका धाइ । "तलाक रजाइँ" धुंका नं हानं न्हापाया:गु प्रकृया कथं "तलाक" विया अलग च्वना: हानं कला: भा:त नापं च्वनधा:सा अज्यागुयात "तलाक-वाइन- प्रथा" धका धाइ । "तलाक-वाइन-प्रथा" धयागु निक्व: तक्कं पारपाचुके याना: हानं नापं च्वना: कला: भा:त जुया च्वनेगु ख:।

यदि "तलाक" का:म्ह मिसा स्वतन्त्र जुयो मेम्ह मिजंनापं इहिपा याना च्वन । लिपा उम्ह भा:त नापं च्वने म्हाल वा मफूत धा:सा लिपायाम्ह भा:तनापनं तलाक कायेफु । थथे तलाक का:म्ह मिसां न्हापायाम्ह भा:तनापं च्वंने न्ह्याल धा:सा निम्हतिपुया सहमतिं हानं कला: भा:त जुया च्वंनेगु जुल धा:सा अमिगु दथुइ हानं इहिपा: याना कला: भा:त जुया च्वंनेफु थथे इहिपा: याना च्वंनेगुयात "तलाकै मुगल्लमी" धाइ ।

नेपा:या कानूनय् पारपाचुके

नेपा: दुने च्वंपिं थीथी जातजातितय् थीथी कथं थ:थ:गु परम्परा चलन चल्ति कथं पारपाचुके यायेगु प्रचलन दुसां नेपा:या कानूनं दक्व जातजातितय्सं छगू हे कथं पारपाचुके यायेगु नियम दु। पारपाचुके याये मज्यूगु समाज निसें पारपाचुके याये ज्यूगु समाज सकसितं छगू हे नियम कथं पारपाचुके यायेगु नियम व कानून दु । नेपा:या पारपाचुके कानून कथं भा:त व कला: निम्हसिया थ:यंथे भा:तया कला: मयल वा नापं च्वंने मफुत वा कला:या भा:त मयल वा भा:त नापं च्वने मफुत धा:सा कला: भा:त निम्हसियां खँया खँ दयेका: जिल्ला अदालतय् वना: निम्हसिनं निवेदन विया: निम्हसिया थ:थ:यथें वा आफू खुसि पारपाचुके यायेफु । थज्यागु पारपाचुकेयात जिल्ला अदालतंनं निम्हसितं न्ह्य:ने तया: फुसा निम्ह नापं तयेगु कुत: याइ मखु निम्हसियां नापं च्वंनेगु इच्छा मयासे पारपाचुके कायेगु हे निर्णय यात धा:सा निम्हसिगु (कला: भा:त)या सम्बन्ध त्वाथला पारपाचुके यानाबीगु कानून दु । थ्व बाहेक कला: भा:त निम्ह मध्ये छम्हसिनं मेम्हसित स्यायेगु अङ्गभङ्ग

यायेगु तच्वगु शारीरिक कसा: वीगु कथंया ज्या यात वा यायेगु कुत: यात धा:सा अमिसं अ:पुक पारपाचुके यायेफु । अन्याय जूम्ह कला: वा भा:तं न्ह्याम्हसां जिल्ला अदालतय् वना: पारपाचुके का: वनेफु ।

कला: भा:तया दथुइ ल्वापु जुया: पारपाचुके यायेगु इच्छा जुल धा:सा अपिं थ:थ:गु नगरपालिकाया कार्यालय वा गाउँ सभाय् आवेदन विया पारपाचुके यायेफु । यदि नगरपालिका वा गाउँ सभाय् निवेदन विल धा:सा नगरपालिका वा गाउँ सभां दच्छितक मिलेचले जुया च्वं पारपाचुके याये मते धका दच्छि ई बिइ । यदि दच्छिया दुने नापं च्वंने फत धा:सा पारपाचुके हे याये म्वा:ल यदि दच्छिया दुने नं मिलेचल जुया च्वंने मफुत धा:सा लिपां अमिगु निवेदन कथं नगरपालिका वा गाउँ सभां पारपाचुकेया लागि अमिगु पारपाचुकेया निवेदन जिल्ला अदालतय् हया: अनं पारपाचुके याना बिइ ।

अथेतुं भा:तयाके मन्यंसे ३ दँ तक्क कला: थ:छेँ च्वंन वा भा:तनाप मच्वंन धा:सा भा:तम्हं उम्ह कला:नाप पारपाचुके कया: स्वतन्त्र च्वंनेफु । भा:तम्हं मेम्ह कला: हया: भा:तनापं च्वने मफुत धा:सा कलातं जिल्ला अदालतय् बना भा:तं मेम्ह कला: हया: नापंच्वंने मफुत पारपाचुके माल धका: निवेदन तल धा:सां कलातं भा:तनाप पारपाचुके याना च्वनेफु ।

लिखँ :-

नेपा:या कानूनय् उल्लेख जुयाच्वंगु कला: भा:तया सम्बन्ध विच्छेदया महलय् मिजंतय्त सम्बन्ध विच्छेदया प्रधान बियात:गु दु । समाजया परम्पराय् चलय् जूगु चलन चल्ति स्वयेगु ख:सा भा:त नापं सम्बन्ध विच्छेद वा पारपाचुकेगु अप्पो अधिकार मिसातय्त वा कला:पिन्त बियात:गु खने दु । छखा छेँया म्ह्याय् मचा थ: बूगु छेँ त्व:ता करपिनिगु छेँ भौमचा जुया परम्परा न्ह्याका यंकेगुलिं मिसां व छेँया वातावरणय न्ह्याना: वनेनं फु न्ह्याना वनेनं मफयेफु यदि मफत धा:सा वं भा:तया नामं पारपाचुके कया: स्वतन्त्र जीवन न्ह्याकेफु धया: सामाजिक मान्यतां दयेकात:गु मिसा स्वतन्त्रताया आधारय् दयेकात:गु सामाजिक परम्परायात मिसायात स्वयां अप्पो मिजंया पाखें पारपाचुके यायेफैगु प्रधान खनेदु । गनं गनं मिसा व मिजंयात समानताया आधारय् पारपाचुके यानात:सां मिजं प्रधान समाजया मान्यतां याना: मिसातय्त क्वतेलगु याना अन्याय जुयाच्वंगु दु ।

●

च्वभाःद्यःया मायअपसं व पारपाचुके

बौद्धमार्गीतय्सं हनातःपिं प्यम्ह करुणामय धायेबलय् यलया बुंगय् च्वंम्ह बुंगःद्यः नालाया नाला करुणामय, येँया जनमाःद्यः व किपूया च्वभाःद्यः खः । थ्व प्यम्हं करुणामयया नां थाय्या नामं नामाकरण जुयाच्वंगु दु । बुंग, नाला, च्वभाः छगू छगू गांया नां जुयाच्वंगु दुसा जनबहाः छगू बहाःया नां जुयाच्वंगु दु । प्यम्ह करुणामय मध्ये च्वभाःया करुणामय छम्ह गुँच्वय् लानाच्वंम्ह करुणामय खः । उगु गुँया नां खः - कछपाल पर्वत । जुजु जयप्रकाश मल्लया पालय् च्वयातःगु च्वभाःद्यःया श्लोकय् 'कछपाल पर्वत च्वसं वसपोल दिल बस अमिताम्भ शिरे जप ध्यान ।... धकाः च्वयातःगु दु । मल्लकालय् मल्ल जुजुपिनि थवंथवय् ल्वापु जुयाच्वनीबलय् किपू छगुलिं हे गुबलें यल जुजुया कब्जाय् लानाच्वनीगु जूसा गबलें गबलें येँ जुजुया कब्जाय् लानाच्वनीगु खः । क्वँय्ना खुसि मू सिमाना जूगुलिं हे 'क्वँय्ना खुसिइ बसि तायेगु' धकाः कब्जा यायेगुयात खँत्वाः खँभाय् छ्यूलेगु जूगु खः । वास्तवय् किपू उबले येँया हे लागा खः । थौंकन्हय् कीर्तिपुर नगरपालिकाया वडा नं १४ य् च्वभाःद्यः विराजमान जुयाच्वंगु दु । च्वभालय् च्वंगु अभिलेख कथं च्वभाद्यःया देगः वि.सं. १०८२ स येँया जुजु भाष्कर मल्लं स्थापना याःगु खः । करुणामयपिन्त न्हवं याइबलय् मिसातय्त याइगु संस्कार व मिजंपिन्त याइगु संस्कार निगुलिं याइगुलिं करुणामयपिन्त मिसा व मिजं निम्ह द्यः कथं नं कायेगु याः । चौलाथ्व पारु कुन्हु च्वभाःद्यः न्हवं यायेगु चलन दु ।

च्वभाःया करुणामययात आनन्दादि लोकेश्वर नं धायेगु याः । थ्व करुणामययात विशेष यानाः रोगव्याधि मदयेकाः निरोगी यानाबिइम्ह द्यःकथं नाला कायेगु याः । स्वयम्भू पुराण कथं आनन्दादि लोकेश्वरया स्थापना आदिकालं निसें धकाः उल्लेख यानातःगु दु । च्वभालय् च्वंगु ल्वहँया चैत्य अध्ययन यायेबलय् ८-९ शहीपाखे हे थन वौद्ध धर्मावलम्बिपिनिगु आस्था दुगु

थाय् खनेदु । उकिं हे थ्व करुणामयया श्लोकय् थथे धयातःगु दु -

"हाँदि लोकसेनं फ्वना वल धयागुलिं
बिल छिनं जित छता प्रसन्न जुयेमाल ॥
हाँदि स्वव स्वव जि पापीया ख्वाल
चान्हं न्यखु हाला थें हाल आनन्दादि
लोकेश्वर देव
हाँदि शरीरस थ्व ब्यधिनं पिरलपा
च्वनाम्हस मृत्युकाल तरे यानाबिवः ॥"

रोग ब्याधि जक मखु ख्वभाःया करुणामय मृत्यु भयं तापाका तइम्ह करुणामय नं खः धयागु विश्वास दु -

"हाँदि थुगु दुःख फुतकिम्ह छलपोल
छम्ह जक खना आशां वया छि भरोसा ॥"

बौद्धमार्गीतय् थः म्वानाच्वनीबलय् जक थ्व प्यम्ह करुणामय पूजा याइगु मखु इपिं सी धुंकाः वया छैंय् च्वंपिन्सं सीम्हेसिया नामय् सच्छि व च्याप्वाः मत च्याकः वनीबलय् थ्व प्यम्ह करुणामयया थाय् नं दच्छिया दुने मत च्याकः वनेमाःगु चलन दु । यैं, यलया नेवाःतय् जक मखु, ख्वप, सक्व भ्वँत आदि थासय् च्वंपिं बौद्धमार्गी नेवाःतय् नं अन मत तःवनेगु चलन दु । कार्तिक लच्छियंकं प्यम्ह नारायणया थाय् पूजा वनेगु वा प्यम्ह नारांद्यः सिइकःवनेगु चलन दुथें कार्तिकं लच्छि यंकं प्यम्ह करुणामय नं सिइकःवनेगु वा पूजा वनेगु चलन दु । अथे हे प्यम्ह करुणामययाथाय् लच्छि तक माय् अपसं च्वनेगु परम्परा नं नेवाः समाजय् दु । ख्वभाःद्यःयाथाय् माय् अपसं च्वनेगु परम्परा श्री सम्वत् १९९९ कार्तिक शुक्ल चौथी तिथिनिसें न्ह्यात धयागु ख्वभाःद्यःया न्ह्यःने च्वंगु अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु । अथेतुं वि.सं. २०११ सालय् ख्वभाःद्यःयाथाय् भजन यायेत भजनमण्डल गठन याःगु खँ स्थानीय वासिन्दातय्गु भनाइ दु ।

माय् अपसं धयागु लच्छि तक अपसं च्वनीगु जूगुलिं थ्व अपसंयात मासव्रत नं धाः । लच्छि यंक माय् अपसं च्वनीबलय् छु द्यःयाथाय् अपसं च्वंगु खः व हे द्यःयात न्हिं न्हिं थः सुचिनिचि यानाः पूजा यानाः न्हिं छक्वाः पालं यानाः च्वनीगु खः, तर ख्वभाःया करुणामययाथाय् माय् अपसं च्वनीगु मेमेथाय् माय् अपसं च्वनीगु स्वयां छुं भचा पाः । थन माय् अपसं च्वनीपिन्सं

कार्तिक शुक्ल एकादशी अर्थात् कछलाथ्व ११ निसें कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा अर्थात् कछलाथ्व पुन्हि (सकिमिला पुन्हि) तक अपसं च्वना: कछलागा (कार्तिक कृष्ण) पारु कुन्हु क्वचायेकीगु ख: । मेथाय् माय् अपसं च्वनीबलय् न्हिं छछा: पालं याना: च्वनीगु ख:सा थन माय् अपसं च्वनीपिं न्यान्हु (५) तक अन्न फलफूल छुं हे मनंसे च्वालानाच्वनी । अपसं च्वनीपिन्सं पालं याइगु धयागु हे च्वभा: द्य: दुनेच्वंगु कलशया ल: भचा भचा जक ख: । अम्ह च्वभा:द्य:या पाजुं ब्यूगु ल: जक हे त्वनीगु ख: । नेवा:तय्सं थ्व न्यान्हु अपसं च्वनीगुयात माय् अपसं धायेगु या:सा ब्राम्हण, क्षेत्रीतय्सं थ्व न्यान्हुयात भीष्म पञ्चकया रूपय् माने यायेगु या: । नेवा:निसें नेपा:या मेमेगु जातिपिं नं नापं माय् अपसं च्वनीगु जूगुलिं मेमेगु जाति थ्व माय् अपसंयात 'निर्जला' च्वनेगु धका: नं धा: । ने.सं. ११२१ जूगु च्वभा:या माय् अपसं च्वंपिं भक्तजनगिन्त थ्व अपसं न्ह्याना: प्यन्हु दुकुन्हु अपसं च्वंपिं भक्तजनतय्त स्वयेगु अवसर जित: नं दत । खालि ल: भचा भचा जक त्वना: अपसं च्वनाच्वंपिं अथे प्यन्हु तक च्वालाना: च्वंपिंथें च्वंपिं तसकं म्हो हे जक खना । इपिं सुयां हे ल: मगाना: म्हुतुसि गंगु धयागु मदु । छम्ह निम्ह त्व:ता: मिखा दुहां दुहां वना: न्यलाच्वंपिं नं मखना ।

भुखाय् ब्व:बलय् (वि.सं. १९९०) जि ङिनिदँ दत धका: कंम्ह ६९ दँ दुम्ह बज्रवाराहीइ च्वंम्ह छम्ह नेवा:नीनं (ख्वा: स्वयेबलय् उगु उमेर स्वयां यक्व खनेदु) थ:गु छेँय् छुं खबर हे मबिसे माय् अपसं च्वंवयागु खँ कन । अन अपसं च्वंव:पिं मध्ये मिसापिं दक्कले जिथिम्ह ख:सा दक्कले चीधक:म्ह १३ दँ तिनि दुम्ह छम्ह मग: मिसा ख: । थुगुसी थ्व अपसं मिसात ५९ म्ह दु अले मिजंपिं निम्ह जक ख: । थ:गु, थ: भा:तयागु वा मेपिं छेँज:पिनिगु ल्वय् लनेमा: धका: वा मेगु छुं नं कामना याना: वा छुं हे कामना मयासें धर्मया निंतिं हे जक नं च्वनीगु थ्व अपसं कछलाथ्व एकादशी कुन्हु नौनी नं लुसि ध्यंका: (नौनी नं लुसि ध्यंके ज्यूपिं जक) वा लुसि ध्यना सुचिनिचि याना: वनीगु ख: । थ्व अपसं च्वनेत चान्हय् न्यागू हे कुण्ड वा तिर्थय् म्व:ल्हुया: च्वभा:द्य: पूजा याना: च्वनेमा: । उगु न्यागू तिर्थया नां थुकथं दु -

१) कार्तिक शुक्ल एकादशी - क्वँय्ना खुसि
२) कार्तिक शुल्क द्वादशी - न्यखु खुसि
३) कार्तिक शुल्क त्रयोदशी - जनक्व पुखू

४) कार्तिक शुल्क चतुर्दशी - क्वय्‌गाः पुखू
५) कार्तिक शुल्क पूर्णिमा - च्वय्‌गाः

दक्कले लिपा कछलागा पारु कुन्हु च्वभाः करुणामय द्यःया न्ह्यःनेच्वंगु 'दरुबः' लय् तयाः पाजुं लः लुयाः म्वःल्हुकाः नीसी याकाः सकसितं म्हपूजा वा किजापूजा यायेथें मन्दः च्वयाः तःसि, ख्वःसिं, केरा आदि फलफूल तयाः धलं दंकाः भ्वय् नकाः पालं याकाः छेँय् छेँय् च्वंपिन्सं थःथिति मुंकाः हर्ष उल्लासं थना यंकीगु खः । थथे थन माय् अपसं च्वनकि व अपसं च्वंपिं फुक्कं द्यः जुल धकाः धायेगु चलन दु । उकिं धलं दनाः थःथिति वा भाःत वा थः स्वयां थँजिपिन्त सं ब्यूसा भागि याये मजिउ धाइ । उलि जक मखु, उगु दँय् दच्छियंकं हे सुयातं भागि याये मजिउ, सुयागुं चिपः नयेमज्यू धयागु परम्परा दु ।

द्यःया न्ह्यःने सकल मनू जाति समान खः । अथे जूसां करुणामयया देगलय् छचाःखेरं च्वय् हे लासा लानाः न्यान्हु तक च्वनीपिं नेवाःत हे जक खः । अन थाय् मगातकि द्यःया जवःगु सतः व अनंलि तिनि देपागु सतलय् च्वनी । नेवाःत च्वने धुंकल कि तिनि क्षेत्री ब्रम्हू, तामाङ, मगः आदि आदि जातियापिं मनूत ल्वाकःबुकः जुइक च्वनेगु चलन अन दु । देगलय् च्वँच्वंपिनि न्यान्हु तक ला देगलय् हे लिधनाः च्वंच्वनेमाः । छाय्‌धाःसा ग्वातुलेत थाय् हे मदु । ग्वतुले माःसा सतलय् च्वनेमाः ।

थथे माय् अपसं च्वंपिन्सं पिनेयापिं सुनानं थिइ मज्यू थिलकि हानं म्वःल्हुयाः सुचिनिचि यायेमाःगु जूगुलिं द्यःपाःलाः पांजुया परिवारया मिसातय्‌सं वा छेँजःपिन्सं भक्तजनतय्‌त लासा लानाबिइगु, (च्वनेत सु लानाबिइगु) उकि द्यःने लासा यःपिनि जक, मखुसा सुइ हे च्वनाः न्यान्हु बिकेगु याइ । इमित न्हिं न्हिं तिर्थ व कुण्डय् यंकाः म्वःल्हुकेत पासा वनेगु इमि लः त्वने प्याःचाल धाःसा देगलय् दुने लः कयाबिइगु, अले करुणामयया दुनेयात माःगु लः च्वय्‌गालं हयाबिइगु । च्वय्‌गाः धाल धायेवं च्वभाःकरुणामय थहाँ वनेबलय् बछिति लँ गये धुंकाः पःखाः ग्वयाः दुने चुकथें च्वंक दयेकाः त्वपुयातःगु छगू कुण्ड दु । व हे कुण्डयात च्वय्‌गाः धाइगु खः । थ्व च्वय्‌गाःया लः यंकाः हे करुणामययात म्वः ल्हुकीगु व माय् अपसं च्वंपिं सकसितं जलया रुपय् बिइगु खः ।

माय् अपसं च्वंपिनि सकसियां हे न्हिं छगू तिर्थ वा कुण्डय्

म्वःल्हूवनीबलय् थाय् थासय् पूजा यायेमाः, नापं करुणामययात नं । इमित इमि छेँजःपिन्सं रेखदेख यायेम्वाः । व फुक्कं पांजुया परिवारं याइ । बरु इमिसं अथे सुसाकुसाः याःगु वापतय् इमित छुं छुं कर (दस्तुर) बिइमाः । थुगुसी अपसं च्वंपिन्सं दस्तुरया रूपय् म्हतिं मिसः दांवं निफा चुबूगु जाकि अले क्वचायेके कुन्हु सत्या दां ब्यूगु खः ।

पारपाचुकेया परम्परा

च्वभाः करुणामययाथाय् माय् अपसं च्वनाः मिलय् मजूपिं कलाःभाःतया दथुइ पारपाचुके कायेगु परम्परा दु । थ्व परम्परायात अन माय् अपसं च्वंवःपिं दक्व जातियापिन्सं नाला काः । नेवाः जुइमाः, ब्रम्हू क्षेत्री जुइमा, न्ह्याम्हसितं थ्व परम्परा लागू जू । नेवाः समाजय् कलाः भाःत मिले मजुलकि इहिपाया लागि ब्यूगु भिगः ग्वय् मिसाया छें मिजंया छेँय् लित बियाछ्वत वा सीम्ह भाःतया लाशय् जक ग्वय् तयाबिल धायेवं हे पारपाचुके जुइगु खः । तर थन माय् अपसं च्वनाः पार कायेबलय् मिसापाखें मिजंयात ग्वय् तकं लित तयेके छ्वये म्वाः । पारपाचुके यायेगु सामाजिक परम्परा मदुगु जातिया समाजं तकं थन माय् अपसं च्वनाः पारपाचुके याः । थ्व परम्परा किपू, पांगा, नगां, च्वभा लागायापिंत जक मखु न्ह्यागु थाय्यापिं वा न्ह्यागु जातयापिं मनूतय् नं लागू जू । थ्व कार्तिक शुक्ल एकादशीनिसें कार्तिक शुक्ल पूर्णिमातक माय् अपसं च्वनाः कार्तिक कृष्ण प्रतिपदा कुन्हु अपसं धुंकाः छेँय् वनीपिं सकसितं लगे जुइगु चलन खः ।

कार्तिक कृष्ण प्रतिपदा कुन्हु सकलें च्वभाःद्यःया थाय् पूजा यानाः धलं दंवनी । धलं दने सिधल कि भाःत दुपिं मिसातय् जूसा भाःतं, भाःत मदुम्ह जूसा अबु वा दाजु किजापिं वयाः थं वइ । अथे हे सुं मिजं ययेका तयाम्ह खःसा धलं दंथाय् व हे मिजं वयाः थंवल धाःसा वहे मिजं व मिसाया भाःत जुइ, हानं इहिपाया विधि पूवंका च्वनेम्वाः । अथे हे सुं मिसाया थः भाःत जुयाच्वंम्ह मयल मेम्ह हे मिजं यल धाःसा भाःतम्ह हे वया थं वःसा भाःत कलाः निम्हं हानं मिले जुयाः त्यपू जीवन हनी सा भाःत मंवसे सुं मेम्ह मिजं हे वयाः न्हापा हे थना यंकूसा न्हापांम्ह भाःतनाप पारपाचुके जुयाः वयात अनं थना यंकूम्ह मिजं हे वया भाःत जुइ । अथे हे भाःत नं मवः, सुं मिजं नं मवःसा थःछेँय् च्वंपिं दाजुकिजा, अबु न्ह्याम्हस्यां वयाः थनायंकल धाःसा व मिसा भाःतनाप पारपाचुके जुयाः थःछेँय् हे वनेगु याइ ।

परम्परा खः, समाजं दयेकूगु गुगु समाजय् वन उगु समाजया परम्परा नाले हे माः । वहे समाजया मूल्य व मान्यता खः । उकिं हे जुइमाः च्वभाः करुणामययाथाय् थ्व अपसं च्वनीपिं ब्रम्हू, क्षेत्री वा मेमेगु जनजातियापिं जूसां च्वभाः करुणामयया परम्परा सकसितं उत्तिग्यंक लागू जुयाच्वंगु दु । अथे जूसां भक्तजनया थ्यःयात श्रद्धा याइगु भावना धाःसा पाः । धलं सकसिनं हे दनी । तर धलं दंपिन्त लँस्वः वइगु धाःसा थःथः कथं हे दु । नेवाःतय् माय् अपसं च्वनाः छैँय् थःथितिपिन्त भ्वय् सःताः नकेमाः । मेमेगु जातियापिनि धाःसा थःथितिपिन्त प्रसाद जक इनाबियां गाः । अथे हे नेवाः बाहेक मेमेगु जातियापिनि माय् अपसं च्वनाच्वंतले थःथाय् म्हतिं छप्वाः छप्वाः पाल्चा च्याकांतु तयेमाःगु चलन दु । थ्व चलन नेवाःतय् मदु । नेवाःतय् जूसा थःथितिपिन्त माय् अपसं च्वंम्हेसित फुंग तयेकः वनेगु धकाः दसना चकति फुंगः तयेहयेमाःसा मेमेगु जातियापिनि थ्यःपूजा यायेगु सामान जक ज्वनाः स्वःवंसां गाः । अथेतुं सिधइ कुन्हु नेवाःतय् जूसा अपसं च्वंम्हेसित थःथितिपिन्सं सगं ब्यू वयेगु चलन दु । अथे सगं बीगु चलन मेगु जातियापिनि मदु । थुकथं पारपाचुके परम्पराया चलन सकसितं समान व व्यक्तिगतकथं याइगु ज्याय् धाःसा नेवाःतय् थःगु हे बिस्कं प्रक्रिया दुसा मेमेगु जातिया मेकथं हे दु । अथे जूसा थ्यःपाःलाःनं याकीगु पूजा, व सेवा सकसितं व हे खः ।

– सन्ध्याटाइम्स, शुक्रवाःया तँसापौ, ने.सं. ११२१ कछलागा ६

भीगु सिनाज्या म्येय् मिसा

न्ह्यःखँ

सिनाज्या गुबलेनिसें न्ह्यात धयागु मस्यूसां नं मनुखं बुँइ वा पियाः वा सयेकाः वाया जाकि यानाः जा नये सयेकूसांनिसें थ्व ज्या न्ह्याःगु अवश्य जुइ । उकिं वा बा जाकिया इतिहास गुलि पुलां, सिनाज्या नं उलि हे पुलांगु खः । बुँज्या यायां न्ह्याः ववं लः, फय्नाप परिचित जुया वँवं छु इलय् छु पित धाःसा बांलाक सइ धयागु नं मनुखं सियावल । बुँया चा, फय्, लःया परिस्थिति स्वयाः वा वातावरण स्वयाः बुँइ पिइगु नं फरक-फरक जुजुं वल । प्यूगु वस्तु नं मेहनत यानाः बांलाक सयेकाः कायेसल । थथे चा, लः, फय्, ई स्वयाः मेहनत यानाः सयेकः कायेगु मध्ये छगू वा पियाः सयेका कायेगु नं जू । लः, फय्, चा बांलाःगु थासय् दच्छिया निगू बाली सयेकीपिं दुसा अप्वः धयाथें दच्छिया छक्वः बुँइ वा पिनाः वा बालि यायेगु याइ । बुँ दुपिनिगु मेमेगु बालि यायेगुलिइ उलि वास्ता मदुसां वा बालि छगू धाःसा त्वःतेगु याइमखु । उकिं हे जुइ, वा बालियात मुख्यगु बालि कथं कायेगु याः । नेपालय् वा बालि याइगु मुख्यगु थाय् धयागु पहाडी क्षेत्र व तराई क्षेत्र खः । पहाडी क्षेत्रय् स्वयां तराई क्षेत्रय् अप्वः थासय् वा नं पिइगु याः नापं अप्वः नं सः । नेपाःया तराई क्षेत्र जुइमा वा पहाडी क्षेत्रय् जुइमा, वा पिइगु ईयात विशेष महत्व बियाः म्हाः, मलाः मधासे याम कथं वा पिइगु ज्या यायेगु चलन दु । वा पिइगु ज्यायात छगू कथं संस्कृति दुने नखः, चखः हनेथें हे हर्ष उल्लासया वातावरणय् हे वा पिइगु ज्या याइगु खः । वा पिइगु ज्या दक्कले न्हापां याइबलय् भ्वय् न्यायेकेगु थें हे यानाः यायेगु चलन नेवाः जातिंनिसें नेपाःया अनेक जातजातिया चलन दु । दक्कले न्हापां बुँ थुवालं थःगु बुँइ वा पिइगु इलय् हर्षउल्लास यायेगु मजुल धाःसा वा पिइगु क्वचाइगु इलय् बुँ थुवाःनिसें वा प्यूवःपिं फुक्कनाप ख्यालि-न्हिलि यानाः भ्वय् नयाः न्ह्याइपुक हर्षउल्लास यानाः न्ह्याकेगु चलन दु ।

तराईबासीया सिनाज्या

तराईबासी विशेष यानाः थारु जातिपिनि वा पिइगु इलय् दक्कले न्हापां पुवाचा तयेत बुँइ पुजा यानाः सिनाज्या सुथां लायेमा धकाः वामायात

मा:छि गाक्क वा वयेमा, वा पिइबलय् छुं विघ्न बाधा मवयेमा, वा यक्व सयेमा धका: धर्ती, आकाश, बुँज्याया ज्याभ: पूज्याना: प्रकृतियात भिं कामनाया स्तुति याना: सिनाज्या सुथां लायेमा धका: कामना यायेगु याइ । अथेतुं वा पिइबलय् दक्कले न्हापां बुँथुवा: नं पुवाचा पुया:, बुँ पाला:, बुँइ ल: मुंका: वा पिइगु ज्या न्ह्याकी अले तिनि मेमेपिन्सं वा पिइगु ज्या न्ह्याकेगु याइगु ख: । वा पिइगु ज्या याइबलय् गुम्हसिनं पुवाचा पुइगु, गुम्हसिनं वा पिइगु थासय् ल: पनेगु, गुम्हसिनं वा पिइगु, गुम्हसिनं पुवाचा ल्ह्ययेगु ज्या यायेगु याइ । वा पिना च्वनीपिं विशेष याना: मिसापिं हे जक जुइ । सलंस: मिसापिं छगू हे इवलय् च्वना: वा पिना, छगू हे सासलं सिनाज्या म्ये हाला: थ:थ:गु मनया भावना म्येपाखें व्यक्त यायेगु याइ ।

नेवा:तय् सिनाज्या

नेवा: समाज दुने नं वा पिइगु ज्यायात बुँज्या मध्ये दक्कले त:धंगु ज्या कथं कायेगु या: । थथे वा पिइगु ज्यायात 'सिनाज्या' धका: धायेगु या: । 'सिनाज्या' छाय् धाल धयागु खँय् गुम्ह गुम्हसिन सिना:-सिना: अर्थात् तच्वकं ज्या थाकुक्क यायेमा:गु जूगुलिं सिनाज्या धका: धा:गु धाइपिं नं दु । सिनाज्या बुँज्याय् दक्कले सकले त:जिगु ज्या जूगुलिं सिन्ह:थें जुइगुलिं 'सिन्ह:ज्या' लिपा वना: सिनाज्या जुल धाइपिं नं मदुगु मखु । न्ह्यागु हे जूसां जा नया: म्वायेमा:पिं भी मनूतय्गु लागिं म्वायेगु नसा पिइगु धइगु त:धंगु हे ख: । उकिं सिनाज्या धयागु बुँज्याय् त:धंगु हे ज्या ख: । वा पिइगु ज्यायात 'सिनाज्या' व सिनाज्या याना: प्यूगु वा सया: पाकय् जुल धायेवं वा लयेगु ज्या जुइ । वहे वा लयेगु ज्यायात 'समाज्या' धका: धायेगु या: । वा पिइगु गुलि महत्वपूर्णगु ज्या ख:, वा लया: वा छेँय्छेँय् दुत यंका: छेँय् अन्न परिपूर्ण यायेगु नं उलि हे महत्वपूर्ण ज्या ख: ।

वा पिइगु ज्या सिथिनख:या कन्हय् कुन्हुनिसें दिल्ला पुन्हितक वर्षा ऋतुं यायेगु याइ । उकिं नेवा: समाजय् वर्षा ऋतु शुरु जुइ न्ह्य: अर्थात् गृष्म ऋतुंनिसें हे सिनाज्या तयारी यायेगु यानात:गु खनेदु । अक्षय तृतीया कुन्हु सिनाज्याबलय् ज्या सुथांलाक्क न्ह्याके फयेमा:, बांलायेमा: धका: थाय्थासय् विशेष याना: येँया बुँज्यापुमितय् भुतिसतलय् वना: भूतयात लुधंक नका: पूजा याना: थ:थ:गु छेँय् सालाहयेगु चलन दु । थ्व ज्या थौंकन्हय् उलि विश्वास मयाये धुंकल । नेवा: समाजय् भूत धयाम्ह बल्ला:म्ह, ज्या यायेफुम्ह कथं

कायेगु चलन दु । अले वर्षा ऋतु सुरु जुइसाथं वा वयेगु सुरु जुइ । अबलय् हे वा पिइगु लागिं बुँइबुँइ पुवाचा तयेगु याइ । पुवाचा ब:चाहाक: जुल धायेवं बुँइ ल: दु मदु स्वया:, बुँ पाला:, ल: मुंका: वा पिइगु याइ । थथे पुवाचा तसांनिसें वा पिइगु ज्या तुकयात सिनाज्या धका: धायेगु याइगु ख: ।

सिनाज्या व मिसा

वा पिइगु ज्या 'सिनाज्या' जूसा 'सिनाज्या' सनेगुली मिसापिनिगु बिस्कंगु थाय् दु । 'सिनाज्या' न्यायेकेगुलिइ दक्कले न्हापां मिसापिन्सं हे ज्याया थालनी छैंनिसें जुइगु स्वभाविक ख: । मेमेगु बुँज्या याइबलय् बुँज्या याना: न्हिनय् बजि नयेगु धका: न्ह्यागु नयेगु या:सां ज्यू, तर सिनाज्याबलय् छक्व: धा:सा छता निता ल्वसाया नापं ला, अय्ला, थ्वँ तया: बजि नकेगु चलन दु । अथे बजि नकेगुया लागिं न्हापा-न्हापा जूसा सिनाज्या यायेत मा: धका: वर्षा ऋतु सुरु जुइ न्ह्य: हे मिसापिन्सं बजि ल्हुया: बजि दयेकेगु, सिनाज्याबलय् त्वनेत धका: थ्वँ, अय्ला: दयेकेगु ज्या यायेगु याइ । थ्व इलय् विशेष याना: 'सिनाज्या थ्वँ' धका: जाकिया थ्वँय् बजि नापं तया: ताकुक दयेका: तयेगु ज्या मिसापिनिगु ज्याय् हे ला:गु ज्या ख: । थ्व थ्वँ दयेकेगुली विशेष याना: मिसापिनिगु थ:गु शीप क्यनेगु कथं ख: । थज्या:गु थ्वँ लांला तयात:सां छुं मजुइगु कथं भन् जक साइगु कथं कायेे फत धा:सा धात्थेंगु शीपयुक्त बांला:गु थ्वँ धका: धाइगु ख: । थज्या:गु थ्वं सिनाज्या याइपिनिगु शरीरय् बल न्ह्याकीगु नं ज्या याइगु ख: ।

बुँ वने न्ह्य: सिनाज्या न्यात धा:सा ल्वसा-घासा ज्वरे याना: बजि ज्वरे यायेगु, वा प्यूवंपिन्त बजि नकेगु ज्या मिसातय्गु हे ख: । उलि जक मखु बुँइ वा पिइबलय् मिजंपिन्सं चापाँय् पाला: चा न्हायाबीगु वा चा नाइसे च्वंकेगु ज्या मिजंतय्गु जूसा मिसातय्गु ज्या धयागु पुवाचा पुइगु, पुवाचा पिइगु ज्या हे खनेदु । सिनाज्याय् मिजंपिं स्वयां मिसापिनि ज्या अप्व: हे जुइ । पुवाचा छपु-छपु पिइगु ज्या मिसापिन्सं याइगु ख: । छुं जुया: पुवाचा पिइपिं मिसापिं मगात वा मिजंत आपा: दत धा:सा जक मिजंतय्सं नं वा पिइगु याइ, मखुसा मिसापिन्सं हे जक पुवाचा पिइगु ज्या याइ । थथे वा पियाच्वनीबलय् मिसातय्सं नं थ:थ:गु भावना व्यक्त यायेकथं सिनाज्या म्येया लसय् गुनुगुनु यायेगु जक मखु, म्ये हे हालेगु याइ । थ्व परम्परा थौं जक मखु न्हापा न्हापांनिसें दुगु ख: ।

सिनाज्या म्ये व मिसा

सिनाज्या म्ये तिथिमिति उल्लेख जूगु कथं ने.सं. ८२५ निसें पुनर्जागरण कालय् योगवीर सिंह तक नं सिनाज्या म्ये च्वयेगु या:गु खनेदु । ने.सं. ८२५ निसेंया सिनाज्या म्येनिसें योगवीर सिंहया म्ये तक मिसापिनिगुबारे थीथी खँ न्ह्यथनात:गु खनेदु । सिनाज्या थज्या:गु ज्या ख:, गन मिसा व मिजंत मुना: ज्या सना: वा पिइगु ख: । उकिं दच्छि यंक उकुसमुकुस जूगु य:चा:या भावना प्वंकेगु थाय् नं थन हे ख: । सिनाज्या यायेगु थासय् न्ह्याम्हसिनं न्ह्या:गु धा:सा नं छुं च्यूता: तयाच्वने मज्यूगु थाय् ख: । उकिं सुं मिसाया सुं मिजं यल धा:सा वा सुं मिसाया सुं मिजंयात ध्याचू नकेमाल धा:सा उपयुक्तगु थाय् धयागु हे सिनाज्या याइगु थासय् ख: । शिष्ट अशिष्ट खंनिसें कया: अश्लिल खँतक नं अभिव्यक्त यानाच्वनीगु थाय् ख: । अथेतुं मिसातय्‌त जुयाच्वंगु अन्याय, अत्याचार, मिसात वाध्य जुया: थ:गु जोवन बह: तयेमा:गु खँ जक उल्लेख जुयाच्वंगु मखुकि मिसातय्‌सं नं उच्छृङ्खल जुया: थ: य:म्हेसित ध्याचू यायेगु, य:म्ह मिजंयात थ:गु मनया खँ व्यक्त यायेगु नं जुयाच्वंगु दु । अथेतुं सिनाज्याबलय् मिसातय्‌सं याइगु ज्याया तारिफ जक मखु मिसापिनिगु सौन्दर्यया तारिफ याना: श्रृङ्गारिक म्ये नं सृजना जुयाच्वंगु दु । सुलोचना माधवया दु:खान्त मतिनाया म्ये 'जि वया ला लच्छि मदुनि' म्येनिसें कया: मिसातय्‌गु रूपया वर्णन याना: तक नं म्ये हालेगु चलन दु ।

सुलोचना माधवया म्ये माधवं सुलोचना खना: वयात प्राप्त यायेगुया लागिं छम्ह गथुनीया छेँय् बासं च्वना: गथुनीपाखें हे थ:गु य:गु भावना व्यक्त यायेगु जक मखु माधवं सुलोचनायात प्राप्त यायेगु उपाय तक नं दयेकी । माधवया खँ सुलोचनायात थ्यंकीम्ह हे गथुनी ख: । सुलोचनां नं थ:म्ह ययेकूम्ह माधवयात ययेकीगु जक मखु थ:त इहिपा यायेत दरबारय् राजकुमारपिं स:तीबलय् माधव नं थ्यंक: वा धका: धायेगु वातावरण दयेका ब्यूम्ह माधवया कुतलं गथुनी ख: । गथुनी नं माधव व सुलोचनायात सम्पर्क तयेगु माध्यमया रुपय् "श्री गंगास स्नान याना' सिनाज्या म्ये थुकथं प्रस्तुत यानात:गु दु । माधव व गथुनीया खँ जूगु थुकथं दु -

"अयूले मालिनी आमाजु न्हिन्हिछ्रिया स्वान हनागु
आम स्वान सुयात हना न्हां ?
अयले भाजु हाय थुगुलि स्वान हनागु

सुलोचना रानीयात हन न्हां ।"

अयले मालिनी आमाजु जिमिसेन हने जिवला ?
छत्वाक निं हना स्वये न्हां,
आखलन स्वां हंसे मालको खँ तसे
मालिनीया लाहातिस बिल न्हां ॥

नेपा:या दक्कले न्हापां राज्य या:पिं गोपाली जाति थुमिगु न्हापाया ज्या सा मेस लहिना: जीविका यायेगुया नापनापं बुँज्या नं थुमि मुख्य पेशा ख: । थौंतक नं सीमित संख्या जक दुपिं गोपाली जातिपिन्सं सिनाज्या म्ये हाला: वा पिइगु परम्परा दु । 'गोपाल धनि पनेमते थनि' धा:गु सिनाज्या म्ये छम्ह पाक्व उमेरम्ह गोपाली मिजं नं छम्ह नच्चाम्ह नकतिनि नकतिनि यौवन जायाव:म्ह गोपाली मिसाया सौन्दर्य भक्त जुया: सम्पर्क तयेत्यंम्ह मिसामचां उमेर मत्य:गुलिं मिजंयात नकारात्मक कथं थुइका बियाच्वंगु खँ उम्ह गोपाली मिसाया अभिव्यक्त ख: ।

गोपाल धनी पनेमते थनि
सिन्हाज्या वने न्हां ।
जात जि ग्वालिनी लसिकल मसियानी
छि चित्त बुझे जिनं याये मफुनि
जोनेरे मते धनी बिनति याये थनि

योवन कचिनि भ्रमर हाला जुल
उमेर जिके गाक मदुनि ।
यौवन जा छगु तिनि सेनके मते धनी
लिपतसं छि व रस याय न्हां ।

अथेतुं यौवनं मुक्त जूम्ह मिसां थ:गु यौन सन्तुष्टिया लागिं मिजंयात अनुरोध याइगु खँ नं सिनाज्या म्येपाखें हे अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दु । मिजं नं जक थ:गु यौवनया सन्तोष मिसापाखें कायेगु अनुरोध याइगु मखु, मिसापिन्सं नं मिजंयात अनुरोध यानाच्वंगु दु । नेवा: समाज समानताया आधारय् न्ह्यानाच्वंगु धयागु क्वय् न्ह्यथने त्यनागु सिनाज्या म्ये नं स्पष्ट या: । थ:गु मतिनाया भावनिसें यौनजनीय खँ व्यक्त यायेत तक नं मिसात लिमच्यू धयागु

सी दु ।

भाजु सिया मेव मसिया
आशा छि हे छम्हसिया ॥
सिन्हाज्या वनया लँदाक मृसिया
नुगल छिके तया वया न्हां ॥

थ्व भाव व्यक्त या:म्ह मिसां यच्चागु भाव नं थुकथं व्यक्त यानात:गु दु –

यौवन नक्वया तरुनी जि जुया
पुसामि मदयकं चोने मफया ॥
वेलजुल कामया अचेत जि जुया
थ्व मन थमं चि मफया ॥

जोवनया भाव व्यक्त यायां थ:गु यौनया भावना तक नं थुकथं व्यक्त यानात:गु दु -

लनया दुनेचोन ब्याल निग्वलया
छित बिये धका: मती तया न्हां ।

अथे धका: थ्व भाव व्यक्त यानाच्वंम्ह मिसा यौनपिपासु मखु । प्राकृतिक रूपं दनाव:गु भावना छम्ह हे मिजंपाखें न्हापां सन्तुष्ट कायेगु खँ व्यक्त यानाच्वंगु थुकथं ख: ।

लसिकल जि मसिया तरुनी जि जुयाया
मन मवनि ग्वम्ह मिजनया ॥
म्हिग जिन मसिया थनि जिन सियाया
आव जि तोलते मफया ।

सिनाज्याबलय् थ:गु मनया भावना व्यक्त याइगु झ्वलय् इहिपा धुंकूम्ह मिसायात नं वयागु रूपया वर्णन याना: थ:पिनिगु मतिना कालबिल जक जुइगु मखु भा:तया छेँय् सुथांलाक्क ज्या सनाजूसां सिनाज्याबलय् मतिनाया कालबिलं न्हापाम्ह भा:तयात त्व:ता: मतिनामि नाप जीवनया सदाकाल तक नं ह्वनेगु याइपिं मिसापिं नं सिनाज्या म्यय् खनेदु । "प्याखंनं हुया थें न्यासि वने सवम्ह" सिनाज्या म्ये थज्या:गु चरित्रया मिसा न्ह्य: ब्वयात:गु खनेदु ।

प्याखन हुया थें न्यासि वने सवम्ह

हुँ ओम्ह ल्यासेचा ॥
अयले भलि हाये सिनाज्या नि वने
ज्यामियात बजिनके मानि न्हां ॥
पनेमते भाजु थन हतास जुल आव
माजुन बोल बिगुव न्हां ॥

चोने जि उमानस उगुलि लंन भ्रासँ
मालगु खँ ल्हाये धुन न्हां ॥
जिलस्वानया माल हनाव कोखायृकाव
स्वबाक उला भोक पुल न्हां ॥
निगुलि शरीरस छगुलि जुय धुन
सदान दया दय माल न्हां ॥

अथेतुं "छि व जिव जुल धका ननिकतकन सिल" धा:गु सिनाज्या म्ये मचा मदुतले मिजं नं वास्ता या:गु मचा दयेवं मिजं नं वास्ता मयासें मिसायात त्व:तावंगु खँयात कया: विरह वेदना व्यक्त यानात:गु ख: । मचा दयानं भा:त मदुम्ह मिसायात समाजं उपेक्षित याइगु उगु समाजय् च्वने थाकुइगु थ: मां-अबुं हे नं वास्ता मयासें छेँ नं पितिना च्वनेमा:गुया वेदना न्ह्यब्वयात:गु दु ।

छि व जिव जुल धका: ननिकतकन सिल
शरमन पिलुय मछाल न्हां ॥
शरीरस मदुतले धुलुपुलखन भ्राल भाजु
शरीर रस दसं निसें मभ्रा न्हां ॥

अबु दया: नं अबुं मचा मना:म्ह मिसाया वेदना थुकथं प्वंकात:गु दु -

जला खला ननिकतकं अबु मदु मचा धाल
जिगु नुग: तयां तय मज्यू न्हां ॥

'सिनाज्या म्ये' मिसापिनिगु मनया खँ जक व्यक्त यानात:गु मखु छेँया (आयस्रोत) अन्नस्रोत जुयाच्वंगु बुँ त:सिंपाखे बचय् यायेत त:सिंयात थ:गु जोवनतकं ल:ल्हाना: छेँ भिंकाच्वंपिं मिसापिनि भाव "संसारया कारण" धयागु सिनाज्या म्ये खनेदु । अथेतुं छेँया आर्थिक अवस्था बांमलाना: विदेश वना: कमय् या:वने त्यंम्ह भा:तयात थ:गु सम्पत्ति क्वस: दक्वं ल:ल्हाना:

त्यपु जीवन न्ह्याइपुक हनेगु अनुरोध यःइम्ह मिसा "जि वया ला लच्छि मदुनि" सिनाज्या म्ये खनेदु ।

मिजंतयसं जक मिसानाप क्षणिक यौवनया रस याइगु जक सिनाज्या खनेदुगु मखु मिसापिन्सं नं कलाः दुम्ह मिजंयात थःनाप रसरंग या धकाः अनुरोध याइपिं मिसात नं सिनाज्या म्येय् खनेदु ।

ज्या याना मचायकं ब्यालन न्वातके मदुला
यवन थये थ धाले भाजु छि व जि मखुला
छि कलातन न्वातसा भाजु जि पनि मदुला

कलाः हे दुसां छु जुल धकाः थःनाप रसरंग या धकाः मिजंयात अनुरोध याइपिं मिसापिं नं खनेदु । उकिं हे कलाः दुम्ह मिजंयात मिसां थुकथं अनुरोध यानाच्वन -

आमथे मखु थे भाजु वाउँ कयता काहुने
मचालेन धाय धुन मनवोय विहुनि

थुकथं सिनाज्या म्ये थीथी चरित्र दुपिं मिसापिं खनेदु । गुम्ह मिसापिं मिजंतयसं स्यंकाबी धकाः स्यंके मतेनि धकाः अनुरोध यानाच्वंपिं दुसा गुम्ह मिसापिं मिजंतयसं प्वाथय् दयेकाः त्वःताब्यूपिं, गुम्ह मिसापिं थः भाःत दयाः नं भाःतपाखें सन्तुष्टि मदयाः मेपिं मिजंतपाखें सन्तुष्टि काइपिं दु ।

लिखँ :

सिनाज्या म्येया स्वरुपयात स्वल धाःसा दक्व धयाथें म्ये मिसायात हे केन्द्रित यानातःगु खनेदु । मिजंपिन्सं हालीगु जूसा मिसातय्गु सौन्दर्य तारिफ यानाः अमित थः याना कयाः यौन तृप्त यायेगु जूसा मिसातयसं प्रस्तुत याइगु म्ये नं यौननाप स्वापू दुगु खनेदु । सिनाज्या अप्वः यानाः यौन भावनानाप सम्बन्धित जूगुया मू हुनिं धयागु उगु इलय् मनोरञ्जनया साधन मदुगुलिं यानाः मिसा वा मिजं निगू वर्ग नं यौनया खँ ल्हानाः मनोरञ्जन यायेगु जुयाच्वंगु खः । थुज्वःगु खँ ल्हाल्हां ज्या नं सिधइगु व मनोरञ्जन नं जुइगु जूगुलिं थुज्वःगु विषयवस्तुलय् केन्द्रित जूगु खः । हानं बुँइ वा पीबलय् मिसापिं व मिजंपिं नापनापं ज्या सनीगु जूगुलिं थ्व वर्गया दुने मेगु विषयवस्तुं नं उलि प्रभावित मयाइगु जूगुलिं नं यौवनया खँ ल्हानाः न्ह्याइपु छ्वयाइगु खः । उकिं हे जुइ सिनाज्या धुं धुं बुँज्या सनीपिनि म्ह्यायम्स्त तनीगु, न्हूपिं भम्चात दुहां वइगु आपालं दुगु खः । छायधाःसा सिनाज्या खुल्ला वातावरणय्

मिसां मिजंनं मिसायात थ:गु मतिनाया भावना व्यक्त याना: नुग: कालबिल जुइगु ख: । सिनाज्या ज्व:छि ज्या दुगुलिं मिसा मिजं नापनापं हे जुइ । सिनाज्या सिधल धायेवं सिनाज्याबलय् थें नाप लायेगु वातावरण नं मदइगु जूगुलिं थ:त प्व:चिइ मफया: मिजनं मिसायात छैं नं बिसिके हयेगु, अथेतुं मिसा नं थ:गु बूगु छैं त्व:ता: मिजंया छैं वयेगु जुइगु ख: । थथे छैं त्व:ता: व:पिं गुम्हसिया जिन्दगीभर हे व हे छैंया भौमचा जुया: त्यपू जीवन हनेगु जूसा गुम्हसिया थ: मिजंया छैंय् च्वने मफया: जिन्दगी हे उखेला: थुखेला: जुइक स्यनावंपिं नं दु ।

थौंकन्हय् नं सिनाज्याबलय् सिनाज्या म्हे हालेगु चलन दु, तर सिनाज्या म्ये गथे हाल अथेतुं च्वया: प्रकाशित यायेगु चलन धा:सा खने मन्त । अथेतुं सिनाज्या याना च्वंथाय् वना: सिनाज्या म्ये संकलन जूगु नं खनेमदु । तर न्हापा न्हापायागु सिनाज्या म्यें खनेदगु भावना धा:सा सिनाज्या जुयाच्वंगु थासय् वना: स्व:वन धा:सा आ: नं खनेदनि । बांला:पिं मिसातय्त ध्याचू नकेगु, उमिगु सौन्दर्ययात तारीफ याना: उमिपाखें सन्तुष्टि कायेगु या: । मिसापिन्सं नं बुँज्या यानाच्वंपिं मिजंतय्त बाह्य रूपंनिसें नाग:तुग: याना: मिजंतय्गु पुरुषत्व थनेगु तक नं जूगु खनेदु ।

रवि शाक्य

च्वमि	**डा. चुन्दा वज्राचार्य**	
मां	मय्जु ज्वालादेवी वज्राचार्य	
अबु	भाजु वेदानन्द वज्राचार्य	
थायबाय्	७/८४१ मरु ख्य:क्यव, यें,	
शिक्षा	एम. ए. (नेपालभाषा व अर्थशास्त्र)	
	नेपा:या न्हापांम्ह मिसा विद्यावारिधि (नेपालभाषा)	
लज्या:	प्राध्यापन नेपालभाषा केन्द्रीय शिक्षण विभाग, त्रि.वि.वि.	

मेमेगु ज्या

नेवा: दे-दबू - सल्लाहकार

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ - अध्यक्ष

जगतसुन्दर ब्वनेकुथि - कोषाध्यक्ष

नेपालभाषा एकेदमि - सदस्य

शुक्रराज ट्रोपिकल तथा सरुवारोग अस्पताल विकास समिति - सदस्य

नेपालभाषा विषय समिति, त्रि.वि.वि. - सदस्य

नेपालभाषा मिसा खल संस्थापक महासचिव

भ्रमण

थाइलायण्ड, जापान, अष्ट्रेलिया, मलेशिया, न्यूजिलायण्ड

पिदने धुंकूगु सफू

नेवा: तजिलजिइ नख:चख:, ने.सं. ११२१

नेपालभाषाया आधुनिक नाटकय् मिसा समस्या, ने.सं. १११८

भिक्षु सुदर्शनया नाटक छगू विवेचना, ने.सं. १११८

जितामित्र मल्लकालीन धर.पौ, वि.सं. २०५३

मल्लकालया छुं संस्कृति, ने.सं. ११०५

मध्यकालीन छुं घटनावली, ने.सं. ११०७

रणजीत मल्लया विवाहया भम्चा का वंगु धर:पौ, ने.सं. ११०९

मोतिलक्ष्मी उपासिकाया जीवनी, ने.सं. ११०८

नेवा: तजिलजिया च्वखँमुना, ने.सं. ११२१